
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01591348 6

GRÓF FESTETICS FÉLE
MŰKÖNYVKÖTÉSZET
BUDAPEST
VIII. MÁTYÁS-TÉR 5/B

MAGYARORSZÁG JÖVŐJE

ÉS A DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

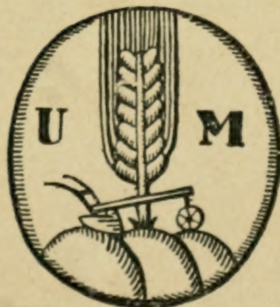
JÁSZI OSZKÁR

MAGYARORSZÁG JÖVŐJE

ÉS A DUNAI EGYESÜLT ÁLLAMOK

A MONARCHIA JÖVŐJE CIMÜ MUNKA
MÁSODIK KIADÁSA

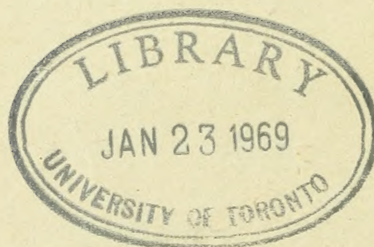
IRTA
JÁSZI OSZKÁR

BUDAPEST, 1918

KIADJA:
AZ UJ MAGYARORSZÁG
RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

FŐBIZOMÁNYOS:
LANTOS A. KÖNYVESBOLTJA
IV, MEHMED SZULTÁN-UT 3

LIBRARY
JAN 23 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

A Monarchia amaz egyedüli — magyar — államférfiának ajánlom könyvemet, aki e terveket megvalósithatná.

Budapest, 1918 október hava.

Előszó a második kiadáshoz.

E könyv első kiadása nehány nap alatt elkelvén, egy második kiadás vált szükségessé. Kétségtelen, hogy a gyorsan rohanó események forgatagában nehány megállapitásom időközben módositásra vagy korrigálásra szorulna. Ennek ellenére szántszándékkal mit sem módositottam az eredeti szövegen, hisz egy teljesen uj államszövetségi alakulat részleteinek pontos megjelölése természetszerüleg lehetetlen vállalkozás volna. Egyes módositások csak azt a benyomást kelthetnék, hogy okosabbnak akarok látszani, mint aminő tényleg voltam. Ennél a hiusági szempontnál sokkal lényegesebb, hogy a terv kiindulási pontjai és alapvető gondolatai kiállják-e a tárgyilagos birálatot? E tekintetben pedig ma is bizalommal várom az elfogulatlan kritikát.

Budapest, 1918 október hava.

Előszó az első kiadáshoz

Ez a dolgozat közel félév óta vár kiadásra. Különböző okok gátolták eddig megjelenését: részben a viszonyok meg nem érettsége, részben technikai körülmények. Most már az események gyorsan rohanó árjában talán el is késett: a gyakorlat már kezdi az elméletet megelőzni. De azért sulyt helyezek arra, hogy a szélesebb nyilvánosság is megismerje sok lelki gyötrődésnek és álmatlan óráknak ezeket a gondolatait, melyek arra a kérdésre igyekeznek feleletet adni, *vajjon lehetséges-e Magyarország észszerü életigényeit az európai kultura és az egész emberiség fejlődési törekvéseivel összeegyeztetni?* Az eredmény, melyre jutottam egyaránt ki fogja hivni ugy a bornirt sovinizmusnak, mint az üres formulákon gondolatresten kéjelgő verbál-nemzetköziségnek haragvó kritikáját. De épp könyvemnek ebben a poziciójában látom igényét a meghallgatásra. A jövő szempontjából: hadd lássa majdan az utókor, hogy az általános nacionalista megkergülés közepette is volt Magyarországon olyan közvélemény (mert sok-sok beszélgetésből és levélből tudom, hogy az e dolgozatban körvonalozott terv a legjobb magyar fiatalság bajtársi lelkesedését birja), mely képes volt számolni az igazi adottságokkal és képes volt megbecsülni, sőt szeretni mai ellenségeinket is. A jelen szempontjából: talán még nem késő az igazi cél megjelölésével és az észszerü eszközök körvonalozásával szélesebb körök hajlandóságát is megnyerni egy oly politikai eszményhez, mely véleményem szerint

egyedül biztosithatja Magyarország függetlenségét és demokratikus előrehaladását a közös európai kultúrában.

A könyv egyébként nem szorul kommentárra. A hang minden mérséklete mellett is teljes őszinteségre és világos határozottságra törekedtem. Én a gyógyszert igyekeztem megállapitani: célszerü adagolása és megcukrozása majd a terv reálpolitikusainak feladata lesz.

Csak egy várható ellenvetést kell visszautasitanom. Lesznek akik azzal akarják majd eszméim erejét gyengiteni, hogy azt fogják mondani: — A középeurópai koncepció egykori hive, sőt egyik uttörője mit keres a magyar függetlenségi törekvések és az egyoldalu német hegemóniát kikerülni akaró konföderációs tervek táborában? Erre a kérdésre ezt válaszolom: A középeurópai koncepció barátja akkor voltam, mikor a középhatalmak defenzivában voltak s minden jel arra mutatott, hogy az orosz cárizmus megingatatlanul kerül ki a háboruból. Barátja voltam, mert az akkor adott helyzetben ez a koncepció jelentette volna véleményem szerint a pánszláv cezarisztikus nyomással szemben Magyarországnak és a dunai népeknek a legkisebb áldozattal elérhető legnagyobb szabadságát, a legmegfelelőbb átmeneti tipust a teljes európai integráció felé. Mindez azonban később tökéletesen megváltozott. A cárizmus összeomlott s a pánszláv imperializmus megbukott, majd a bresztlitovszki és a bukaresti béke halomra döntötte ama demokratikus és békeszerető Közép-Európa tervét, melynek — és csakis ennek — kezdettől fogva propagátora voltam. Nyilvánvalóvá vált, hogy Közép-Európa immár csak mint agressziv és militarisztikus alakulat jöhet létre, mint exkluziv német-magyar fegyverbarátság, nem pedig — miként mi akartuk — az összes itt élő nemzetek szabad konföderációja. Nyilvánvalóvá vált, hogy a fejlődés

gyorsabb tempót vett, mint kezdetben reméltem: az orosz cárizmus megdőltével nem utópia többé az európai kultura egész területének összefoglalása egy közös nemzetközi szervezetben. E cél elérésének logikai előfeltétele azonban a Monarchia és a Balkán népeinek az az uj egyensulya, melyet ebben a dolgozatban javaslatba hozok. Ennek a tervnek az alapja az a dunai szövetség, melyet Kossuth Lajos több mint félévszázaddal előbb ritka politikai intuicióval javaslatba hozott. Persze ma már az ő koncepciója tulnőtt ugy szándékain, mint tervbevett müködési körén. De azért alapeszméje, bázisa ma is szilárd. Ezért választottam a dolgozat alciméül a Duna által létesitett nagy érdekszolidaritásra való utalást, jóllehet tervem tulhaladja a szó által megjelölt szoros földrajzi fogalmat.

Budapest, 1918 október hava.

„— — — A török birodalom bomlásnak indult. Az ottani keresztény népek fel fognak szabadulni, de elég erősek lesznek-e támasz nélkül megállani? Ha e támaszt nekik a magyarrali konföderáció megadja, nem keresendnek mást, mert jobban szeretnek szabadok lenni, mint oroszok. De ha ily konföderáció nincs, minden szláv elem az oroszra fog támaszkodni, s ez pánszlávisztikus tendenciáinak óriás karjaival körülkarol minket, le egészen az Adriai-tengerig, ugy hogy e konföderáció nélkül Damokles kardja fog függni örökké függetlenségünk s nemzeti létünk felett.

— — Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a javaslott konföderáció nélkül az oriensi krizis vagy irányunkban ellenséges direkciót veend, vagy legalább keleten egyik-másik nagyhatalom preponderanciáját fogja megalapitani. A konföderációval ellenben a keleti krizis irányunkban barátságos direkciót veend, szabadságunk kivivását biztositja; fennállásától minden külveszélyt elhárit, s keletről nemcsak az idegen preponderanciát eltávolitja, hanem nemzetünket teszi szomszéd népek szabadsága támaszpontjává, s igy az ő számára biztositja a vezérbefolyást.

— — E konföderáció nélkül Magyarország mint másod-harmadrendü hatalom, e konföderációval a felhozott okoknál fogva egyszerre európai nagyhatalommá emelkedik.

— — E konföderációval a magyar felszabadul azon kénytelenségtől, hogy valamely európai nagyhatalom politikája felé legyen kényszeritve gravitálni, sőt e konföderációval egészen független irányt követhetend külpolitikájában; e konföderáció nélkül a keleten egymással rivalizáló nagyhatalmak közül valamelyik felé leszen kénytelen gravitálni, mit ha teszen, nem lesz független, ha nem teszen,

s a kénytelenségből neutralitás által akar kibuvni, Velence sorsára juthat.“

Kossuth Lajos.
(Levele Károlyi grófnőhöz 1862-ből.)

* * *

„Wenn Österreich sich weigert, zu einem Föderativstaat zu werden, in welchem die verschiedenen slawischen Stämme sich ohne Blutvergießen zanken und vertragen können, so zwingt es das Nationalgefühl seiner slawischen Stämme sich dem Panslawismus, d. h. mit anderen Worten, der russischen Hegemonie in die Arme zu werfen, welche diese Stämme eigentlich verabscheuen, aber doch immer noch einer fortdauernden Vorherrschaft nichtslawischer Stämme vorziehen würden.“

Eduard v. Hartmann.

* * *

„— — Si elle (Autriche) accepte la mission de protéger sans arrière-pensée les développements des États autonomes qui s'élévent sur les ruines de la Turquie, elle les attirera dans son orbite et un jour, sous une forme ou sous une autre, tout l'Orient lui appartiendra. Celle-ci peut alors s'étendre comme le fait l'Union Américaine sans diminuer l'autonomie des petits États.“ *E. de Laveleye. (1881.)*

* * *

„— — C'est donc un système fédératif — pour ne pas s'enquérir d'une autre formule — que l'Autriche élabore, enfante dans les douleurs et les convulsions, dans lequels elle survivra ou plutôt revivra.“

Bertrand Auerbach. (1898.)

* * *

„— — Le Compromis de 1867 a conduit directement la monarchie austro-hongroise à la crise ou elle se débat à l'heure présente. L'étonnant n'est pas que cette crise se soit produite, mais qu'elle ait mis trente ans à se produire, que pendant trente ans ait pu fonctionner ce régime tissu des contradictions, avec son unité qui est une dualité, sa parité qui signifie inégalité, son constitutionnalisme qui implique l'absolutisme.“ *Louis Eisenmann. (1904.)*

* * *

„The Oriental Question is not to be solved in the Balkans, nor the Polish Question in Warsaw, nor that of the Black Sea on the Bosphorus; all three are hold together by a common knot, which lies on the middle Danube ..... the Eastern Question is a Slav Question, and can only be solved in Vienna.“

Fadejev tábornok. (1870.)

* * *

„Croato-Serb Unity must and will come. It rests with Austria to delay its attainment for another generation and reap the disastrous fruits of such a policy, or by resolutely encouraging Southern Slav aspiration, to establish Austrian influence in the Northern Balkans by lasting bands of sympathy and interest. Upon Austria's choice of alternative depends the future of the Habsburg Monarchy.“

R. W. Seton Watson. (1911.)

I.

Európa veszélyeztetett zónája, mint a világháboru tulajdonképeni oka.

Az osztrák-magyar monarchia problémája az uj európai rend megalkotásának archimedesi pontjává vált. A háboru logikája innen indult ki és ide tért vissza. Az osztrák-magyar monarchia és a Balkán, valamint Oroszország amaz országok, melyek még *nem kész részei Európának,* abban az értelemben, hogy állam és nép nem esik bennük össze, hogy még ma is középkori jellegü képződmények: a dinasztikus-katonai hatalom tartja őket össze, nem pedig a föld, a nép és az állam ama kölcsönös benső átitatottsága, mely a többi európai államokat jellemzi. Az itt uralkodó állapot épp az ellenkezője annak a meghatározásnak, melyet Georg Jellinek a nemzeti államokról ad: „A nemzeti államalkotás abban áll, hogy egy nép, mely magát egységesnek érzi és tudja, ezt az egységet azáltal fejezi ki, hogy mint ilyen szervezi magát s mint ilyen államként jelentkezik. Ez az állam nem a népet teremti meg előbb, mint a dinasztikus politika által létrejött államokban, ahol az eredetileg részekre osztott territóriumok lakosaiból egy és ugyanazon államhatalom alá való rendezés folytán *egységes államnép* jön létre, hanem megforditva, a népből nyeri létesitését. A nép, mint természeti egység, mint nemzet már előbb létezik és hat, és arra törekszik, hogy az államalakitási folyamatban természetes létéből jogi lét emelkedjék, mint államnép. Minden nemzeti államalkotás abból a tényből ered, hogy a nemzet vagy több államnépre szakad, vagy más, neki meg nem felelő elemekkel mechanikailag van egy államnéppé összenőve.“ Nyilván a Monarchia és a Balkán, valamint Oroszország még mindig prenacionális stádiumban él és sem egy egységes államnépet nem volt képes produkálni, sem különböző nemzeti elemeit nem tudta egy fejlődőképes egységállapotba hozni. Amit közönségesen *nemzetiségi kér-*

désnek neveznek — az osztrák-magyar monarchiának, a Balkánnak és Oroszországnak ez a krónikus, gyulladásos betegsége —, voltaképen semmi egyéb, mint oly államok belső szervezési zavara, melyek egy egész sereg történelmi okból a nemzeti államok nyugati tipusának stádiumához nem juthattak el, viszont képtelenek voltak oly politikai rendszert teremteni, mely népességük faji, gazdasági és kulturális összetételének valóban megfelelő.

Ez a nemzetiségi probléma ezekben az emlitett államokban két egymástól szigoruan elhatárolandó jellegzetes alakot ölt. Az egyik oly népek államalakulási problémája, melyek az önálló nemzeti lét összes területi, népesedési és gazdaságkulturális előfeltételeivel rendelkeznek, tehát valóságos *nemzeti államembriók*. Meg van náluk az elegendő kiterjedésü történelmi talaj, meg van egy államalkotó népfaj elegendő számbeli és kulturális tulsulya, meg van a történelmi öntudat izzó kontinuitása, meg vannak a szükséges gazdasági erők ahhoz, hogy az illető alakulat csakugyan képes legyen a modern államiság terheit és felelősségeit viselni. És mégis ezek a nemzeti államembriók valóságos nemzeti államokká ki nem fejlődhettek: az egyik azért, mert a középkori dinasztikus-patriomoniális államszerveződési elv köldökzsinórját magáról levágni nem tudta; a másik azért, mivel a török hódoltságnak évszázados nyomása folytán a nemzetképződés folyamata megakadt; a harmadik azért, mivel a nemzettagok efemer hóditási eredmények folytán különböző államiságokba vannak beékelve; a negyedik, mivel a nagyhatalmak rövidlátó versengése és máról-holnapra élő kompromisszumai következtében örökös félrendszabályokkal nyomoritották meg természetes fejlődési törekvéseit; az ötödik azért, mivel fejlődését mesterséges államembrió-versenytársak létesitésével ellensulyozták. És igy tovább: az esetek tarka történelmi változatosságából csak néhány jellegzetes tényt ragadtam itt ki példákként, amelyek a valóságban természetesen igen különböző kombinációkban szoktak jelentkezni.

Ezek a nemzeti államembriók a Monarchia, a Balkán és Oroszország területén az állandó bizonytalanság, feszültség, bizalmatlanság és ingerültség politikai és szociális atmoszféráját hozták létre. Ezért a sulyos helyzetért a „soviniszta jelszavak üzleti politikusait“ szokás okozni. Ez a tipus azonban nem oka, hanem csak okozata a belpolitikai zavaroknak.

Világos, hogy a nemzeti életre képes nemzetiségeknek állami egyesitése alapvető fejlődési érdek és érték, nemcsak az illető népek, de az emberiség szempontjából is. Nemzet annyit jelent, mint a kulturában, gazdaságban, tradiciókban egybeforrottak politikai megszervezése: a nép önrendelkezési joga, hogy az együvétartozóságukat érzők szabadon szervezkedhessenek mindazokra a célokra, amelyeket szellemi, erkölcsi és gazdasági boldogulásuk szempontjából fontosaknak tartanak. Világos, hogy bármi, ami ezt a törekvést erőszakkal megakadályozni törekszik, gyülöletes kényszerként jelentkezik azok lelkében, akik ellen irányul. És ez természetes is, hisz egy részekre tagolt, különböző idegen államiságokba belekényszeritett nép távolról sem fejtheti ki a benne szunnyadó kulturlehetőségek maximumát, még akkor sem, ha ez amaz államok leghőbb törekvése volna, amelyek fennhatósága alá tartoznak. De ilyen törekvés alig fordult elő valaha is a történelemben, hanem rendszerint az ellenkezőnek voltunk és vagyunk tanui: az állam és az idegen nemeztiség közötti viszony egyre jobban kiélesedik; a bizalmatlanság közöttük egyre inkább növekedik; az állam az illető nemzetiséget nm erősiteni és gyarapitani, hanem visszaszoritani és asszimilálni akarja: viszont az idegen nemzetiség minél jobban izolálni törekszik magát az államtól, hogy a kellő pillanatban létesithesse azt az uj állami összeköttetést, melyet magára nézve kedvezőbbnek tart. S minthogy a parlamentárizmus ezeket a viszályokat megoldani *ex definitione* képtelen, lévén az egy kész államiság törvényhozási szervezete, mely önmagát megszüntetni nem akarja: a parlamenti küzdelmek meddő és viharos botrányokba fulnak s a nemzeti létre aspiráló nemzetiségi kisebbségek lelkében egyre merevebben alakul ki a *dies irae, dies illa* elmélete: a mi problémánkat parlamentáris uton megoldani nem lehet; csak egy világkatasztrófa, a háboru szabadithat ki bennünket az idegen állam tömlöcéből!

Ezt a kinos helyzetet még jobban megmérgezi a *nemzetiségi problémának* másik alakja. Ugyanis a nemzetiségi kérdésben igen gyakran nem államalakitási törekvésekről van szó, hanem pusztán *a nemzetiségi kisebbségek ama törekvéséről, hogy nyelvüket, kulturájukat, gazdaságukat szabadon fejleszthessék* s hogy sem gazdasági, sem politikai, sem szociális életükben hátrány őket ne érje azért, mert nem az államalkotó nemzethez tartoznak. Világos, hogy ha teljesül-

nének is az összes életképes államalakitási törekvések: még mindig rendkivüli fontossággal birna a *nemzetiségi kisebbségek* védelmének a feladata, hisz Közép-Európa és a Kelet annyira kevert etnográfiai viszonyai mellett teljesen elképzelhetetlen a nemzetiségi elvvel egyező külön államiságok létesitésének olyan rendszere, mely tökéletesen homogén nemzeti államokhoz vezetne. Vannak és lesznek nemzetiségek, melyek szétszórtan, mint enklávék élnek, vannak területek, melyeknek lehetetlen olyan földrajzi határt huzni, mely az etnográfiaival egybeessék; vannak olyan zárt történeti, geográfiai és gazdasági egységek, melyeknek a nemzetiségi elv szerinti felosztása érzékenyen visszavetné a gazdasági és kulturális produktivitást; vannak nemzetiségi kérdések, melyek semmiféle plebiszcitummal nem oldhatók meg, mert az a régi helyett egy ujabb és még elkeseredettebb nemzetiségi minoritást hozna létre. S mindenekfelett a nemzetiségi elv merev keresztülvitele gyakran olyan erős, szivós és életképes államiságokba ütközik, melyeknek széttörése erkölcsi és fizikai lehetetlenség, mig a velük szemben álló nemzetiségi ellenállás igen gyakran csekélyebb erkölcsi és anyagi erőforrások felett rendelkezik.

A nemzetiségi kérdésnek mindkét tipusa volt az, mely a Monarchia, a Balkán és Oroszország életét megmérgezte. A lengyel, a cseh, a délszláv, az ukrajnai, a finn, a baltitengermelléki államembriók, a fejlődésében megakasztott Szerbia, Magyarország, a Balkán és Oroszország elégedetlen nemzetiségei a krónikus belzavarok állapotát teremtették meg, mely hol parlamenti botrányokban, hol utcai zavarokban, hol anarchista merényletekben, hol véres faji harcokban explodált. Valóban ez a terület Európa békéjének állandóan „*veszélyeztetett zónája*“ volt: a faji és nemzetiségi küzdelmek a gyülölet, a harag és a tudatlanság akkora gyúanyagát halmozták itt fel, hogy már évtizedek óta mindenki rettegett attól a szikrától, mely ezt a népkaoszt máról-holnapra felgyujthatja. Természetesen Európa vezető államférfiai is tisztában voltak ezzel a helyzettel, de ahelyett, hogy a nemzetiségi betegség radikális gyógyitására törekedtek volna, beérték merő palliativ szerekkel, tökéletlen félrendszabályokkal, még hozzá olyanokkal, amelyek nem a szenvedő népek érdekeit, hanem a nagyhatalmak muló rivalitásainak szempontjait szolgálták.

Nem csoda tehát, hanem egy évszázados történelmi fejlődés logikája, hogy a mai világháboru itt explodált Európa veszélyeztetett zónájában. Európa katasztrófáját ez a félig kész része idézte elő, mely a modern demokrácia felszines máza alatt még mindig telitve van feudális képletekkel, ahol a szilárd nemzeti egységekbe való tömörülés folyamata megakadt vagy csak tökéletlenül érvényesülhetett. S bármilyen nagy jelentősége lett légyen is a mai világégés felidézésében a vezető nagyhatalmak kapitalista és imperialista versengésének: már a háboru első órája óta tisztában voltunk azzal, hogy a háboru igazi értelme nem a német-angol imperialista ellentét megoldásában keresendő — mely fegyverrel ugy sem intézhető el —, hanem Kelet-Európa és Közép-Európa egyrészének meg nem oldott államalakulási és nemzetiségi problémáiban, melyek nagyrahivatott, friss energiáktól duzzadó, fiatal vállalkozási kedvtől égő népek fejlődését s végleges bekapcsolódását közös európai kulturánkba lehetetlenné teszik.

Csak tessék elgondolni, hogy Oroszország, Ausztria-Magyarország és a Balkán épp olyan szilárd állami alakulatok lettek volna, épp olyan nemzeti kohézió állapotában éltek volna, épp olyan demokratikus intézmények és népmüveltség atmoszférájában fejlődtek volna, mint Nyugat-Európa: vajjon elképzelhető-e, hogy a német-angol hatalmi rivalitás — szük nacionalista érdekkörök és törpe monopolista termelőágak viszálya, melyhez semmi köze sincs a német és az angol nemzet szélesebb köreinek —, vagy a francia revanche-politika (mely a háboru előtt már csaknem kialvóban volt) egyedül képes lett volna ekkora kataklizmát felidézni!

S ha a háboru legmélyebb oka Kelet- és Közép-Európa államszervezési és nemzetiségi válsága volt, ugy logikája sem lehet más, mint Európa teljes egységét előkésziteni, a római keresztény kultura végleges integrációját befejezni azáltal, hogy Európa elmaradt közép és keleti részében egy olyan államszervezetet létesit, mely minden nép szabad nemzeti és kulturális fejlődését biztositva, megteremti a demokratikus szolidaritás összes lehetőségeit.

És érdekes megfigyelni, hogy miként ver egyre mélyebben gyökeret ez a hadicél az összes vezető elmék gondolataiban és a széles néptömegek érzelmeiben; miként változik át

a megalázás, a letörés, az annexió programmja a népek önrendelkezési joga s a demokratikus megértéses béke követelésévé. A háboru kezdetén még mindenki végső megalázásáról, az ellenfél fegyveres megsemmisitéséről beszélt. Azután Friedrich Naumann lépett fel egy oly Közép-Európa gondolatával, mely legalább a ma együtt küzdő középeurópai népeket maradandó egységbe forrasztaná s megoldaná a nemzetiségi kérdéseket a maga müködési területén. Majd az entente kezdte egyre gyakrabban hangsulyozni, hogy neki semmi elintézni valója nincs a német néppel, ő csak a hóditó porosz militarizmust akarja megalázni és az „életképtelen“ Ausztriát feldarabolni a nemzetiségi elv alapján. Majd jött az orosz forradalom s végső logikai konzekvenciáig vitte a népek leszerelésének és önrendelkezési jogának gondolatát azzal a gyönyörü, vakmerő racionalizmussal, mint amellyel egykor a francia forradalom az emberi jogokat proklamálta. Az egész világ megremegett az orosz forradalom eszméinek hatása alatt és Czernin gróf neofita tüzzel hangsulyozta a pacifista megértés, a nemzetiségi autonómia gondolatait és annak szükségét, hogy Ausztria népei uj, életérdekeiknek megfelelő alkotmányt kapjanak. Ilyen körülmények között az entente politikusainak is egy további lépést kellett tenni: Lloyd George, majd Wilson elnök a régi megalázási, letörési elmélettel szemben egy merőben demokratikus hadicélt konstruáltak: Ausztria-Magyarországot nem kell szükségkép feldarabolni, de neki és az egész Balkánnak egy olyan államszervezetet kell adni, mely az ott élő összes nemzetek demokratikus fejlődését biztositva, lehetővé tenné, hogy az összes szabad, demokratikus és kulturás népek szövetkezhessenek a tartós béke megvalósitására a leszerelés és a döntőbiróság alapján. Wilson elnök azt is hangsulyozta, hogy a német néptől nem vár egyebet, mint olyan demokratikus képviseletet, melyre bizton számithat, mint a német nép igazi akaratára.

Ezekben az egyre szaporodó és mind határozottabbakká váló nyilatkozatokban többet és mást kell látni, mint a vezető államférfiaknak a harctéri helyzethez való alkalmazkodását. Az entente vezérpolitikusai annyiszor játszottak az eszmével, mig végül a *List der Idee* fogságába jutottak. Addig hangsulyozták a népek önrendelkezési jogát, a tartós békét és a *Société des Nations* megalkotásának szükségessé-

gét: mig végül egy uj közlélek alakult ki a müvelt világban, mely egyre tisztábban látja, hogy Európa sorsa elsősorban a Monarchia, a Balkán és Oroszország problémáinak végleges megoldásától függ. A porosz militarizmus megtörésének jelszava is egészen más jelentőséget ölt ebben a koncepcióban. A porosz militarizmus, az erősen fölfegyverzett német állam nem a porosz katonai kaszt privát ügye és lelki sajátossága volt, hanem két nagy történeti tény függvénye. Az egyik: az orosz cárizmus, mely expanziv kalandorpolitikájával állandó veszélyeztetője volt Közép-Európa békéjének, különösen a militarista pánszlávizmus szentimentális politikája által erősitve. A másik: a Monarchia és a Balkán bizonytalan egyensulyállapota, robbanásra hajló lelkiállapota, egyrészt az ott élő népek benső elégedetlensége, másrészt a pánszlávizmus vonzása és a fajrokonaik által lakott határállamok felé való gravitációjuk következtében. Az európai diplomáciában és publicisztikában szinte *communis opinio*-vá lett, hogy előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik az óra, melyben Oroszország az „életképtelen“ Monarchiában s a faji harcok által örökös anarchiába taszitott Balkánon egy, a pánszlávizmus érdekeinek megfelelő rendet fog teremteni. Eme perspektiva nyomasztó árnyékában Németország joggal érezhette, hogy a Monarchiának tervezett felosztása az ő gazdasági és kulturális életgyökereit is mélyen érinti. A hóditó pánszlávizmusra a kiméletlen porosz militarizmus volt a felelet, mely teuton erőktől duzzadó hevességével joggal keltette fel a régi, lehiggadt, zárt és biztos államkeretekben élő nyugati kulturnemzetek aggodalmait. A porosz militarizmusnak hatalmas virulenciája és az egész világgal dacoló aggresszivcn organizatorikus ereje a háboru alatt Nyugat-Európának eme régi aggodalmait pánikszerü félelemmé, majd vak gyülöletté fokozta, mely a porosz militarizmus erőszakos megsemmisitésének számos jelszavában nyert kifejezést. Csak nagyon kevesen vették észre és veszik észre ma is, mindkét táborból, a dolgok igazi, benső logikáját, azt, hogy a porosz militarizmust csak ama tényezők megszüntetésével lehet visszaszoritani, melyek létrehozták. Az első, a legfontosabb immár bekövetkezett: az orosz cárizmussal megbukott az imperialista pánszlávizmus s a centralista, militarista Oroszország átalakulóban van egy demokratikus konföderáció irányában, mely meg fogja oldani a rengeteg birodalom

államalakulási és nemzetiségi problémáit s a hübéri nagybirtok végleges felosztásával a hóditó politika gyökerét fogja kirántani. Ámde a Monarchia és a Balkán alkotmányjogi és nemzetiségi egyensulytalansága, a porosz militarizmus második főoka még mindig tart. Csakis e problémák demokratikus megoldása küszöbölheti ki a porosz militarizmus *raison d'être*-jét, fektetheti le a békés Közép- és Kelet-Európa szilárd alapjait, mely ismét előfeltétele az európai államszövetségnek. Tehát nem demokratikus frazeológia, mint ellenségei hirdetik, hanem az európai fejlődés belső logikája, amikor Wilson elnök békeüzenetében a fősulyt a Monarchia és a Balkán belső problémáira helyezi, annál is inkább, mivel az entente letört szövetségeseinek: Szerbiának, Montenegrónak, Romániának és Olaszországnak jövendő sorsa a legszorosabb gazdasági és vérbeli kapcsokkal van eme kérdések megoldásához kötve.

Ezzel a gondolatmenettel szemben főleg két kifogást lehetne tenni. Az egyik az, hogy az orosz események hatását tulbecsüljük a jövő fejlődés szempontjából, hiszen az orosz forradalom mai formájában épp oly kevéssé tarthatja fenn magát, mint az orosz társadalomból kivált államok mai rendszere. A másik az, hogy nagyon is elképzelhető olyan fordulat, mely megértéses béke helyett győzelmi békét fog hozni.

Ámde az orosz eseményekben nem a bolsevikizmus volt a lényeg, hanem a nagy katonai abszolutizmusnak a nyugati alkotmányosság formáiba leendő átmenete, amely változást semmiféle restauráció sem lesz képes kiküszöbölni. Már a Kerenszki-féle polgári demokrácia is létrehozná mindazon átalakulásokat, melyek Oroszország modern reorganizációjához szükségesek. Ami pedig a győzelmi béke lehetőségét illeti, az egyik vagy a másik fél katonai fölénye legfeljebb elodázhatná vagy megnehezithetné a szóban forgó kérdések megoldását. De előbb vagy utóbb bárminő uj politikai egyensulyállapot szempontjából tarthatatlannak bizonyulna Közép-Európa és Oroszország mai nemzeti és nemzetiségi tagozata.

II.

A háboru csak kiélezte a háboruelőtti problémákat.

Hogy ez igy van, hogy Európa tartós békéje a Monarchia és a Balkán uj és szilárd egyensulyállapotától függ, az mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, mihelyst felveti maga előtt a kérdést: mi történnék, ha a háborut befejező béke a háboru előtti statusquót hagyná meg emez országok politikai és nemzetiségi viszonyaiban? Világos, hogy ezek az állapotok ujra háboruhoz vezetnének s Oroszország folyamatban lévő demokratikus átalakulása ezt a veszélyt nem csökkentené, hanem még növelné. Hisz a háboru a dolog természete szerint a népek ellentéteit nem simitotta el, hanem még jobban kiélezte. A csehek nemzeti öntudata és elégedetlensége forrpontra jutott; a lengyelek annyi igéretet kaptak államiságuk kiépítésére mindkét hadviselő fél részéről, hogy joggal kiáltják oda a hatalmaknak: *most, vagy soha!*; a délszlávok e háboru tragikus tapasztalatai után hét-nyolc részre való tagoltságukat felbőszitő jogtalanságnak fogják érezni s nem fogják soha többé elfeledni a népek önrendelkezési jogáról szóló szavalatokat és igéreteket; elsősorban Horvátországban tökéletesen megbukott a Khuen gróf politikája, mely a szerb-horvát ellentét mesterséges szitásával akart kormányozni; az összetört Szerbia normális fejlődőképes élethez nem juthat, ha a Monarchia elzárkózó gazdasági politikáját tovább folytatja ellene, ha a tengerhez jutni nem segiti, ha a Monarchián belül élő fajrokonainak minden egységtörekvését, mint az állam elleni merényletet torolja meg; a két operettállamnak, a nemzeti államiság tragikomikus karrikaturáinak, Montenegrónak és Albániának ujra helyreállitása megint csak az intrika, a titkos szubvenciók, a reális alap nélküli dinasztikus civódások levegőjét vinné a Balkánra; Bosznia és Hercegovina régi formájában életképtelenné vált, a Kállay egykori törekvése egy *Konkurrenznationalität* tenyésztésére ma már nevetséges volna, ehelyett a szerencsétlen ország háborus sebeit s szörnyü vérveszteségeit kell késedelem nélkül orvosolni; a szerb-bolgár ellentét annyira kiélesedett, hogy annak megoldására a régi Balkán tökéletesen képtelen; a megalázott Románia és a betörés folytán megkinzott erdélyi magyarság közötti gyülölet oly fokra hágott, hogy nemcsak türhető szomszédság

nem képzelhető el közöttük a régi alapon, de a magyar-románszász ellentét Erdélyben minden produktiv munkát lehetetlenné fog tenni a jövőben; általában Magyarország nemzetiségi problémái még jobban megmérgeződtek a háboru alatt: *recrudescunt vulnera:* a lövészárokból hazatérő százezrek a régi antidemokratikus uralmat elviselni nem fogják s annyi véráldozat után követelni fogják, hogy mint egyenrangu polgárok vehessenek részt az állami és társadalmi lét minden terén. Szóval, a háboru — a hatalmi politikusok igéreteit és reményeit kicsufolva — nem oldott meg semmit: ellenkezőleg, az inkább lappangó ellentéteket a forradalmi elkeseredés állapotáig izzóvá tette. Persze még vannak politikai rövidlátók, aki ezt az uj helyzetet nem veszik észre, de ha a hadrakelt sereg és a hadifoglyok milliói visszatérnek s a politikai jogok gyakorlásának lehetőségei ujra helyreállanak, a statusquo struccpolitikusai kétségbeesve fogják látni, hogy a dualizmus düledező keretei immár képtelenek annak az uj népléleknek az összetartására, melynek végső szintézisét épp ez a háboru adta meg.

Bármi történjék is Oroszországban, akár egy demokratikus föderalizmusba torkoljék az orosz forradalom, akár Oroszország nemzetiségei az orosz birodalmon kivül jussanak nemzeti autonómiához: az uj helyzet a Monarchia és a Balkán sulyos dilemmáit nem enyhiti, hanem ellenkezőleg még jobban kiélezi.

Miként a multban, a nagy nyugati nemzeti államok példája hevitette és élesztette a kialakulóban lévő nemzetek egységtörekvéseit: azonképen a jövőben Oroszország, vagy legalább is az orosz forradalom által felállitott nemzetiségi ideál lesz az eszményi modell az összes elnyomott nemzetiségek s a mesterségesen részekre tagolt nemzetek számára. *Elképzelhetlen, hogy a Monarchia és a Balkán népeinek nagy szláv többsége tartósan eltürjön egy olyan állapotot, melyet gazdasági és kulturális fejlődése rabláncaiként érez, amikor határainál egy óriási népszövetség lakik, mely szabad fejlődési lehetőségeket kinál minden nemzet számára,* avagy ha látja, hogy nála kisebb s történeti öntudatban gyengébb népek is eljuthattak a nemzeti önrendelkezéshez. A demokratikus föderalizmus vagy a nemzetiségi autonómiák elvén felépülő Kelet-Európa szükségkép áthidalhatatlan ellentétbe jutna a feudalizmus és a nemzetiségi elnyomás elveit képviselő Közép-Európával,

mint egyszer a francia forradalom az őt környező dinasztikus-patrimoniális világgal.

III.

A dualizmus alapjainak megingása.

A Monarchia mai alkotmányjogi rendje lehetetlenné teszi mindazon problémák megoldását, melyektől egész Európa jövő sorsa függ. A dualisztikus alkotmány ugyanis a centralisztikus és ál-föderalisztikus kisérletek bukása után egy oly egyensulyhelyzetet hozott létre, mely ötven éven át körülbelül megfelelt a Monarchia népei tényleges erőviszonyainak, de amely ma már képtelen közöttük tartósan békés együttmüködést biztositani. A dualizmus a németek uralmát jelentette Ausztriában és a magyarokét Magyarországon. A német polgárság uralma biztositására a lengyel nemességgel, a magyar uralkodó osztályok pedig a horvát-szerb ellentét kihasználásával a horvát társadalom történelmi elemeivel egyeztek ki. Ez a paktum „a két uralkodó és a két mediatizált nemzet között“ lehetővé tette, hogy a Monarchia csehei és délszlávjai, valamint Magyarország összes nemzetiségei — a szászok kivételével, akik csakhamar nagynémet befolyásra és igen fejlett kulturájukra támaszkodva szintén privilegizált helyzetbe jutottak — nemzeti és nemzetiségi igényeik tekintetében háttérbe szorittassanak. Ez a kisérlet Ausztriában sokkal nehezebben volt keresztülvihető és kezdettől fogva sokkal szivósabb ellenállásra talált, mint Magyarországon, de sok harc, belviszály, összeütközés árán recsegve-ropogva fenntartható volt mindaddig, mig Ausztria ősi, tradicionális német polgársága ugy kulturális, mint gazdasági téren óriási fölényben volt a többi nemzetiségek felett s mig a vele szövetséges lengyel slachta boldogult a saját maga paraszti tömegei és a rutén parasztság ellenállásával.

Abban a mértékben azonban, amelyben egy hatalmas cseh polgárság és proletariátus alakult ki, mely a történelmi osztályok egyoldalu közjogi politikáját egy a széles néptömegekre támaszkodó nemzet-kulturális politikával helyettesitette; abban a mértékben, melyben Ausztria délszláv lakossága egyre elégedetlenebb lett a rövidlátó német bürokrata uralommal s egyre teljesebben átérezte a maga gazdasági és erkölcsi

szolidaritását a horvát-szlavonországokbeli fajrokonaival; abban a mértékben, amelyben népies és demokrata alapon uj életre támadt a lengyel nép évszázados törekvése nemzeti egység után s ezzel párhuzamosan a rutén parasztnép ellenállása kiélesedett a lengyel nemesség asszimiláló és elnyomó politikájával szemben: ugyanabban a mértékben vált labilissá, gyülöltté és elviselhetetlenné Ausztria népeire a német burzsoázia és a lengyel nemesség uralma.

A magyarországi változások, bár szintén mélyek és alapvetők, nem ennyire átlátszók a felszinesebb megfigyelő előtt. Magyarország még mindig a zavartalan nemzeti egység képét mutatja: a dualizmus ingatag és süppedékes talajában ő még mindig ama *rocher de bronze*-nak látszik, melynek segitségével a dualista alkotmány továbbra is fenntartható. És tényleg a magyarországi helyzet lényegesen elüt az ausztriaitól. A magyarságnak a szorosan vett Magyarországon (a Társországoktól most eltekintek) szilárd többsége van, mig a németség Ausztriában kisebbségben él; a magyarság kulturális és gazdasági fölénye nemzetiségeivel szemben összehasonlithatatlanul erősebb és szilárdabb, mint a németeké Ausztriában a többi népekkel szemben; Magyarország a teljes geográfiai, adminisztrativ és alkotmányjogi egység képét mutatja egész évezredes fejlődésében (miként Anglia, ugy ő is a feudális részekre tagoltságot sokkal kevésbbé ismerte, mint a nyugati és középeurópai államfejlődés), mig Ausztria szinte klinikai esete a természtes határok nélküli, különböző multu, fejlődésü és alkotmányos szerkezetü Kronlandokból alakult, nagyrészt katonai és dinasztikus szálakkal egybefüzött, reális gazdasági és topográfiai centrummal nem biró, az abszolutista centralizálás és az arisztokrata föderalizmus között vergődő birodalomnak; Magyarország nemzeti kohéziója és patriotizmusa épp oly ősi, természetes és logikus evolució eredménye, mint például Angliáé; ellenben Ausztriában minden törekvés egy osztrák szolidaritás és patriotizmus felébresztésére mesterkélt és meddő kisérletnek bizonyult.

Dacára a történelmi Magyarország mindezen letagadhatatlan és nagyon is latba eső előnyeinek, lehetetlen észre nem venni, hogy a dualizmus mai rendszere nemcsak Ausztriában, de itt is csődbe jutott... Először azért, mert maguk a magyarság széles rétegei is egyre elviselhetetlenebb teherként érzik a dualista kapcsolatot: részben az általa felidézett közjogi tor-

zsalkodások folytán nagyra nevelt nacionalista és soviniszta szellem következtében, mely teljes nemzeti önrendelkezést vindikál Szent István koronája számára, részben azért, mert gyülöletes neki az a gazdasági és szociális nyomás, melyet a kiegyezésben elsősorban érdekelt körök, a latifundiumok és a banktőke gyakorolnak a parasztok, a kispolgárság és a proletariátus millióira, másodszor azért, mivel a kiegyezést az általa ujra nyeregbe segitett magyar feudalizmus és a vele később szövetségre lépett banktőke és a soviniszta intelligencia állandóan a nemzetiségek ellen irányuló éllel kezelte. A magyar uralkodó osztályok a kiegyezésben alkalmas eszközt találtak mindama engedmények visszacsinálására, melyeket a forradalom alatt, majd meg a centralizáció német reakció idején kénytelenek voltak ez ország nemzetiségeinek adni. S bár Deák és Eötvös nemes és messzelátó szelleme a kiegyezést nem a magyar sovinizmus megerősitésére tervezte, sőt azt mindjárt megkötése után egybekapcsolta egy mélyen demokratikus és humánusan igazságos nemzetiségi törvény megalkotásával: a dolgok logikája ismét erősebbnek bizonyult, mint néhány kiváltságos elme célkitüzése és a Tisza Kálmánnal uralomra jutott reakciós junkerpolitika a kiegyezést egyre inkább olyan alkotmánybiztositéknak tekintette, mely a nemzetiségi népet örökös kiskoruságban tartja, a nemzetiségi középosztályt pedig, mint megbizhatatlan irredentista elemet, tartósan kirekeszti az állami hatalomból és a vármegyei szinekurákból „a megbizható, hazafias, nemzetfenntartó“ elemek, értsd a nagybirtok s főleg a gazdaságilag lehanyatlott nemesi középbirtok, a dzsentri és plutokrata meg intellektüel szövetségesei számára.

Ezt a helyzetet természetesen csak egy nagyon reakciós. erőszakos és korrupt választójoggal és adminisztrációval lehetett fenntartani és megszületett az az elmélet, hogy a magyarság és a dualizmus sorsa elválaszthatatlanul egybe van kapcsolva a régi elavult alkotmány, a cenzusos választójog, a nyilt szavazás és a vármegyei álönkormányzat fenntartásával. A dualizmus és a politikai reakció szövetsége egyre nyilvánvalóbbá vált, mig a függetlenségi gondolat mindig kontaktust keresett az ország demokratikus átalakitására irányuló törekvésekkel, sőt a nemzetiségi aspirációk felkarolásával is. (Kossuth, Irányi, Mocsáry.) Ámde a nagybirtokos ideológia később a függetlenségi pártot is annyira uralmába

keritette, hogy a régi komoly függetlenségi politika merő soviniszta, demagóg jelszópolitikába ment át egyidejüleg a demokratikus követelések szegreakasztásával s a nemzetiségek gyülölködő terrorizálásával. (Polónyi, Bartha Miklós, Apponyi.)

Az utolsó negyedszázad fejlődése azonban lényeges változást hozott létre Magyarországon. A szocializmus rendkivüli hóditásokat tett nemcsak az ipari munkásság, de a szellemi proletariátus körében is. A függetlenségi párt egy része visszatért demokratikus tradicióihoz. A polgárság széles körei felszabadultak a feudalizmus régi ideológiai nyomása alól és megértették, hogy az ő sorsuk javulása nem a régi történelmi rétegek kegyeitől, hanem az ország produktiv erőinek fokozásától függ. A klerikális néppártban egyre több törekvés mutatkozik arra, hogy egy modern keresztényszociális párttá alakuljon, mely a német centrum mintájára közvetlen összeköttetésbe jusson az ország vallásos, de demokratikus paraszti rétegeivel. Ha lassan is, de fejlődőben van egy nemzetiségi kispolgár- és szellemi középosztály, mely részt követel magának az állami és a községi élet minden terén. Mindezen uj osztályoknak és rétegeknek főkövetelésévé az *általános választójog*, a parlament demokratizálása lett, amely közös harci jelszó alatt természetesen a legkülönbözőbb tendenciák rejlenek, de amely elsősorban mégis egyetemes tiltakozást jelent az ország mai oligarchikus szerkezete ellen.

Az ország demokratizálásáért megindult ez a küzdelem közvetlenül nem irányul a dualizmus rendszerének megváltoztatására. Mégis közvetett hatásaiban csak eme szerkezet meglazitására vezethet a következő okokból:

1. A dualizmus legfőbb támaszai nagyrészt ugyanazok az elemek, melyek az általános választójog elkeseredett ellenfelei, mig a parlament demokratizálását követelő rétegek vagy nyilt ellenségei a dualista alkotmánynak, vagy legalább is teljes érzelmi közömbösséggel állanak vele szemben.

2. Minél inkább demokratizálódik az ország közvéleménye, annál inkább diszkreditálódik az a régi politika, mely a *divide et impera* elvével akar kormányozni s mely nem látja be egy oly eljárás erkölcstelenségét, sőt esélytelenségét, mely egyes népek szupremáciáját a többiek rovására akarja fenntartani.

3. Minél inkább szervezkednek és politikai befolyáshoz

jutnak az ország nemzetiségei, annál kevésbbé lesznek hajlandók elviselni egy oly rendszer uralmát, mely őket másodrangu polgárokká degradálja, szomszédos fajrokonaikat pedig meggátolja abban, hogy kiépitsék nemzeti létük előfeltételeit.

Ebben az értelemben antidualista az az egész uj Magyarország, mely az általános válsztójog segitségével az országot demokratizálni akarja; mig mindazoknak az elemeknek politikáját, melyek a régi merev 67-es rétegekből ujabban politikai kompromisszumok folytán csatlakoztak a parlament demokratizálására irányuló mozgalomhoz, oly nyilvánvaló *contre coeur* hangulat jellemzi az igazi demokrácia célkitüzéseivel szemben, hogy egész törekvésüket az az örkös — fából vaskarika — dilemmájuk jellemzi: Hogyan lehetne az országot ugy demokratizálni, hogy a nemzetiségi tömegeknek és az agrárproletariátusnak mai kiskoru állapota, melyet ők a magyarság uralmának neveznek, változatlanul fenntartható legyen. (Még a különben elég liberális Vázsonyi-féle törvényjavaslatban is — ugy a törvény rendelkezéseiben, mint indokolásában lépten-nyomon kiütközik ez a törekvés, mely a bizottsági tárgyalások folyamán még jobban kiélesedett és leplezetlenül hangsulyoztatott.) Ezzel szemben a magyar demokrácia legszélesebb köreiben, a proletariátusban és a dolgozó polgárságban napról-napra élesebben domborodik ki az a meggyőződés, hogy ehhez az ugynevezett „magyar uralomhoz“ neki semmi köze sincs, mert az oligarchikus parlament, az oligarchikus önkormányzat, a soviniszta kulturpolitika nemcsak a nemzetiségi tömegeket akadályozza meg fejlődésükben, de a magyarság legszélesebb rétegeit is.

Mindezek a tömegerők, melyek napról-napra erősebbek és szervezettebbek lesznek vagy kifejezetten dualizmusellenesek, vagy olyanok, amelyekre nézve ama régi dogma, hogy a magyarság sorsa a dualista alkotmánytól függ, szent tabu jellegét elvesztette.

Ugyancsak a dualizmus ellen dolgoznak ama változások is, melyek Horvát-Szlavonország közéletében mentek végbe. Nemcsak a meg-megujuló magyarositó politika mondott ott kudarcot, nemcsak a horvátokra támaszkodó szerbellenes kormányzás végződött teljes fiaskóval, mint az azt megelőző szerbbarát horvátellenes rendszer, nemcsak azok a törekvések váltak lehetetlenné, melyek a Deák-féle home-rulet különböző

ürügyek alatt megszoritani szeretnék: de maga az egész magyar-horvát kiegyezés alapjaiban ingott meg azáltal, hogy a délszlávság a maga hét-nyolc részre tagoltságát fejlődése olyan nyomasztó béklyójának érzi, melynek lerázása nélkül jövő haladását biztositani nem képes. A horvát alkotmány demokratizálása a délszláv egységtörekvéseket kétségtelenül meg fogja erősiteni, melyekkel szemben csak abszolut kormányzás képzelhető el.

A Balkán-félszigeten végbement átalakulások is interferenc hatásaikkal a Monarchia dualista szerkezete ellen irányulnak. Mi volt az oka annak, hogy az a Szerbia, mely minden geográfiai, gazdasági és etnográfiai szálával Monarchiánkra volna ráutalva, az ádáz gyülölet és a forradalmi aknamunka állapotába jutott vele szemben? Bármily nagy jelentőséget tulajdonitson is valaki a délszlávság ortodox része pánszláv érzelmeinek és az orosz diplomácia rendszeres propagandájának e szolidaritás ápolásában és fütésében, valamint a szerb dinasztia aggodalmainak, mely egy tulságosan erős centripetális tendenciát a Monarchia felé nem szivesen látott volna: nem lehet tagadni, hogy ezen inkább szentimentális affinitásoknál sokkal reálisabbak lehettek volna az előbb emlitett kötelékek, ha a Monarchiában meg lett volna a kellő érzék és belátás, a kellő körültekintés és tapintat ezen hatalmas érdekközösség fejlesztésére.

Ámde a Monarchia dualista szerkezete épp azokat az osztályokat és rétegeket tette sorsa egyedüli intézőjévé, melyek értelmetlenül vagy politikai ellenszenvvel állottak minden olyan törekvéssel szemben, mely Monarchiánk és Szerbia viszonyát kimélyiteni és szorosabbá tenni akarta. A feudális nemesség ősi parasztiszonya képtelen volt bárminő igazi *Einfühlung*ba jutni a szerb demokrácia mentalitásaival és igényeivel szemben. Ellenkezőleg, minden neki nem tetsző gazdasági vagy politikai mozgolódást könnyen a Monarchia elleni rosszindulatnak vagy merényletnek minősitett. Ezt a lelki bizalmatlanságot azután végleg megmérgezte ama gazdasági érdekellentét, mely a Monarchia latifundistái és a szerb kisparasztok között kiélesedett, amely nemcsak a Monarchia népét és iparát kárositotta meg oly sulyosan a vámháboruban, de a Monarchia természetes presztizsét és békés expanzióját is visszaszoritotta a Balkánról a pánszláv befolyások javára. S hogy ez a szomoru tény nem irható kizárólag, vagy akár tulnyomó részben is a

szerb nép rovására, az elegendőkép kitünik a mult történetéből is, mely mutatja, hogy a Monarchia vezető körei hasonló megnemértéssel avatkoztak be a balkánügyekbe akkor is, amikor a hivatalos politika szerb-barát és bolgárellenes volt. De nemcsak a külpolitika helytelen kezelése, de közvetlenül a Monarchia belpolitikája is, melyet a dualizmus még szorosabban determinált, lehetetlenné tette, hogy a Monarchia és Szerbia közötti viszony kielégitő legyen, mert épp a Monarchia horvát-szerb népeinek egyre növekedő elkeseredése, melyet mind nyomasztóbb policiális és abszolutisztikus rendszabályokkal nyomtak el, azt eredményezte, hogy a Monarchia délszlávságának mind szélesebb tömegei sorsuk javulását csak a Monarchia mai szerkezetének megtörésétől remélhették. Ugyancsak ez a megmérgezett belpolitika élezte ki az erdélyi román kérdést, dacára annak, hogy a magyarországi román nép szociális és kulturális állapota kedvezőbb volt, mint az a helyzet, melyet a román királyság korrupt feudalizmusa a saját parasztjai számára teremtett.

E hiányos vázlat is elegendően mutatja tehát, hogy a nyomatékos okok egész komplexuma követeli a dualista alkotmány likvidálását, ha a Monarchiát és a Balkánt a faji és nemzetiségi harcok gyülöletes kaoszából az európai kultura békés és szilárd tartozékaivá akarjuk tenni.

IV.

Törekvések és alapelvek a Monarchia problémájának megoldására.

De milyen volna ez az uj alkotmány, mely a dualizmust kiküszöbölve, alkalmas volna mindama feladatok megoldására, melyekről az imént beszéltünk?

Ez a kérdés tényleg a Monarchia alapproblémájának tekinthető s egyre nagyobb erővel nyomul előtérbe azóta, hogy a Monarchia népei a középkor politikai aléltságából mind teljesebb öntudatra jutnak. Ha majd a felelős államférfiak, majd a nép köréből alulról felmerült reformterveket vizsgáljuk, a következő három alapvető koncepcióra bukkanunk:

1. Oly törekvésekre, melyek a nemzetiségi elvet mereven keresztülvinni akarják. A Monarchia *a benne élő népek etnográfiai hovatartozósága szerint* volna egy egységes szövetséges

államon belül autonóm államokra bontandó. Ez a terv már a kremsieri országgyülésen felmerült s legszélsőségesebb kifejtését találta a román Popovici, majd Richárd Charmatz munkájában.

2. Oly törekvésekre, melyek a történelempolitikai individualitásokhoz ragaszkodva, eme történelmi keretek konzerválásával akarnák az uj rendet felépiteni. Ezt az elméletet báró Eötvös József állitotta fel s különösen cseh irók és publicisták részéről talált felkarolásra.

3. Oly törekvésekre, melyek a mai történelmi keretek épségben tartásával a vallási mintájára kiépitett nemzetiségi autonómiában keresik a kérdések megoldását. Ezt az eszmét tudtommal először Kossuth Lajos vetette fel,[1] de legátgondol-

[1] 1851. alkotmányterve kommentárában rendkivüli világossággal domboritja ki e koncepció alapelveit:

„Valamint a vallás, a nemzetiség is társas érdek. Ehhez, mint amahhoz az államnak, mint ilyennek, semmi köze. Az alkotmány biztositván az egyesülhetés jogát, a polgároknak szabad nemzetiségi mint egyéb érdekeik védelme és fejlesztése végett egyesülni s egyesületeket szervezni községenként, megyénként, országosan épp ugy, mint a protestánsok vallásos érdekeik tekintetéből egyesülvék községek, megyék, kerületek szerint s az ágostai hiten lévők országosan is. De miképen ezen vallásos társulatok, a nemzetiségbeliek sem követelhetnek területi hatóságot polgári tekintetben, hanem szoritkozni fognak nemzetiségi érdekeik ápolására. E szempontból azonban teljes rendelkezési szabadsággal birandanak, választhatnak főnököket, kiket tetszés szerinti cimmel felruházhatnak, valamint a vallási társulatok választhatnak elnököket, hiván azokat patriarchák, metropoliták, érsekek, püspökök, superintendenseknek, felügyelők, gondnokoknak vagy akárhogyan. Tarthatnak gyüléseket és hozhatnak határozatokat az alkotmány és törvény korlátain belül s az állam nem igényelhet egyebet, mint azt, hogy ezen gyülések nyilvánosak legyenek. Ez elv ugy fog alkalmaztatni a magyar, mint a többi nemzetiségre, egyiknek sem lesz legkisebb kiváltsága s a kormány mint ilyen, egyiket sem fogja pártfogolni a többinek vagy valamelyiknek a rovására. Mennyiben pedig a kormánynak, országgyülésnek, megyének, községnek hivatalos nyelvre van szüksége, a részben a föntebbi elv akképen fogna alkalmaztatni, miszerint mindenhol a többség fogja elhatározni, micsoda nyelven vitessenek a közügyek, a kisebbségnek joga sértetlen hagyatván. Valamely megyének gyülése például elhatározza, hogy a folyó évben román, vagy szláv, vagy szerb, vagy német, vagy magyar nyelven fogja vezetni a közdolgokat, azért a többi másajku polgároknak joguk lesz a maguk nyelvén nemcsak folyamodni, törvényszék előtt perlekedni, de a gyülésekben is szólani.

tabb és legtudományosabb kifejtésre a Karl Renner munkáiban talált.

Véleményem szerint a három terv egyike sem vezetne megnyugtató megoldásokhoz. Vizsgáljuk meg őket kissé közelebbről:

ad 1. Ez a terv, mely voltaképen az entente mai formulájával egybeesik, tulságos és aránytalan jelentőséget tulajdonit a nemzetiségeknek a geográfiai, gazdasági és kulturális együvétartozás rovására. A nemzetiségi elv mechanikai keresztülvitele gyakran életképes s részeiben egymásra utalt egyeségeket bontana meg, sőt igen gyakran még azt sem érné el, hogy teljesen egységes nemzetiségi területet hozna létre, hanem többnyire csak egy elégedetlen nemzetiségi minoritást egy másikkal helyettesitene. Ezt a meggondolást egy példával fogom illusztrálni. Fogadjuk el a magyarországi nemzetiségi kérdések megoldásául kiindulási pontnak azt az elvet, hogy minden terület, melyen a népességnek több mint 75%-a egyetlen nemzetiséghez tartozik, homogén, egynyelvü telepterületnek tekintendő s mint ilyen, amaz országhoz csatolandó, mely az illető nemzetiség legnagyobb tömegeit foglalja magában. (Ez ellen az elv ellen sok szempontot lehetne érvényesiteni. Rá lehetne mutatni arra, hogy még egy 25%-nál kisebb nemzetiségi minoritás is olykor nagyobb bonyodalmak forrása lehet — ha kulturában és nemzeti öntudatban a többségnél jelentékenyebb —, mint aminőt az eddigi állapot eredményezett. Figyelmeztetni lehetne arra, hogy a régi telepterület ilyen erőszakos amputálása nagy gazdasági zavarokra vezethet, évszázados összeköttetések és érintkezési utak hirtelen felboritásával. Bizonyitani lehetne, hogy nem egyszer a nemzetiségi különbségek dacára az illető területen egy reális kulturális, vagy legalább is alkalmazkodási szolidaritás, bizonyos érzelmi egység létezik, melynek

---

A kormány pedig a hivatalos magyar nyelvhez, ha a megye, melyhez intézi rendeletét, más nyelvet fogadott el hivatalosnak, e nyelven szerkesztett forditást tartozik mellékelni közleményéhez, valamint a megye hasonló módot fog követni a kebelében levő községekkeli érintkezésében. Igy viszont a megye, ha hivatalos nyelve nem a magyar, forditást kapcsoland a kormányhoz intézett jelentéséhez. A törvények pedig az országban divatozó valamennyi nyelvre leforditattván, az illető nyelveken is ki fognak hirdettetni." (Kónyi: *Deák Ferenc beszédei*. V. kötet. 38 l.)

ilyen durva megbolygatása magára az elszakadó nemzetiségre is veszélyeket rejt magában. Ennek dacára fogadjuk el kiindulási pontul ezt a megoldást.) Ezen elv alapján a szükebb értelemben vett Magyarországból négy vármegye kerek számban 400.000 lakossal kerülne Csehországhoz a 2 millió magyarországi tótból és négy vármegye kerek számban 700.000 lakossal kerülne Romániához a 3 millió magyarországi románból. Világos, hogy az ilyen „megoldás" nem jelentené e kérdés valódi elintézését. Ha pedig a nemzetiségi elvet még tovább akarnók forszirozni, nemcsak egyre nagyobb nemzetiségi minoritásokat kapnánk, melyek eme megoldás ellen tiltakoznának, hanem a perifériákról a centrum felé haladva, egyre inkább olyan területeket amputálnának le az anyaországból, melyeknek vele közös anyagi és szellemi vérkeringése van. És ezt a helyzetet még az sem orvosolná, ha az amputált rész továbbra is vámunióban maradna az egykori anyaországgal, hisz a vámuniónál is létezik egy bensőségesebb gazdasági kapocs és ez épp a teljes politikai és közgazdasági egység. Hogy ollóval milyen lehetetlen volna a népek önrendelkezési jogának kérdését megoldani, ezt eléggé bizonyitja a következő pár adat: A magyarországi románság több mint egyharmada, több mint egymillió ember olyan megyékben él, ahol kisebbséget alkot, ugyszintén a tótoknak több mint egyharmada, közel 800.000 ember; az egész szerbhorvát nép (a tulajdonképeni Magyarországon) az összes általa lakott megyékben mint kisebbség él, éppugy a ruténség is, valamint a németség is, két megyétől eltekintve, ahol gyenge többséget képez. Pedig a németség száma közel kétmillióra rug, csak mintegy 40.000-rel marad alul a tótok számarányán. Nem akarnak-e az ő számukra is külön államiságot követelni a nemzetiségi elv fanatikusai?

Ha pedig valaki ugy akarná emez okfejtés erejét meggyengiteni, hogy a vármegyei beosztást mesterkéltnek állitaná, mely nem tükrözi hiven vissza az egyes népek igazi elosztását, akkor utalnánk a Balogh Pálnak községenként végzett számitásaira, melyek szerint

4718	magyar	többségü	községből	egynyelvü	csak	2508	volt
2981	román	„	„	„	„	681	„
2711	tót	„	„	„	„	377	„
1114	német	„	„	„	„	98	„

149 szerb többségü községből egy se volt.

Ha pedig valaki azt vetné ellen, hogy ez a statisztika már minden apró-cseprő idegennyelvü spóra által tarkitott községet, mint két- vagy többnyelvüt igyekszik kimutatni, arra hivatkoznánk, hogy Balogh külön számbavette a 10%-nál nagyobb kisebbségeket is s ilyeneket talált

a magyar	többségü	községek	közül	686-ot
a román	„	„	„	714-et
a tót	„	„	„	523-at
a német	„	„	„	511-et
a szerb	„	„	„	86-ot[2]

Ugyanezt az igazságot bizonyitja egy tót nemzetiségi s erős nemzeti érzéstől áthatott irónak, Stodola Emilnek számitása is, aki egységes nyelvterületet akart a magyarországi tótok számára kikerekiteni s ebben a fáradozásában olyan eredményekre jutott, melyekre joggal jegyezhette meg egy magyar kritikusa — akik különben minden soviniszta politika elvi ellensége —, hogy ilyen alapon Svájcot is egynyelvü telepterületnek lehetne tekinteni.[3] Már pedig a tótság telepterületei viszonylag a legzártabbak s legegységesebbek Magyarországon.

Szóval az államalkotó olló sehol sem vezet megnyugtató eredményekre.

Valóban a nemzetiségi elvnek ez a mechanikai keresztülvitele semmi egyéb, mint a régi *Großösterreich* koncepciónak a változott viszonyokra való alkalmazása s célja a németség mai hegemóniájának változatlan fenntartása. Elég csak egy tekintetet vetni a Popovici által tizenöt államra bontott Monarchiára, vagy a Richard Charmatz által szintén tizenöt államra szabott Ausztriára, hogy észrevegyük e tervek alaptörekvését, mely a Bach-Schmerling-koncepció folytatása volna — természetesen számolva az azóta kifejlett demokratikus és nemzetiségi erőkkel. Világos, hogy az uj „szövetséges államnak“ e tervek által körülhatárolt tizenöt rész állama nem állam sem *geográfiai, sem történelmi, sem gazdasági tekintetben,* hanem teljesen önkényesen kiszakitott földdarabok a nemzetiségi elv alapján. Világos, hogy ezek a kiollózott, organikus nemzeti léttel nem biró, komo-

---

[2] *A népfajok Magyarországon.* 1902. 948 l.

[3] Braun Róbert: Egy cseh lap a *Huszadik Század*-ról. *(Huszadik Század,* 1918 február.)

lyabb gazdasági és kulturális feladatokat megvalósitani nem képes nagyobb és kisebb „államok“ voltakép csak lehetőleg homogénnyelvü kerületbeosztások volnának, de bárminő érdemleges gazdasági vagy politikai szintézis számukra csak az összállamtól jöhetne, melynek egyedül volna reális létezése. Világos, hogy egy ilyen terv csak egy olyan politikai légkörben születhetett meg, mely a nemzeti államiságban nem lát egyebet, mint az összállamot zavaró helyi, elavult partikularizmust s amelynek számára Csehország, vagy Magyarország, vagy Lengyelország nem jelent más értéket vagy realitást, mint Vorarlberg vagy Bukovina, vagy Isztria vagy egyéb feudális vagy bürokratikus alkotás. A Monarchiának ilyen, a történeti öntudatot, a gazdasági egymásrautaltságot és a geográfiai összetartozást semmibe sem vevő atomizálása nyilvánvalóan csak annak a hatalmi szervezetnek válhatnék javára, mely a nemzetiségi vegyi bomlásnak emez állapotában egyedül maradna erős és egységes: a német katonai és bürokratikus szervezetnek. Az ilyen államalakulás nem volna *Bundesstaat,* hanem egységes állam tarka-barka, önálló létre képtelen etnográfiai autonómiákkal. Az igazi nemzeti aspirációkat, a Monarchia valóban alapvető problémáit ezek az alchimista lombikokban előállitott államembriók nem oldanák meg, de még a szorosan vett nemzetiségi kérdést sem, mivel *sem Popovici, sem Charmatz nem képesek olyan területbeosztást ajánlani* — dacára, hogy államalkotó ollójukat semmiféle nemzeti, gazdasági vagy geográfiai „előitélet“ nem mérsékli —, *amely legalább teljesen homogén nemzetiségü adminisztrativ köröket volna képes létrehozni.* A Monarchia robusztus amputációja után is megmaradna a szorosan vett nemzetiségi probléma, melynek megoldására Popovici és Charmatz is uj alkotmánygaranciákat vesznek fel a szövetséges állam alkotmányába. Vagyis ez az egész terv a nemzetiségi elvnek éppoly merev, a történelmi mult és az adott helyzet realitásaival nem számoló alkalmazása, mint amilyen utópisztikus koncepció — mint mindjárt látni fogjuk — a „történelem-politikai individualitások“ tana, ha azt nem a tényleges élet szükségletei szerint mérlegeljük.

ad 2. Eötvös elmélete, mely a történelmi magyar álláspont igazolására irányult, épp az állami egybetartozás amaz elemeit hangsulyozza, melyek a puszta nyelvi egységnél fon-

tosabbak és alapvetőbbek. A geográfiai, gazdasági és kulturális egymásrautaltság döntőbb lehet, mint a puszta nemzetiségi rokonság. Az igazi állam nem valami mechanikai halmazat, hanem organikus egység: azt nyelvek szerint részekre törni akarni, nem egyszer a haladás érzékeny visszavetésével volna egyértelmü.

Eötvös alapgondolata kétségtelenül helytálló s hogy az emberek széles tömegei magukra nézve olykor a természetes és életképes államkereteket is sulyos teherként érzik, annak egyedüli oka ezen államok reakciós alkotmánya, mely a nemzetiségi kisebbségeket az uralkodó nemzet elnyomó és asszimilációs politikájának kiszolgáltatja. Ellenben ott, ahol az igazi demokrácia szellemében elégitik ki a különböző nemzetiségek jogos igényeit (Belgium, Svájc), nem tapasztalunk elszakadási törekvéseket az államtól, még akkor sem, ha az államkeret viszonylag uj és mesterkélt s nemzetiségei hatalmas fajrokon nemzeti államok, sőt világállamok szomszédságában élnek. (Belgiumban nem mutatkoztak komoly irredenta törekvések sem Franciaország, sem Németország, sem Hollandia irányában.)

Eme helyes alapvetése dacára, Eötvös tana ama veszélyt rejti magában, hogy könnyen felhasználható reakciós, a fejlődést megakasztó magyarázatokra, mert az adott esetben igen nehéz eldönteni, hogy melyik államalakulat valóban természetes és életképes, melyik puszta dinasztikus-militarisztikus tákolmány, mely lehetetlenné teszi uj, természetes és életképes államtömörülések kialakulását.

A kérdés elvi eldöntésére ugyan nem volna nehéz egy helyes alapelvet felállitani és azt mondani, hogy egy államalakulat akkor tartandó fenn, illetőleg akkor bontandó fel, ha működési területén igy vagy amugy biztositható a szellemi és gazdasági produktivitás, valamint az erkölcsi szabadság optimum állapota az emberi fejlődés szempontjából. Ámde minden fennálló államalakulat és minden uj állami létre törekvő nemzetiség a maga részére fogja vindikálni ezt a kritériumot s tényleg a háborus összeütközések legmélyebb oka, hogy hiányzik megfelelő fórum az ilyen államfejlődési igények eldöntésére. Mégis a Monarchia és a Balkán uj rendjének megállapitásánál a politikai müvészet ideális mértéke csak az lehet: miként lehet ezen a területen a szellemi és az anyagi produktivitás legmagasabb fokát elérni, számolva a ma

adott erkölcsi, kulturális és történeti lehetőségekkel. Óvakodni kell tehát ugy túlbecsülni, mint lebecsülni a nyelvi faktor fontosságát s igyekezni kell gondosan megállapitani, hogy a mai történeti alakulatokban mi a reális, fejlődéstani erő s mi a puszta patrimoniális-dinasztikus csökevény?

Eötvös József elmélete élő valóság volt Magyarország szempontjából, mely reális, történelmi, geográfiai s gazdasági egység, helyes kulcs a cseh fejlődés megértése is, de kritika és válogatás nélkül az egész Monarchiára alkalmazva csak abszurd eredményekre vezethetett volna. S hogy ebben a megállapitásban nem valami magyar elfogultság vezet, azt eléggé bizonyitja Louis Eisenmann-nak az objektiv és éleslátású francia megfigyelőnek következő itélete: „A történelem-politikai individualitás tény volt Magyarországra nézve, de puszta szó a cislajtai Ausztriára. Erős optimizmus vagy különös naivitás kellett annak elhivésére, hogy a szavak és az elvek puszta ereje folytán Vorarlberg diétája — mihelyt egyszer proklamálva lesz a jogok egyenlősége a Monarchia historico-politikus egyéniségei között — egyenlő leend tekintélyben és befolyásban Magyarország diétájával.“

ad 3. Az állam-közjogi kérdésnek eme normális időkben szinte legyőzhetetlen hatalmi komplikációja inditotta különböző időben és körülmények között Kossuth Lajost és Karl Rennert egy olyan megoldás keresésére, mely az adott állami keretek megbolygatása nélkül oldaná meg a nemzetiségi kérdést. Kossuth Lajos, mint látni fogjuk, tisztán látta a szorosan vett nemzetiségi kérdés mellett az államalakulási problémákat s ha ma élne, bizonyára tekintetbe is venné azokat rendkivüli biztos történelmi intuiciójával. Renner azonban túlságosan absztrakt logikával nagyon is leegyszerüsitette a problémákat. Éleselméjü tervének két nagy akadálya van. Az egyik, hogy lebecsüli az államalakulási törekvések elementáris erejét ott, hol azoknak reális előfeltételei: alkalmas földterület, homogén és kulturerős nemzet, a történelmi öntudat kontinuitása tényleg fennforognak. Hiába adna „nemzeti autonómiát“ a hat délszláv ország mindegyikében, hiába a három lengyel ország mindegyikében, hiába külön Csehországban, Morvában és Sziléziában: továbbra is fennmaradna, sőt fokozódnék az a törekvés, mely a nyelvben, tradiciókban, kulturában egységes népeket politikailag is közös államiságba igyekszik tömöriteni a nemzeti lét összes feladatai érdekében. Ez a terv talán meg-

oldaná a szorosan vett nemzetiségi kérdést, de semmi esetre sem intézné el az államembrióknak teljes államiság felé való gravitációját.

De van a tervnek egy másik nehézsége, még pedig a szorosan vett nemzetiségi probléma terén is: az jól kielégithetné a szorosan vett kulturális igényeket, miként a vallási autonómia a szorosan vett vallásiakat, de alkalmazása a birósági és közigazgatási területre, mely pedig a nemzetiségi kisebbségek szempontjából nem kevésbbé fontos, mint a kulturális szféra, gyakorlatilag csaknem épp ugy felboritaná a régi állami kereteket, mint az uj államiságok megszervezése.[4]

Ezekből a meggondolásokból a következő három alapelvet vonom le ama probléma megoldásának vezető szempontjául, mely minket foglalkoztat:

1. Biztositani kell az életképes nemzeti államiságok kialakulásának lehetőségeit.

2. Biztositani kell a nemzetiségi kisebbségek hatékony védelmét a nemzeti államokon belül.

3. Biztositani kell az uj államok olyan organikus kooperációját, mely ujabb összeütközéseket lehetetlenné tesz ugy közöttük, mint nemzetiségeik között.

V.

A Monarchia mai kereteiben az uj egyensuly nem teremthető meg.

Emez elvek alkalmazásával minő volna a Monarchia népeinek uj alkotmánya?

A Monarchiának öt oly nemzete van, mely mindenben megfelel a történet-politikai individualitás kritériumainak: a magyar, a német, a lengyel, a cseh és a horvát-szerb. Mindegyiknél megvan a többé-kevésbbé zárt telepterület, elegendő számu és kulturális sulyu népesség önálló nemzeti lét folytatására, a történelmi öntudat kontinuitása.

Az egyes államok területeinek megszabásánál a lehetőségig figyelembe veendők a történelmi keretek, a szilárd geográfiai határok, a gazdasági egymásrautaltság. Emellett arrakell töre-

[4] Ezeket a szempontokat még tüzetesebben világitom meg e dolgozat utolsó fejezetében.

kedni, hogy az illető nemzet a maga területén lehetőleg kompakt többségben maradjon s ott, ahol nyomósabb érdekek nem kivánják, ne terheltessék meg tulnagy nemzetiségi kisebbségek által.

E feladatokat csakis a történelmi mult s a jelen gazdasági és etnográfiai adottságok alapos ismerői oldhatnák meg megnyugtatóan és a részletekben is. Nekünk itt nem lehet célunk utópisztikus határkiigazitásokat csinálni, csak egy lehető uj egyensulyállapot körvonalait akarjuk megrajzolni.

Az öt nemzet elhelyezkedése körülbelül a következő volna a Habsburg-monarchia *mai keretében.* (A háboru által teremtett uj helyzet következményeit a terv szempontjából a következő fejezetekben fogjuk levonni.)

1. *Magyarország,* Horvát-Szlavonországok nélkül ugy történelmileg, mint geográfiailag, mint gazdaságilag szilárd és megbonthatatlan egységet alkot. A magyarság természetes gazdasági és kulturális hegemóniája itt képes volna zavartalan és eredményes kooperációt létesiteni az ország többi nemzetiségeivel, ha szakit a feudalizmus esztelen asszimilációs politikájával. Látni fogjuk, hogy a tervezett uj alkotmány egy ilyen változás minden garanciáját magában fogja hordani.

2. *Ausztria,* az osztrák örökös tartományok német történelmi magja. (Alsó- és Felső-Ausztria, Tirol, Stiria és Karintia.) Az osztrák-németek helyzete számra nézve nem vezető ugyan, de oly nagy kulturális és gazdasági erőt képviselnek s oly fontos közvetitő feladatot vannak hivatva teljesiteni a Monarchia északi és déli szlávjai között egyrészt, a Németbirodalommal másrészt, hogy szerepe az uj államszövetségben akkor is jelentékeny lesz, ha elveszíti hegemóniájának azt a részét, mely immár nem felel meg a tényleges gazdasági és kulturális erőviszonyoknak.

3. *Csehország,* Vencel koronája országaiból. A számra nagyon tekintélyes, gazdasági és kulturerőben pedig még mindig vezető német kisebbség legmesszebbmenő kielégitése az uj közjogi kereten belül az uj államszövetség egyik legfontosabb problémája lesz, de a cseh nemzeti igények kielégitésével nem lesz többé semmi akadálya annak, hogy a német kisebbség által követelt adminisztrativ kettéosztás tényleg megvalósittassék.

4. *Lengyelország.* A mai Galicia 4,500.000 lengyelével és 3,700.000 rutén lakosságával teljesen alkalmatlan a történelmi

lengyel nemzet jogos igényeinek kielégitésére. A rutének által követelt bifurkáció Nyugat- és Kelet-Galicia között sem oldana meg semmit. Igy sem jutnánk életképes államalakulatokhoz, hanem egy minden eddiginél veszedelmesebb lengyel és orosz irredentát hivnánk életre. Ez a kérdés a Monarchia mai határai között nem oldható meg. Csak a háboru teremtette uj helyzet vezethet megnyugtató megoldásra, miről a következő fejezetben fogunk szólni.

5. *Illyria.* E néven volnának összefoglalhatók a délszlávság telepterületei, melyek immár véglegesen eljutottak teljes nemzeti szolidaritásuk tudatára. Ez alakulás kulturális fókusza Horvát-Szlavon-Dalmátország volna, melyhez Krajna, továbbá Isztria és Stájerország szláv területei és Bosznia-Hercegovina volna csatolandó. Ez az uj alakulat — okos külkereskedelmi és nemzetközi politika mellett — ugyan életképes volna, de a délszlávság öntudata ma már oly erős, hogy a Monarchián kivüli szerbség törzse immár elválaszthatatlanul összefügg a Monarchián belüli délszlávság problémájával. E vonatkozásról szintén a következő fejezetben lesz szó.

VI.

A Monarchia jövője s a háboru által teremtett uj helyzet.

Látjuk, hogy a Monarchia uj alkotmányszervezési problémáját nem is lehetett volna a háboru előtt megoldani. Ugy a lengyel-, mint a délszláv-kérdés még nem volt érett a megoldásra. Fejlődéstörténeti szempontból nézve, a háborunak legnagyobb eredménye éppen az, hogy a lengyel és a délszláv területeken *tabula rasa*-t csinált. S immár nincs semmi akadálya annak, hogy a történelmileg, gazdaságilag és kulturában összetartozó lengyel és délszláv területek egyesittessenek s ezáltal megnyugtatólag befejeztessék egy folyamat, mely — ha az egységesités nem történik meg — Európa békéjének továbbra is Achilles sarka marad.

Galicia és Orosz-Lengyelország egyesitéséből egy szilárd alapokon nyugvó, körülbelül 200.000 *km*² területen 20—21 millió lakost számláló állam jönne létre, hol a lengyelségnek elegendő számbeli fölénye volna (körülbelül 14 millió), nem is beszélve igen jelentékeny kulturális, gazdasági és történeti

előnyeiről. Egész kétségtelen, hogy ez az alakulat, mely a Balti-tenger felé könnyen kikötőhöz juttatható, mindazt kielégitené, ami a lengyel államalakulási törekvésben fontos és lényeges. Az uj nemzettest előnyei olyan nagyok és szembeötlők volnának, hogy ezzel szemben a lengyelség utógondolat nélkül lemondhatna németbirodalmi részeiről, melyekről a mai Németország sem stratégiai, sem gazdasági szempontból alig volna hajlandó lemondani s melyekben a német kultura olyan hóditásokat tett, hogy azok többé alig volnának visszacsinálhatók. Az uj lengyel állam — ha felállitását egyidejüleg egy okosabb és megértőbb nemzetiségi politika kisérné a Németbirodalomban a lengyel diaszporával szemben — véglegesen megoldaná a lengyel-kérdést s csatlakozása a dunai konföderációhoz, mint látni fogjuk, éppugy megfelelne a lengyel fejlődés belső logikájának, mint az európai béke szükségleteinek.

Ami most már a *rutén kisebbség* sorsát illeti az uj alakulattal szemben, az kétféleképen volna biztositható. Ha a független Ukrajna csakugyan állandósul, akkor neki volnának átengedhetők Kelet-Galicia zárt rutén telepterületei ama méltányos koncessziók fejében, melyeket Oroszország a felállitandó lengyel állam érdekében tenni fog. A lengyel állam nem veszitene sokat 2—3 millió rutén eltávozásával, akikre a nagy ukrajnai állam különben is olyan vonzóerőt gyakorolna, hogy az uj lengyel államiság nehéz helyzetbe juthatna vele szemben. Ha azonban egy ilyen megoldás akár lengyel, akár rutén szempontból nem bizonyulna keresztülvihetőnek, semmi akadálya sem volna annak, hogy a rutén telepterületnek külön autonómia adassék, például oly formában, ahogyan jelenleg a Társországok Magyarországhoz állanak.

A *délszláv-kérdés* megnyugtató megoldása szintén csak ugyanezen alapelvek szerint volna elképzelhető. Az uj Illyriának magában kellene foglalnia az összes horvát, szerb és szlovén területeket. A mai Horvát-Szlavonország, Dalmácia, Isztria, Bosznia-Hercegovina s a zárt szlovén telepterületek, valamint a mai Szerbia és Montenegró egyesitéséből egy kompakt, életerős, körülbelül 170.000 km^2-en közel 10 millió lelket számláló államiság jönne létre. A macedón területeknek méltányos felosztása közte és Bulgária között az uj államot még jobban erősitené s egyben méregfogait is

kihuzná a ma annyira elkeseredett szerb-bolgár antagonizmusnak. Az uj államiság népének kisebbik fele tartoznék ugyan a róm. katolikus egyházhoz, de e rész kulturája anynyival régibb és intenzivebb s egyáltalán az egész szerbhorvát terület gazdaságilag és kulturában annyira Közép-Európától függ, hogy az uj Illyria sokkal inkább nyugati keresztény, semmint bizánci képződmény volna, bár a dunai demokratikus konföderációban a nyugati és keleti kereszténység ellentéte nem játszana nagyobb szerepet, mint Nyugat- és Közép-Európában a katolicizmus és protestantizmus ellentéte. Az uj délszláv állam, valószinüleg Szarajevóban centralizálva, *sub specie aeternitatis* megoldaná azt a kérdést, mely Európánkat felgyujtotta: többé mi akadálya sem volna annak, hogy ez a zseniális és hatalmas temperamentumu nép szabadon fejleszthesse ki oly gazdag és változatos természeti kincseit a dunai szövetség és egész Európa legnagyobb javára.

Ez volna az egyedüli örök és megnyugtató megoldás: minden más csak *fortwursteln,* félrendszabály volna, felujitása és kiélesitése a délszlávság régi küzdelmeinek. Ugyanis egyrészt világos, hogy a délszláv-kérdésnek monarchiaellenes megoldása *(outside of the Monarchy,* miként Scotus Viator már jóval a háboru előtt éleselméjüen jellemezte, rögtön rámutatva e megoldás hátrányaira), mely a Monarchia délszláv részeit elszakitaná, hogy azokat Belgráddal összefoglalja, elfogadhatatlan terv volna nemcsak a dunai népek, de Németország számára is, mivel egész Közép-Európát tengerétől fosztaná meg s a nyugati kulturabefolyásokat teljesen feláldozná a keletieknek. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy az entente-nak gyakran hangoztatott követelése a független Szerbia, Montenegró és Albánia helyreállitása iránt, alapjában véve haladásellenes és reakciós programm, mely csakis azért érthető és méltányolható, mivel általa azt az erkölcsi követelést akarják megvalósitani, mely az erőszak jóvátételére irányul. Ámde a népek életében nem a *restitutiv,* de a *fejlődési igazságot* kell nézni. A déli szlávságnak nem a háboru erőszaka a főbaja, hanem a háboruelőtti állapot. A déli szlávságnak nem a szenvedett erőszak jóvátétele a főtörekvése, hanem olyan állapotok létrehozása, melyek a régi statusquo helyén szabad fejlődési lehetőségeket biztositanak a számára. És ehhez nem elég Szerbia helyreállitása, sőt tengerhez való segitése sem.

A Monarchiának részekre osztott délszlávjai és az uj Szerbia között ujra csak olyan folyamatok indulnának meg, melyeket a Monarchia magára nézve veszedelmeseknek tartana. Ezt a helyzetet még jobban elmérgesitené a két balkáni operettállamnak, Montenegrónak és Albániának további fenntartása, melyek kellő geográfiai, gazdasági és etnográfiai alap nélkül szükölködve, csak arra jók, hogy tehetségtelen dinasztiák és diplomaták fütsék a puszta létük által táplált zavarokat és elégületlenségüket. Már a világháboru előtt egyik cikkemben igy jellemeztem ezt a „független Albániát“:

Ez az Albánia egyike a legképtelenebb és legfurcsább terveknek, melyet szepegő és mohó diplomaták valaha is kigondoltak. S minthogy Ausztria nem mondhatta nyiltan: én meg akarom fojtani a szerb kereskedelmet; s minthogy Olaszország sem mondhatta nyiltan: én az albán kikötőket magamnak akarom elharácsolni; s minthogy Ausztria és Olaszország együtt nem mondhatták nyiltan egymásnak: most nem birok veled én drágalátos szövetségesem, de csak várjunk, talán pár év mulva fordul a kocka és az albán falat kizárólag az enyém lesz — ők ehelyett a szemérmetes diplomáciai műnyelvet alkalmazták és egy szép napon fölfedezték az albán hazát és az albán nemzetet; Ausztria és Itália egyszerre ideális lelkesedést érzett szivében a független Albánia iránt.

De hol volt ez a függetlenségre vágyó Albánia? Senki sem tudta, sem a térképen, sem az elméletben, sem gyakorlati követelésekben. Pozitiv tény egyelőre csak az volt, hogy ez az albán terület a düledező Törökországnak legvéresebb és legelmaradottabb, legmüveletlenebb és legbarbárabb darabja volt, valóságos középkori rablófészek az európai kultura testében. Északon laza törzs és klánszervezet, délen néhány hatalmas feudális dinasztia, megközelithetetlen hegyszakadékok zsiványvilága; éhes pásztortörzsek szakadatlan, véres viszálya, vendetta és nőrablás; a termékeny vidékeken nagy elnéptelenedés a primitiv jobbágyrendszer következményeként; északon szlavizált muzulmánok, délen görög ortodoxok, teljes analfabetizmus, a dialektusok zavara, az albán nyelv elmaradottsága és fejletlensége; véres viszályok és gyilkosságok a törzsfőnökök és a feudális nagyok között: igy festett az a nemzeti kohezió, amelynek számára külön államiságot kellett teremteni.

Igen ám, de ennek a laza törzsi szerkezetnek sohasem voltak biztos határai: Montenegró, Szerbia, Görögország faji, történeti és asszimilációs okokból a maguk számára vindikálták az egész területet. És tényleg nem kellett volna egyéb, mint a gazdaságilag együvétartozó vidékeket továbbra is együtt hagyni, a feudális törzsszervezetnek és hübéruraságoknak véget vetni, a kizsákmányolt jobbágyból szabad parasztot csinálni, a nép nyelvét kimélve és a forgalmi utakat kiépitve, a természetes keveredésnek akadá-

lyait elháritani: s a szabad Balkán-államok egy-két nemzedék alatt végleg asszimilálták volna ezt a középkori rablófészket.

De Európának egy uj állam kellett a „nemzeti eszme" nagyobb dicsőségére. Tehát Londonban a diplomata urak kicirkalmaztak egy uj országot. Természetesen anélkül, hogy a helyi, faji, gazdasági és forgalmi viszonyokról csak homályos fogalmaik lettek volna. Igy történt, hogy szegény hegyi falvak és koplaló pásztorok máról-holnapra elveszitették azt a városkát, amelyből eddig éltek, vagy azt a vékony, termékeny földsávot, mely eddig némi táplálékkal látta el őket. A megszokott városi piac vagy az ősi szántóföld egy éjszaka alatt idegen állam tulajdonába jutott, mely a hegyi nomádokat mint veszedelmes idegeneket kergette ki. Ekként az uj Albánia földjét a menekülők tizezrei boritották el: kétségbeesett, rongyos, éhező emberek, akiket az uj államrend régi, szük megélhetési kereteikből is kiüzött. A „nemzeti állam" ügyeit vezető „nemzetközi bizottság" eleinte alamizsnákat osztott szét, de mivel nem volt elég pénze, csakhamar fegyverrel kergette vissza ősi tanyáira az éhes karavánokat.

Igy festett a „nemzeti Albánia" hajnalhasadása akkor, amikor a dulakodó törzsek és hübérurak megfékezésére a vállalkozó német Prinz uj hazájában kikötött. Igen ám, de ennek a csinos államnak sem adója, sem hadserege nincs. Honnan is legyen, mikor az uj dinasztia csak a régi, feudális, dologtalan, jobbágynyuzó rablóvilág kegyelméből s idegen zsoldos katonák védelme alatt foglalhatta el irigylésre nem méltó trónját. Ha ehhez a helyzethez hozzágondoljuk az egymással állandóan intrikáló osztrák és olasz diplomácia ármánykodásait, a nemzetközi bizottság fejetlenségét, az idegen szoldateszka s mindenféle kalandor zsákmányterveit, a bizonytalan határokon duló örökös vérengzéseket: lehetetlen észre nem venni, hogy ez a „független Albánia" valóságos tüzfészke az uj Balkán-világnak, égő seb egy sokat igérő, dolgos és szivós parasztdemokrácia testében, örökös Eris-alma a nagyhatalmak rivalitásaiban.

Valóban a dunai és a Balkán-népek sorsa a háboru után attól függ, hogy a történelmi erők a Monarchia fennmaradása vagy feldarabolása mellett döntenek-e. De ha egyszer valaki átlátja a Monarchia létjogosultságának benső logikáját, ami semmi egyéb, mint oly népek kooperációja, melyek egyedül képtelenek volnának helyüket megállani a germánság és a keleti szlávság kettős nyomása alatt — és ez az álláspont, melyre, ugy látszik, immár Wilson elnök és Lloyd George is eljutottak —, akkor legyen elég bátorsága egy további lépés megtételére és annak felismerésére, hogy *ennek az uj monarchiának, a dunai egyesült államoknak a léte összeegyezhetetlen a délszlávság feldaraboltságával és a lengyelség alapvető részeinek széttagoltságával.*

VII.

A nemzetiségi kérdés megoldása a szövetséges államok területein.

A Monarchia népeinek ez a pentarchiája hatalmas lépést jelentene a szellemi és gazdasági erők felszabaditása, a béke és a megértés irányában. Az összes életképes nemzeti államembriók önálló létre jutnának, megszünnék a részekre tagoltság nyomása, a mesterkélt centralizáció által okozott ingerültség, a népeknek az az állandó, nyomasztó érzése, hogy legfontosabb nemzeti problémáikról tőlük idegen erők határoznak. Mindegyik nemzet ur volna a maga portáján s viselné független cselekedetei erkölcsi következményeit. A nemzeti érzékenység szempontjai háttérbe szorulnának a szociális és a kulturális törekvések javára.

Azonban az öt nemzet szabad állami léte egymaga még nem oldaná meg a dunai államok és a Balkán problémáit. Ezáltal még csak az államalakulási probléma volna megoldva, de nem a szorosan vett nemzetiségi kérdés. Mind az öt nemzetnek megvolna a maga belső nemzetiségi problémája, mert — mint láttuk — a történelmi, gazdaság-geográfiai keretek reakciós szétzuzása nélkül, sőt még ez áron sem juthatnánk el merőben homogén, egységes nemzeti alakulatokhoz. Ámde a nemzetiségi problémák megoldása az uj államszervezetben jelentékenyen könnyebb volna. A leghevesebb, legkiélezettebb nemzetiségi kérdések: a cseh, a lengyel és a délszláv egyszerre végleges és megnyugtató megoldást nyernének az uj államiságokban. A fő nemzettörzseknek ez a teljes autonómiája megnyugtatólag hatna ama fajrokonaikra is, akik a szomszédos államok területén élnek. Az illető nemzetiség legerősebb, legbefolyásosabb *gros*-jának nem volna többé oka mindenáron elégületlenséget szitani az egész vonalon, mint ma. Ellenkezőleg, minden államalkotó nemzet közös érdeke volna a surlódási felületet lehetőleg csökkenteni.

Ugyanis igen sok esetben a nemzetiségi kérdést nemcsak a szorosan vett belpolitikai zavarok és bajok élezik ki, hanem az a körülmény is, hogy az illető nemzetiség nemcsak magát érzi elnyomottnak, hanem ugy látja, hogy az a nemzet, mely az ő fejlődését megnehezíti, egyben legközelebbi fajrokonai

jogos államalakitási törekvéseit is lehetetlenné teszi. Igy például Magyarország tótjai és szerbjei nemcsak az ő szorosan vett nemzetiségi sérelmeik miatt vannak a magyarság ellen elkeseredve, hanem azért is, mivel elsősorban benne látják azt az ellenséges erőt, mely cseh, illetőleg délszláv fajrokonaik egység, illetőleg állami önállóság utáni törekvését Magyarország határán túl is lehetetlenné teszi. Viszont a csehek és a délszlávok nemcsak azért fütik a tótok, illetőleg a szerb-horvátok elégedetlenségét Magyarországgal szemben, mivel a magyarokban fajrokonaik elnyomóit látják, hanem elsősorban azért, mert a dualizmust tekintik annak a béklyónak, mely Csehország és Illyria kialakulását — a német-magyar szupremácia mesterséges fenntartására — lehetetlenné teszi. Ebből az elkeseredésből azután mindenféle romantikus álmok keletkeznek: olyan bekebelezési és annektálási tervek, melyek máskülönben fel sem merültek volna. A csehek tehetetlen dühükben immár nem érik be a történelmi Vencel-koronával, hanem hazárd politikát játszanak s a magyarországi tótokat s a németsziléziai cseheket is maguk számára vindikálják. A délszlávok a lehető egységtörekvéseken túlmenve, régi magyar területeket is elfoglalni akarnak.

Ezeket a veszélyeket előre senki olyan tisztán nem látta, mint *Kossuth Lajos,* aki épp ezekből a szempontokból találta a dualizmust rövidlátó és veszélyes kisérletnek. *Kossuth Lajos alapgondolata éppen az volt, hogy a belső nemzetiségi kérdés is csak ugy oldható meg, ha nemzetiségeink fajrokonainak államalakitási törekvéseit támogatjuk.* Ezért kelt ki olyan nagyon a „cislajtániai egységes nemzet“ koncepciója ellen s ezért védelmezte olyan nagy hévvel Csehország történelmi jogait: „Csehországnak a történelmi jog szempontjából is szintannyi joga van magát külön autonóm államnak tekinteni, mint Magyarországnak, s ha lehetséges volna még annyival is inkább több joga volna, amennyiben tény, hogy Csehország már önálló virágzó állam volt századokon át, midőn mi magyarok még nem voltunk Európában.“ És gunyosan lobbantja a dualizmus magyar hiveinek szemére, hogy ők most Csehországgal szemben alkalmazzák azt a jogeljátszási elméletet, melyet ellenségeink egykor Magyarország megrontására alkalmaztak: „Hanem mi nem gondoljuk, hogy a fehérhegyi csata folytán a ‚verwirkolás‘ istentelen tanának Csehországra alkalmazását helyeselhesse, midőn annak a világosi árulás folytán

magunkra alkalmazását oly dicséretes eréllyel ellenezte."[6]

A Kossuth Lajos dunai konföderációs tervének épp az volt az alapgondolata, hogy a magyarországi nemzetiségekkel fajrokon államok felszabaditása és az azokkal való szövetkezés nélkül a magyar független államiság is elképzelhetetlen. Elképzelhetetlen volna még akkor is, ha egy szerencsés külpolitikai fordulat formailag vissza is adná a magyar állam függetlenségét:

„Ha mégis — irja — valamely szerencsés véletlen minden külsegitség nélkül is belerázná a magyart a szabadságba, csaknem lehetetlennek tartom, hogy institucióit annyira konszolidálhatná az általam proponált szövetség nélkül, amennyire szüksége van, hogy mind függetlenségét fenntarthassa, mind az európai államcsaládban tekintélyes politikai sullyal birhasson. Nem konszolidálhatná pedig azért, mert a nemzetiségi benső viszályok tökéletesen kiegyenlitve azon oknál fogva nem lennének, mivel ezen viszályok mérge nem koncessziók tárgyát képezhető belviszonyokban, hanem azon szenvedelmeken fekszik, melyek a rokonfaju szomszéd tartományokból szitogattatnak. A proponált konföderáció nélkül ezen agitációknak vége sohasem lesz, sőt azok Romániának és Szerbiának rövid időn előrelátható felszabadulásával csak erősödni fognak. Ugy, hogy ha lerázhatná is külsegitség nélkül a magyar az osztrák jármot (mire nem látom, hogy magát képesnek érezné) nyugotról a német aspirációk által szorittatva, keletről hazánk földének felosztására vágyandó szomszédok által környezve, kiknek háta mögött ez esetben az osztrák képezne támaszt, benn pedig az e szomszédokkal fajrokon, s onnan folyvást bujtogatott nemzetiségek viszálykodásai által dulva, nem látom lehetségét, hogy institucióink kifejtésével függetlenségünket ugy konszolidálhatnók, hogy az a legelső európai komplikációkban vagy el ne sülyedjen, vagy legalább csorbát ne szenvedjen. Ellenben az én konföderacionális tervem az átkozott nemzetiségi viszályoknak egyszerre elveszi fulánkjukat, megszünik a szomszédbéli bujtogatás, meg velök a territoriális szétdarabolás tendenciája: nemzetünk institucióit kifejtheti, honvédelmi rendszerét rendezheti, függetlenségét konszolidálhatja..."[7]

---

[6] *Kossuth Lajos iratai.* VII. kötet, 367—368. l.

[7] Levél gróf Károlyi Györgynéhez. Kónyi: *Deák Ferenc beszédei.* V. k., 68—69. l.

„Vegyük már most figyelembe, hogy a természet ösztönénél fogva nem magyarajku polgártársaink közt a felsőmagyarországi tótoknak Csehország, a románoknak Románia, a szerbeknek Szerbia függetlenségi törekvései iránt a legtöbb érdekeltséggel kell természetszerüleg viseltetniök, következőleg mindent a legszorosabb elégedettséggel kell akarniok, ami ezen függetlenség elérését könnyitheti s biztosithatja és lehetetlen lesz be nem látnunk, hogy ha Magyarország oly állást veszen s oly politikát követ, mely ezen érdekkel összhangban áll, e nemzetiségi kérdés minden legkisebb nehézség nélkül megoldható."

„Ellenben, ha Magyarország oly állást veszen s oly politikát követ, mely ezen érdekekkel ellentétben áll, a nemzetiségi kérdés meg nem oldható; mert internacionális tekintetben ellentétes állást foglalván a nemzetiségi aspirációk természetes ösztönével, a legterjedtebb adminisztrativ engedmények is csak egy mulékony és mesterkélt nyugalmat idézhetnek elő, mely azon percben halomra dől, amely percben Magyarország politikája Csehország, Románia, Szerbia függetlenségi törekvéseivel összeütközésbe jő."[8]

Lesznek, akik ezekre az okfejtésekre azt fogják mondani, hogy mindez tévedés, hiszen kialakult a független Románia és az egységes Itália, a magyarországi román, az ausztriai olasz kérdés ellenben csak még jobban kiélesedett. A független Csehország, az autonóm Illyria még csak fokozná nemzetiségi bajainkat. Ámde ez az érv csak akkor volna helytálló, ha Kossuth Lajos azt tanitotta volna, hogy a mi nemzetiségi kérdésünk megoldására elegendő nemzetiségeink fajrokonait függetlenséghez segiteni. Kossuth azonban tisztán látta, hogy ez a követendő helyes politikának csak az egyik fele: a másik a velünk együttélő nemzetiségek összes jogos s az állam egységével összeférő igényeit a legmesszebbmenőleg kielégiteni. Ezért lépett fel a dunai konföderáció tervével karöltve egy olyan nemzetiségi törvényjavaslattal, mely a nemzetiségi liberalizmusnak talán legmesszebbmenő alkotása.[9]

---

[8] *Kossuth Lajos iratai*, i. m. 381—382. l.

[9] Nem véletlenség, hogy Kossuth Lajos mindjárt a magyar szabadságharc bukása után figyelmét a magyarországi nemzetiségi kérdésre irányitja, mert átlátta, hogy annak megoldása nélkül nemcsak Magyarország problémája, de a Balkáné is megoldhatatlan. Idevonatkozó terveinek vezérszempontjai a következők voltak:

Az itt javasolt szövetségi tervnek épp ez volna egyik legáldásosabb hatása, hogy minden állam számára lehetővé tenné a legmesszebbmenő liberalizmus alkalmazását nemzeti-

---

„A különböző nemzetiségek és vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a következő alapokon rendeztetnék, melyek már a magyar bizottságnak Turinban, 1860 szeptember 15-én közzétett emlékiratában is bennfoglaltatnak.

Nevezetesen:

a) Minden község maga határoz hivatalos nyelve felett. E nyelven fognak folyni szóbeli tanácskozásai; készülni jelentései és levelei a megyefőnökhöz, kérvényei a kormányhoz és a diétához. Minden község maga szabja meg azt is, iskoláiban melyik legyen a tannyelv?

b) minden megye szótöbbséggel dönti el, hogy a közigazgatásban melyik nyelv használtassék. E nyelven fognak folyni a szóbeli tárgyalások, szerkesztetni a jegyzőkönyvek s a levelezések a kormánnyal. A kormány viszont szintén e nyelven válaszol s fogalmazza minden rendeletét;

c) a parlamenti tárgyalásoknál minden képviselő tetszés szerint használhatja az országban divó nyelvek bármelyikét;

d) a törvények a megyékben és községekben otthonos valamennyi nyelven fognak közzététetni;

e) az ország lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiségük érdekében nagy nemzeti egyletekké (consortii), szervezkedhetnek kényük-kedvük szerint s tarthatnak kisebb-nagyobb gyüléseket s időhöz kötött értekezleteket vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmint választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, akit vojvodának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek;

f) templomaik és iskoláik felett intézkedni a nemzetiségi egyletekre bizhatják, szabadon választva főpapjaikat s cimezve ezeket patriarchának, metropolitának vagy más effélének;

g) statutumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozólag;

h) az állam csupán egyet követel tölük: azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Hiszem, hogy a fönnebbi javaslatokat a dunai tartományok mind elfogadják, mert megfelelnek óhajaiknak és érdekeiknek s biztositják jövőjüket. Ily módon sikerülni fogna köztük benső egyetértést eszközölni, aminek legelső következménye a zsarnokok bukása és az volna, hogy szétmállanának azon vén és korhadt államok (értsd: Ausztria és Törökország), melyek őket most szolgaságban tartják s nemes törekvéseiket meggátolják. Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, boritsanak fátyolt a multra s nyujtsanak egymásnak kezet, fölkelvén, mint egy ember a közös szabadságért s harcolván valamennyien egyért, egy valamennyiünkért, a svájciaktól adott régi példa nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el a tervet, mely nem concessio, hanem kölcsönös és szabad szövetkezés." (Kónyi: *Deák Ferenc beszédei.* I. m. 44 l.)

ségeivel szemben. Ugyanis az egyes nemzeteknek többé nem volna semmi okuk arra, hogy ne biztositsák a saját területükön a *nemzetiségi kisebbségek jogos érdekeit.* Ellenkezőleg mindegyik átérezné, hogy a saját léte biztos alapokra van fektetve s mintegy az összes többi garanciája alatt áll: az irredentizmus legveszélyesebb motivumai megszünnének. Semmi akadálya nem volna többé annak, hogy egyrészt minden nemzetiség kulturális autonómiája a személyiségi elv alapján elismertessék, másrészt pedig a közigazgatásban és biráskodásban a nemzetiségi kisebbségek minden észszerü igénye kielégittessék. S minthogy a szövetségnek csaknem minden állama valamelyik fajrokon nemzetiségre nézve érdekelt fél volna valamelyik másik állammal szemben: nagyon valószinü, hogy a gyülölködés mai szellemét a megértés és a kibékülés levegője váltaná fel. A németek nem scharfmachereskednének a csehekkel szemben, ha tudnák, hogy ezzel a cseh állam kereteiben élő német kisebbség sorsát veszélyeztetik. A lengyel többség nem erőszakoskodnék többé a rutén kisebbség felett, ha tudná, hogy pózeni testvérei érdekében ő és az egész szövetség csak akkor emelhetné fel szavát megfelelő erkölcsi nyomatékkal, ha a saját müködési területén becsületesen biztositaná a nemzetiségi kisebbségek sorsát. Illyria sem követhetne elnyomó politikát a magyar enklávékkal, a mohammedánok autonómiájával, az albán nemzetiséggel szemben, ha érezné, hogy Magyarország lojalitásától függ szerb fajrokonai egy tekintélyes részének zavartalan nemzetiségi autonómiája. És igy tovább. De mindennél nagyobb erő volna a nemzetiségi kisebbségek jogainak biztositására a *belső demokratizálásnak az a folyamata,* mely, mint látni fogjuk, elengedhetetlen előfeltétele, *sine qua non*ja a dualizmus bukásának és az uj állami rend létrejöttének.

A nemzetiségi kisebbségek védelmét azonban nemcsak a tényleges helyzet logikája biztositaná, hanem ezt jogi szankcióval is lehetne és kellene ellátni. Ez a jogi szankció az uj alkotmány alapgondolataiból önként következnék. Világos, hogy az öt állam magára hagyva és izolálva életképtelen volna az egyre szélesebb körü államszövetségek abban a rendszerében, mely ezt a háborut követni fogja. A *Kleinstaaterei* és az apró, izolált gazdasági egységek kora végleg lejárt. Mindenki érzi, hogy még a régi történelmi kis államok is valami korrektivumra szorulnak, olyan intézményekre, melyek őket szer-

vesebben bekapcsolják az emberiség vérkeringésébe. Az ujonnan alkotott kis államok még fokozottabb mértékben éreznék a gazdasági és kulturális izoláció összes bajait és veszélyeit. Ámde, ha eme kis államok bármelyike *közvetlenül* valamelyik nagy világbirodalomra akarna támaszkodni, egy tehetetlen *Pufferstaat,* egy erőtlen kolónia szerepére jutna.

Amit Kossuth Lajos dunai konföderációs terve indoklására mondott, az a mi tervünk szélesebb területére nézve is nem kisebb mértékben igaz: „Minden egyes aldunai nemzet, ha sikerülne is népe köré gyüjteni a most máshová tartozó fajrokonait, legfeljebb másodrendü államot alkothatna, melynek a függetlensége örökös veszélyben forogna s mely szükségkép alá lenne rendelve idegen befolyásoknak. De ha a magyarok, délszlávok és románok a fentebbi tervet felkarolják, elsőrendü, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében.“

„Egység, egyetértés, testvériség, magyar, szláv és román között! Ime ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Ime egy mosolygó jövő valamennyiök számára!“

Hogy a Monarchia uj államai erősek és életképesek legyenek, ahhoz szoros szövetségi kapcsolatban való egyesülésre van szükségük. A politikai és gazdasági tudományokban jártasak előtt fölösleges bővebben kifejteni, hogy az a szövetség csakis a teljes vámunió, a közös honvédelem és külpolitika alapján képzelhető el. S valóban az itt egyesülő öt állam a természeti, éghajlatbeli és etnográfiai tényezők akkora gazdagságát mutatja, hogy az a sokat emlegetett autarchia, amely ugyan nem eszményi célkitüzés, de mindenesetre az életképes államiság belső teherpróbája lehet, kevés történelmi államalakulatban forog fenn oly mértékben, mint itt a dunai egyesült államokban. Amaz intézmények során, melyeket a szövetséges államok külügyeik intézésére, alapvető gazdasági politikájuk közös irányitására és nemzeti hadseregeik egységes alapelvekből való összetartására létesiteni fognak, nagyon célszerü lehetne egy oly békebirósági szervezet létesitése, mely az egyes államok között felmerülő vitás kérdéseket megvizsgálná s eldöntené. Ez a szervezet lehetne legfőbb jogi biztositéka annak, hogy a szövetség minden egyes állama a nemzetiségi kisebbségek jogos igényeit a közösen felállitott alapelvek szerint, tehát egy közös nemzetiségi törvényhozás szellemében valóban biztositani fogja.

Egy további garancia volna ugyanebben az irányban az *államszövetség örökletes dinasztikus szerkezete.* Ez az uj demokratikus konföderáció, mely történelmileg, fajilag, vallásilag és kulturfokban oly heterogén részekből alakul, a jövőben sem nélkülözhetné azt az összefüző és kiegyenlitő erőt, melyet egy oly szigoruan alkotmányos dinasztia nyujt, melynek sorsa évszázadok óta összeforrt az állam fejődésével. A polgári köztársaság még nemzetileg homogén államokban is — még pedig oly mértékben, aminőben növekszik az illető állam müködési területe — tagadhatatlanul sok veszélyt rejt magában s nem egyszer olyan cézarisztikus tendenciákra vezet, aminőket például az angol monarchia nem ismer. Annyi nemzet és nemzetiség egyesülése, aminő a dunai konföderáció volna, oktalanul nagy rázkódtatásoknak tenné ki magát, ha az elnökválasztás meg-megujuló izgalmaival a kétségtelenül még igen soká nagyon erős szeparatisztikus tendenciákat erősitené és kiélezné. Ehelyett egy szigoruan alkotmányos, a nemzettagok szabad akaratnyilvánitását és akaratvégrehajtását miben sem akadályozó királyi hatalom a nemzeti egyensuly és a nemzetiségi védelem egyik hatékony biztositéka lehetne.

VIII.

Az osztrák németség aggályai a szövetségi tervvel szemben.

A dunai egyesült államok terve ellen bizonyára számos kifogást és ellenvetést fognak tenni.

Az első és legközelebb fekvő az osztrák centralistáknak az az érve lesz, hogy szép, nagyon szép ez a magyar részről felhangzó nagylelkü ajánlat az osztrák föderalizmus keresztülvitelére, de miért nem kezdik a magyarok a saját portájukon, a magyarországi föderalizmussal? Ez a gunyos ellenvetés azt fogja hangsulyozni, hogy a mi tervünk mögött voltaképp a magyar sovinizmus lappang, mely Ausztria rovására hajlandó engedményeket adni csak azért, hogy a régi magyar rendszert változatlanul fenntartsa. Hajlandó Ausztriát négy részre osztani, csak azért, hogy Magyarország egység maradjon.

Ezt az érvet azonban ellenünk méltányosan felhozni nem lehet, mert mi teljesen ugyanazon mértékkel mérjük Magyar-

országnak, mint Ausztriának jogos érdekeit. Mi nem a régi Magyarországot akarjuk fenntartani, hanem egy alapjaiban reformált Magyarországot: elsősorban a Társországokat teljesen függetleniteni akarjuk, másodsorban széleskörü kulturális és közigazgatási autonómiát kivánunk a nemzetiségeknek biztositani s e tekintetben nem maradunk el a Renner Károly javaslatai mögött. Tehát a magyar soviniszta álláspont kárára legalább is olyan koncessziókat teszünk, mint aminőket az osztrák németségtől várunk.

De miért nem föderalizáljuk külön államokban a tulajdonképeni Magyarországot? Nem föderalizáljuk azért, mert e rendszer reális előfeltételei: a földrajzi és gazdasági részekre tagoltság, ősi közjog-territoriális autonómiák folytatólagos továbbélése, több nemzet államalkotó öntudata Magyarországon nem forognak fenn. Ez az egész dolgozat a nemzetiségi elv racionalista-atomizáló koncepciója ellen van felépitve a hisztoriko-politikai realitások alapján. Mi nem akarjuk Ausztriát sem önkényesen feldarabolni, hanem az elavult, mesterkélt tizenhét Kronland helyett négy államiságot akarunk létesiteni, melyek tökéletesen megfelelnek ugy a történelmi adottságoknak, mint a jelen szükségleteinek, mint a jövő követelményeinek. Az uj Ausztriát, mi nem egy atomizáló dezintegráció, hanem egy szerves integráció alapján akarjuk berendezni. Ellenben ami Magyarországból a Társországok függetlensége után megmarad, az teljes gazdasági, földrajzi, történelmi és politikai egység. Hogy miért? arra nézve elég egyetlen pillantást vetni a térképre. Mig Ausztria Kronlandjainak nincs semmiféle földrajzi centruma s az egy geográfiai laza halmazat benyomását kelti: addig Magyarországot a Duna és a Tisza medencéje és a beléjük torkoló folyók rendszere egy zárt, organikus egységgé tömöriti.

A területi autonómia kérdését komoly történeti és gazdasági alapon csak Erdélyre nézve lehetne felvetni s tényleg nemcsak román részről, de magyar körökből is gyakran hangsulyoztatott, hogy a merev budapesti centralizáció árt Erdély speciális érdekeinek, melyeket a sablonizáló bürokrácia sem nem ismert, sem nem méltányolt.

Nos, egyáltalán nem tartom kizártnak, hogy a demokratizált Magyarországon belül ujra komoly formában feltámad Erdély autonómiájának problémája (természetesen nem faji,

de országos alapon) s ellene egy fejlettebb demokratikus közvélemény szempontjából épp oly kevéssé lehetne kifogást tenni, mint angol liberális szempontból Wales, Skócia vagy Irland önkormányzata ellen.

Egy további érvként azt fogják hangsulyozni, hogy a szövetséges állam alakitására irányuló törekvés nem egyeztethető össze az öt állam jól felfogott érdekeivel: Ezek nem azért akarják függetlenségüket biztositani, hogy egy ujabb s talán még szervesebb megkötöttségbe menjenek bele. Ez a tetszetős érv azonban nem állja ki a kritikát. Az egyes nemzetek függetlenségi törekvései ugy a Monarchiában, mint a Balkánon nem egy *splendid isolation* elérésére irányulnak, hanem terhes és indokolatlan szupremáciák lerázására, a részekre való tagoltság lehető megszüntetésére, gazdasági és kulturális erőik szabad kifejtésére. Már pedig mindezen célok megvalósitásának egyetlen lehetősége ama népszövetség megvalósitása, melyet körvonalaztunk, hisz — miként már az előző fejezetben kifejtettük — a huszadik század fejlődésének leghatalmasabb erői ellen irányul minden olyan törekvés, mely az integráció hatalmas lendületével szemben gazdasági és politikai izolációra törekszik. A dunai szövetség bármelyik öt állama egymásra hagyatva túl gyenge volna megállani a népek gazdaságpolitikai versenyében s ugyanazon szánalmas jobbra-balra imbolygó szerepre volna rendelve, mint a háboruelőtti Balkánállamok. Az öt állam *soi disant* teljes függetlensége csak az államközi anarchia és a diplomáciai intrikák forrása lehetne. Egy nagy világbirodalommal való közvetlen kapcsolatba pedig az öt állam közül legfeljebb egy, Auszria, léphetne. Ámde még az ő szempontjából is legalább is kétes volna, hogy a német birodalomhoz való csatlakozása faji és érzelmi előnyeit nem kompenzálná-e túl egy oly népszövetségben való résztvétel, melyben Ausztria ez alakulat létrejöttének legfőbb történelmi kovácsolója volt s számára a jövőben is bizonyos kulturális hegemónia jutna: hisz ő volna a nyugati kulturbefolyások természetes hidja s a német polgárság legfejlettebb gazdasági és szervezési szinvonala mintegy predesztinálná őt arra, hogy a tiz-tizenkétnyelvü föderációban, mely a legkülönbözőbb kulturfoku partnereket egyesitene, hübéri-feudális elemektől a legkomplikáltabb kapitalista alakulatokig, fontos rendező, kiegyenlitő, célkitüző s nevelési funkciót végezzen. Amit ma a mesterségesen fenntartott osztrák-német szupre-

mácia korában a Monarchia népei gyülöletes teherként éreznek: a német kulturirányitás kellemes és szivesen fogadott spontán szereppé válhatik egy egyenlőségen és demokrácián alapuló államszövetségben.

Tehát még az uj Ausztria szempontjából is a szövetséghez való csatlakozás komoly előnyöket jelenthet a Bundba való beolvadás helyett. Erre mutat már az a tény is, hogy az osztrák-német szellemet a németetel és különösen a porosz némettel szemben a multban is valami nagyobb szintétikus készség, érzékenyebb és lágyabb müvészeti receptivitás, nagyobb hajlandóság uj formák s nemzeti különlegességek méltánylására, jellemezte.

Az osztrák németség az uj szövetségben körülbelül azt a szerepet vinné — természetesen sokkal nagyobb arányokban és fokozott fejlődési lehetőségek között —, mint a francia kantonok a helvét szövetségben: Franciaországhoz csatlakozva Genf egy kis vidéki város müködési körét töltené be mai irányitó kulturális és politikai tevékenysége helyett.

Az osztrák németség szerepét és jövő feladatait kitünően jellemzi Renner Károly a következő megállapitásokban: „Az osztrák németek elég számosak arra, hogy összes kulturális feladataikat maguk oldják meg, anélkül, hogy a birodalmi németekkel egy politikai kötelékben állnának. Összes gazdasági érdekeik abban az államban gyökereznek, vámhatár védi őket a birodalmi túlhatalmas konkurrensekkel szemben... Az osztrák német valamikor Ausztria uralkodó törzse volt, az uralomnak most már vége van, de mindig vezető nép marad. És jobb hét nemzetet vezetni, mint az egészen más alkatu Poroszországnak hinterlandja lenni. Emellett minden belátó osztrák német s még inkább minden birodalmi német tudja, hogy a németség ügyének Európában nagyobb szolgálat, ha az osztrák németek kitartanak őrhelyeiken s a dél- és keleti szlávok kapuit nyitva tartják a nyugatnak — bármibe kerüljön is — nehogy ezeket a népeket Oroszország mindent elnyelő cári és burzsoá imperializmusának karjaiba kergessék. Minden osztrák-német irredenta zászlóelhagyás mindaddig, mig a németek önkormányzati jogait az országon belül nem vitatják el.[10]

Az osztrák németség minderre talán azt fogja válaszolni,

[10] *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen.* Wien, 1918. 250 l.

hogy ő nem annyira a régi történelmi hegemóniáját, az állam német jellegét félti a tervezett szövetségtől, mint inkább azt, hogy Vencel koronája országainak cseh államként való megszervezése „az ott élő három és fél millió németet kiszolgáltatná hatmillió háromszázezer cseh uralmának“. Ezért kell az osztrák németségnek a végsőkig ellenállni a cseh királyság rekonstrukciójával szemben és követelnie Csehország, Morvaország és Sziléziának nyelvterületek szerint való bifurkációját. Ámde nem tudom átlátni, hogy a cseh államiság visszaállitása szükségkép kiszolgáltatná a német kisebbséget s hogy ne lehetne a csehek és a németek méltányos igényeit összeegyeztetni. Érthető, hogy az évszázados elkeseredett nemzetiségi küzdelmek által megmérgezett politikai és társadalmi légkör nem alkalmas igazságos kompromisszumok iránt a hajlandóságot felkelteni, de épp oly valószinü, hogy a demokratikus erőknek kölcsönösen komoly és jóindulatu akarata minden nagyobb nehézség nélkül megoldhatná ezt a problémát.

Mert mi az, ami a cseh álláspontban komoly és lényeges? Nyilvánvalóan az a szempont, hogy a cseh királyságot: *a történelmileg, gazdaságilag, kulturailag összetartozó területeket nem szabad feldarabolni;* hogy a Vencel-korona országainak nyelvterületek szerinti felosztása életképtelen alakulatokat hozna létre, minden komoly államiság valóságos karrikaturáit, amelyek kereteiben nem lehetne megfelelően fejleszteni a gazdasági, kulturális és közlekedési érdekeket.

A német álláspontban pedig a fontos és a lényeges nem a cseh államiság tagadása, hanem annak biztositása, hogy a német kisebbség a cseh többségnek fel ne áldoztassék, egyenjogusága az állami élet minden ágában biztosittassék, tehát a tiszta német telepterületeken a kétnyelvüség ne forsziroztassék. Nos, ezt az álláspontot épp oly nagy vagy épp oly csekély nehézséggel lehet kielégiteni a Vencel-korona területi egységének helyreállitásával, vagy annak feldarabolásával. Az elméket annyira elkábitják a régi ádáz küzdelmek emlékei, hogy el sem tudják már képzelni, az észszerüség és a méltányosság gyakorlását az egymás irányában. Pedig a németség okosabban tenné, ha a cseh államisággal szemben való makacs ellenállása helyett (ami kizárólag a megmérgezett nemzetiségi küzdelmek eredménye, hisz volt idő, amikor a német burzsoázia egy tekintélyes része is meleg érzelmekkel fogadta a cseh közjog visszaállitásának eszméjét!) természetes és igaz-

ságos kompromisszumként kötné ki az uj államiságon belül a németségnek teljesen paritásos helyét s legmesszebbmenő kulturális autonómiáját, akár a Renner tervei szerint. Viszont nemcsak a méltányosság és a politikai eszélyesség, de a csehek jól felfogott önérdeke is amellett szól, hogy legéletbevágóbb aspirációikat ne veszélyeztessék egy oly németellenes politikával, melynek keresztülvitelére ugy sincs megfelelő gazdasági vagy kulturális túlsulyuk. Az idegen tárgyilagos szemlélő legalább el se tud képzelni egy más észszerü cseh politikát, mint ezt s nem véletlenség, hogy ezt az álláspontot Karel *Kramar* már közel egynegyedszázad előtt teljes nyiltsággal és precizitással képviselte, irván:

„A németek félelme a cseh békétől, a cseh közjogtól nemzeti tekintetben igazán nem jogosult. A csehek nem akarnak más egyebet, mint teljes jogegyenlőséget s készek volnának nemzeti téren a kisebbségeket minden védelemben részesiteni. A cseh korona három országában egy nemzetiségi törvényt megalkotni nem okoz nehézséget, ha mindkét fél egyformán jó és őszinte akarattal kivánja a békét. A teljes jogegyenlőség persze az összes hivatalnokoktól megköveteli mindkét nyelv ismeretét. De ezt a követelést mindennek lehet nevezni, csak igazságtalannak nem. Ha a hivatalnokoktól vizsga letételét követelnék a japán nyelvből, kétségtelenül megtennék. Csak a második országos nyelv megtanulása volna lehetetlenség!

„Persze azt fogják ellenvetni, hogy egy ilyen követelés tulkemény volna azokkal szemben, akik már a hivatalokban vannak vagy azokba most lépnek be s akik csak az egyik nyelvet beszélik. Nos, erre nézve már nyilvánosan kijelentették a mi részünkről (dr. Pacák birodalomgyülési képviselő), hogy semmi kifogásunk nincs egy átmeneti időszak törvénybeli megállapitása ellen s hogy nem akarjuk érinteni azok szerzett jogait, akik már hivatalnokok. A másik, ami a békét előmozditaná, az volna, hogy mindegyik nemzetiség a maga egész közoktatásügyét tartsa fenn a saját költségén, ennek megfelelően tökéletesen szabadon, minden idegen beavatkozás nélkül nemzeti szellemben igazgathassa. Ez az egyenes adókhoz csatolt pótlék formájában könnyen keresztülvihető, ugy, hogy minden adózó egyszer s mindenkorra kijelentené az adózók melyik nemzeti csoportjához akar tartozni. Ezzel a legtöbb surlódási felület ki volna küszöbölve s a nemzeti elnyomás kulturális téren lehetetlenné volna téve s ha a németek feladnák

a cseh közjoggal szembeni idegenkedésüket s ha velünk együtt megszüntetnék félelmüket Csehország feldarabolásától: a cseh nép a legnagyobb készséggel beleegyeznék abba, hogy a nemzeti kisebbségeknek minden közéleti testületben az őtet megillető képviseletet biztositanák s őket nemzeti tekintetben egy *curiálvétó* utján bárminő erőszakkal szemben megoltalmazzák! Hisz az ifju cseh képviselő klub a cseh tartománygyülésen választójogi reformjavaslata számára máris elfogadta a kisebbségi képviselet elvét!

S ha egy nemzeti kiegyezés alapján a cseh országok tartománygyüléseinek választási rendje demokratikus szellemben átalakittatnék, akkor Csehország, Morvaország és Szilézia az igazi szabadság, a nemzeti türelmesség és a gazdasági gyarapodás országa volna és ez a példa birodalmunk többi országaiban is tartósan hatna s a szabadság ügyét mindenütt előmozditaná. Gazdaságilag németek és csehek egyaránt nyernének általa s egyesült erővel dolgozhatnának mindazon veszélyek elháritására, melyek a cseh országokban bennünket és a németeket egyaránt fenyegetnek.“ *(Die Zeit* 1895 dec. 7.)

Igy a cseh nemzeti közjog vezére és a lefolyt negyedszázad alatt bizonyára nem történt semmi, ami ezt az okos álláspontot gyengitette volna; ellenkezőleg minden cseh reálpolitikusnak, aki számol az adott helyzettel és a történelmi fejlődéssel, minden oka megvan, hogy ehhez a felajánlott becsületes kompromisszumhoz ragaszkodjék, sőt további méltányos engedményeket tegyen az egynyelvü német telepterületek javára.

Persze ma egészen más nyilatkozatokat hallunk a cseh vezérek részéről. Ma többé nem egyenjogusitásról, de uralomról beszélnek. Ma ők, a történelmi közjog fanatikusai, egyszerüen szét akarják törni Magyarország közjogát. Ma ők tiszta elvi álláspontukról letérve, egy merőben rabulista felfogásra helyezkednek: a német területekre (pedig ezek a Monarchia legkulturásabb, legeliparosodottabb részei!) a történelmi közjog alapján jelentenek be igényt, a magyarországi tót területekre pedig (jóllehet ezek kulturális és gazdasági erőben messze alatta maradnak a magyarországi átlagnak!) a nemzetiségi elv alapján.

Ez kétszinü játék, mely nem vezethet jó eredményekre, mert teljesen hatalompolitikai, tehát imperialista tendenciákat követ. Hiba volna azonban ezeknek a tüneteknek tulságos jelentőséget tulajdonitani. Azok nyilván részben a megmérge-

zett mult eredményei, részben a háborus konjunkturák túlkövetelései. Mihelyst egyszer a Monarchia összes népeinek valóban demokratikus közvéleménye kialakul, nem lesz nehéz ezeket az ideológikus tulzásokat áthidalni, egy kis okossággal és méltányossággal az e lapokon körvonalozott szövetségi terv alapján.

Ha igy az osztrák németségnek jól felfogott érdekei nem ellentétesek a tervezett szövetséggel, az a többi állam szempontjából egyenesen jövő fejlődésük legfontosabb biztositéka volna, mert egyáltalán nem forog fenn annak lehetősége, hogy *komoly és észszerü* nemzeti függetlenségük fenntartása mellett bárki is közülük izoláltan valamelyik nagyhatalmasságra támaszkodhatnék. A nyugati nagyhatalmak geográfiailag és kulturában távolabb állanak tőlük, semhogy bármelyik állam is velük közvetlen szövetségbe juthatna. Az öt partnernek tehát vagy a német vagy az orosz nagyhatalom között kellene választania. Ámde bármelyiknek izolált csatlakozása akár az egyikhez, akár a másikhoz *épp azokat a veszélyeket ujitaná fel, melyek ellen ezek az államok egész fejlődésük folyamán görcsösen reagáltak,* hisz emez államok egész története nem volt egyéb, mint olyan *nyugati formák keresése,* melyekben nemzeti létüket biztositani tudják anélkül, hogy szolgaian kiszolgáltatnák magukat akár a germán, akár az orosz szupremáciának. Ezek a nemzetfenntartási törekvések olykor magyar, olykor lengyel hegemónia alatt igyekeztek megvalósulni, mig végül a vezetést a német-osztrák államalakulás vette kezébe s Ausztria kiválása a német Bundból épp annak a tendenciának jelentette végső diadalát, mely a Dunánál és a Balkánon a népeknek egy uj, a nyugati és a keleti kulturát egybekapcsoló szabad és autonóm szintézisét igyekszik megteremteni. A dualizmus ugyanennek a történelmi irányzatnak volt a folytatása az akkori hatalmi és kulturális erőviszonyoknak megfelelően. Ausztria hatalmas német *Hinterland*ját elveszitve, kénytelen volt ugyan Janus-arcának germanizáló felét eldobni, de az évszázados német politikai és kulturális erők még elég nagyok voltak arra, hogy a dunai szintézist német-magyar-lengyel vezetés alatt tovább folytassák. Ámde Ausztria erőviszonyainak óriási eltolódása az utolsó félszázad alatt, valamint Magyarország szerkezeti demokratizálása s a Balkán uj életre ébredése s felszabadulása a török iga alól, olyan uj egyensulyhelyzetet teremtettek, mely politikailag csak a demokratikus

föderalizmus formájában tartható fenn. Világos, hogy az uj alkotmányt ugy a csehek, mint a lengyelek, mint a délszlávok hozsannával fogadnák. Ellenvéleménye csakis a két seniorpartnernek, az uj Ausztriának és Magyarországnak lehetne. S tényleg minden jel arra mutat, hogy az osztrák németség és a magyarság egyesült akarata az a márványblokk, melyen a föderalizmus minden törekvése hajótörést szenved. Ausztria motivációját e kérdésben már fejtegettük. Lehet, hogy téved-tünk s a német burzsoázia mindvégig ellenséges marad az uj koncepcióval szemben. Ámbár a német polgárság elhatározását kétségtelenül az a tény is lényegesen fogja befolyásolni, hogy érdekeltsége a régi dualizmusban annál csekélyebb lesz, minél inkább előrehalad Magyarország eliparosodása. Ilyen körülmények között jól felfogott érdeke abban állana, hogy elő-mozditson minden oly alkotmányváltozást, mely a produktiv erők fejlesztésével (Illyria és Lengyelország szinte csak most adatnék át a modern kulturának!) ujabb piacokat szervezne legfejlettebb iparcikkei feleslegeinek. De hogy áll a helyzet Magyarországgal?

IX.

Magyarország és a demokratikus föderalizmus.

Igaz-e, hogy Magyarország jól felfogott érdeke az, hogy utolsó leheletéig harcoljon a demokratikus föderalizmus rendszere ellen? E tan terjesztői elsősorban a dualizmus mai fenntartóinak soraiból kerülnek ki s az ő szempontjaikból ez a felfogás teljesen indokolt. Valóban a magyar feudalizmusnak és a vele szövetkezett bankkapitalizmusnak ez az alkotmányjogi rendszer olyan dus előnyöket biztosit, melyeket semmiféle más közjogi erőviszony nem volna képes garantálni. Paritásos osztozkodás lehetősége egy fényes nagyhatalmi pozició összes bürokratikus, katonai és diplomáciai előnyeiben (és ez az osztozkodás a magyar oligarchiára nézve annál kedvezőbb lesz, minél inkább növekszik a Monarchia másik felének anarchikus belviszálya és együttmüködési képtelensége); a nagybirtok adó- és vámprivilégiumainak zavartalan élvezete; minden befolyásos pozició elfoglalása a magasabb vármegyei és állami tisztségek közül és a

növekedő nemzetiségi középosztály hermetikus kizárása azokból, a honmentési hipotézis segitségével; az uralkodó osztályokat alázatosan kiszolgáló s a proletár s nemzetiségi tömegeket keményen fékentartó u. n. „önkormányzat“; a magyar bankkapitalizmus osztozkodása az osztrák-némettel a zsirosabb falatokban, a kapitalizmus dús támogatása az állam által; minden szociális elégületlenség könnyü levezethetősége a mindig kényelmesen felujitható Bécs-ellenes kuruckodó ideológia ősi érzelmi idegpályáin: mindezek tagadhatatlanul olyan előnyök, melyeket semmiféle más államszerkezet nem nyujthatna a feudalizmusnak és a fináncкapitalizmusnak. Nem csoda tehát, ha e rendszer ideológusai minden törekvést a föderalizmus irányában, mint a haza elleni merényletet denunciálják. Csak logikus és természetes tehát, ha ennek az iránynak legkövetkezetesebb és legtudományosabb képviselője, *Réz Mihály* egyetemi tanár, Tisza gróf meghitt publicistája imigyen érvel a föderalizmus, sőt a magyar függetlenség ellen:

„A nagy európai konflagráció termi gyümölcseit. Csehország függetlensége, Délszlávia kialakulása, perszonálunió Romániával, Lengyelország önállósága, Magyarország demokratizálása — mind egy-egy étape lesz. Mindenikük egy megváltozott európai helyzetnek a magyarság iránt ellenséges tényezők által megvont konzekvenciája: együttesen egy nyilvánvalólag összhangzatos egész.“

(Tehát a Monarchia népeinek előrehaladása az önrendelkezés felé, a Romániával való ellentét kiküszöbölése, a lengyel nemzet jogos igényeinek kielégitése és — Magyarország demokratizálása a konzervativ publicista szemében voltaképp egyetlen komplott a magyarság megrontására. És miért?)

Réz Mihály erre igy felel:

„Ausztria szlávjai szenvedélyes erővel hirdetik ellenünk a harcot s a monarchia szlávizálására mi magunk nyujtunk nekik kezet. Ők jogot formálnak a szláv lakosságu magyar megyékre; s mi sietünk választójogot adni e szláv tömegeknek, hogy az előre beigért cseh agitáció sikeresebb legyen. Erőt adunk nekik, teret és reménységet, hogy ha területileg nem is, de érzelmileg, politikailag megnövekszik — a mi jóvoltunkból növekszik meg — a pánszlávizmus ereje s igy a csehek befolyása Magyarországon.“

(Tehát ha tótjainkat politikailag felszabaditjuk, azok

szükségkép cserben fognak bennünket hagyni, legalább is érzelmileg. Érdekeiknek a magyar parlamentben való fokozottabb védelme, tehát szükségkép növelni fogja az ellenünk irányuló irredentizmust. Tehát a magyarság uralma csak erőszakkal tartható fenn.)

Majd igy folytatja:

„Romániában perszonálunióra gondolnak a monarchia két államával. Igy könnyebben remélik a nálunk lakó fajrokonaikkal való egyesülést. Mint a dinasztia hivei, mint a birodalom támaszai, ezen törekvésük céljáról joggal fogják mondhatni, hogy ez *nem elszakadás,* és mi provinciális marakodásban elbódulva segitségükre jövünk s jogokat adva, fegyvert osztogatunk azok között, akikre e dákóromán tervezők Magyarországon számitanak. Hogy milyen méltán számitanak, ezt mindenki előtt nyilván megmutatta az oláh betörés. A magyar parlament ilyen tapasztalatokon sem tud okulni, az okulásra teljesen képtelen."

(Ugyan ez a perszonáluniós terv nem komoly, de Románia csatlakozása egy demokratikus konföderációhoz mindenesetre a jövő lehetőségeihez tartozik. Réz Mihály remeg tőle, mert az erdélyi románok ellen nem lehetne többé hazaárulási vádat emelni, ha nyelvüket és kulturájukat a királyságbeli fajrokonaikkal együtt szabadon fejlesztik. A magyar hegemónia tehát a románokkal szemben is csak erőszakkal és jogelkobzással biztositható.)

Hasonló logikával foglal állást Lengyelország önállósitása ellen is. Az uj lengyel állam természetesen rögtön irredentista mozgalmat inditana Németország ellen a pózeni lengyelség visszakapcsolására s a Monarchia által tervezett perszonális unióba sem nyugodnék bele, hanem orosz protektorátus alatt csakhamar elszakadási törekvéseket szitana teljes függetlensége kivivására. „Ezt a függetlenségi kapcsolatot Oroszország és Franciaország nagy sikerrel használhatják majd fel ellenünk, mert jövőre már az ő érdekükben is áll. Attól a perctől, amelyben Lengyelország velünk perszonálunióba jut, minden nemzeti törekvését csak ellenünk s cseh ellenségeinkkel valósithatja meg. Ez a geográfiai és etnográfiai helyzetnek kérlelhetetlen logikája. Nem is tehetnek másként nemzeti ideáljaik érdekében — minthogy ellenünk legyenek.

(Ez a passzus valóban reprezentativ értékü a publi-

cisztika és az állambölcselet soviniszta irányának jellemzésére. Tehát minden nemzetiség szükségkép elnyomja a másikat, az irredenta elkerülhetetlen, a perszonálunió után a teljes szétválás az államoknak éppoly természetes törekvése, mint az éhes embernek az evés s az uj Oroszország nem is gondolhat egyébre, mint ellenünk való ujabb frondőrködésre. Ez a feudális motiváció a Réz Mihályok szerint a világtörténelem egyedüli értelme!)

Mindezzel azután a veszély még fokozódnék. A Habsburg-birodalom szlávizálása bekövetkeznék. A lengyelség eddig *ék* volt az orosz és a cseh között; az uj átalakulástól kezdve az összekötőkapocs szerepét játszaná.

(Ugyan Lengyelország a multban nem volt ék s hogy a jövőben ék vagy kapocs lesz-e, ez nyilván attól függ, hogy Csehország és Lengyelország az uj konföderációban képesek lesznek-e zavartalanul kifejleszteni gazdasági és kulturális erőiket? De a Réz Mihály erdélyi faji elfogultsága ilyen bagatell problémákkal nem foglalkozik.)

A végveszély azután rögtön bekövetkezik. Nemcsak azért, mert a legvadabb pánszlávizmus korszaka állna be Csehország, Lengyelország, Délszlávia és Oroszország között, hanem bekövetkeznék a legnagyobb katasztrófa is: ... *Magyarország függetlensége.* A fajmagyar szociológus ettől borzad meg leginkább: „Minden lépés azonban, amelyet e törekvésnek (a lengyel önállósulási törekvésnek) honorálására Bécsben tesznek, nemcsak Németországban okoz majd kedvetlenséget, hanem Magyarországban is fel fogja szitani a tiszta perszonáluniós törekvéseket. Azt fogják mondani, hogy annyi jogot a magyarságnak is követelhetünk, mint amennyit Bécs megad egy hóditott országnak. Ausztria szlávizálása, a teljes föderalizmus mellett a magyar különválási törekvések megerősitése is bekövetkezhetik. Cseh, lengyel és romániai csapatokkal együtt egy hadseregben állani Oroszországgal szemben, nem is lenne kedvező kilátás a magyarságnak."

(Tehát a felszabadult és önállóvá lett Magyarország demokratikus szövetsége a vele közös érdekü államokkal az uralmi elmélet szerint szükségkép katasztrófát jelent, annál is inkább, mert az uj világháboru, a történelem tulajdonképeni értelme, ugy is kikerülhetetlen.)

Ilyen veszélyek árnyékában tehát gondolni sem szabad

egy demokratizáló és a népek önrendelkezési jogát respektáló politikára: „Hozzánk csatolni a monarchiabeli fajoknak idegenben lévő rokonait, lengyelt, románt, szerbet; itt *benn* csinálni meg az ő nemzeti egységüket: segélyükkel átalakitani, szlávvá tenni az egész Monarchiát: ime e kérdések egyik, régóta kisértő megoldása. Kiegészitője: a magyar és német elem szupremáciájának megdöntése.“ Ezzel a megoldással szemben Réz Mihály és elvbarátai nem tudnak semmi mást ajánlani, mint *a régi állapotok változatlan fenntartását.* Tehát a német-magyar szövetség továbbra is hatalmi szóval tartsa féken a cseheket, lengyeleket, délszlávokat és románokat s minthogy ez a szövetség csakis a mai szük magyarországi választójog alapján tartható fenn: *sub specie aeternitatis* fenn kell tartani a feudális magyarságot. Igenis *sub specie aeternitatis,* mivel az elkövetkezendő korszakban a népek asszimilálása végleg lehetetlenné vált, csak erőszakos fékentartásuk gondolható el. Tehát a konzervativ államböleselet Magyarország jövendőjét egy oly állapotra akarja alapitani, melyben tizmillió magyar és tizmillió osztrák-német erőszakos szupremáciát akar fenntartani vagy 9 millió cseh-tóttal, 10 millió délszlávval, 25 millió lengyellel, 12 millió románnal szemben. Ezt a szupremáciát nyilván a németbirodalmi 50 millió németre baziroznák, de feledik, hogy ugyanekkor 80 millió orosz áll egy ilyen megoldással szemben. A soviniszta megalomániának ekkora fokát csak a többször emlitett osztályuralmi pszichózis hatása alatt lehet megérteni!

Az ilyen logikus osztályérvelés azonban nem tehet benyomást szélesebb körök érzelmeire, tehát a dualizmus ügyvédjei izgatóbb és általánosabb argumentumokat szereznek minden, a dualizmust megdönteni kivánó törekvés diszkreditálására. Ilyen érv főleg hat van. Lássuk őket sorban:

a) A demokratikus föderalizmus gondolatát ravasz általánositással ugy tüntetik fel, mint a germanizáló *Großösterreich* koncepciójával azonosat, vagy mint olyant, mely a Popovici szimplista tervei szerint az etnográfiai elv alapján atomizálna régi, gazdaságilag és lelkileg szerves egységet képező történelmi alakulatokat. Láttuk és még részletesebben fogjuk látni, hogy a mi tervünk mindkét törekvésnek logikai antipódusa.

b) A dunai egyesült államok terve elszakitaná Horvátországot Magyarországtól s igy megfosztaná őt szabad tengeri

utjától.

Ámde az uj államszövetség nem szakitaná el a köztünk lévő régi történelmi viszonyt, hanem azt még szilárdabb — mert mindkét fél érdekeinek jobban megfelelő — alapokra fektetné. Épp a dualizmus hivei szoktak azon panaszkodni, hogy Horvátország nekünk túlsokba kerül, hogy a horvát kapcsolatra mi pénzügyileg ráfizetünk: mig a horvát pártok mind megegyeznek abban, hogy a horvát nemzet egyik fősérelme éppen pénzügyi természetü: Magyarország pénzügyileg gazdagszik az ő rovásukra. Nos, a helyzetnek ilyen kölcsönös megitélése lehetetlen, hogy meg ne mérgezze a magyar-horvát viszonyt s előbb-utóbb ne vezessen kinos konfliktusokra.[11]

Ellenben a tervezett uj szövetség mindazt fenntartja, ami az összeköttetésben a két állam szempontjából fontos és termékeny (a piac egységét, a közös védelmet, a külpolitikai szolidaritást), de kiküszöböl mindent, ami egyenetlenség vagy bizalmatlanság forrása lehet. Ami pedig a tengerhez való kijárást illeti, az csak természetes, hogy az uj szövetség összes kikötőit s jelentékenyebb folyamrendszereit közös elvek szerint fogja irányitani. A fontosabb kikötőknek bizonyos internacionalitást, messzemenő szabad autonómiát kellene biztositani s a népszövetség annyi kikötő felett rendelkeznék, hogy könnyü volna közöttük bizonyos munkamegosztást létesiteni, mely például Triesztet elsősorban a német, Fiumét elsősorban a

---

* Érdekes, hogy a horvát-kérdésben is a kiegyezés előtti magyar álláspont mennyivel megértőbb és türelmesebb volt. Kossuth Lajos 1862-ben irja, hogy már 1843-ban vagy 44-ben Pestmegye gyülésén inditványozta („s inditványom el is fogadtatott"), hogy „ha horvát testvéreink megunták a velünk 700 éves kapcsolatot, tétessék nekik országgyülésileg ajánlat, hogy a magyar nemzet nem ellenzi elválásukat. Váljanak békével s isten segélyje külön utjukon." Világos, hogy ugy a nemzetiségi kérdésben, mint a horvát kérdésben a kiegyezés megkötése radikális változást jelent: a megértés és a méltányosság szellemét az uralom szelleme váltja fel. Egyáltalán abban a mértékben, amelyben a dualizmus a magyar uralkodó osztályokat megerősiti s amelyben Ausztria politikai sulya csökken: ugyanezen mértékben állapitható meg a magyar publicisztika és államtudományi irodalom szinvonalának alászállása és hangjának durvulása. A vezető magyar körök nyilván elég erőseknek érzik magukat arra, hogy komoly teoretikus vitatkozásokba ne bocsátkozzanak. A közjogi hatalom pótolja most az érvek sulyát.

magyar s Raguzát elsősorban a szláv gazdasági centrumokkal hozná a legszorosabb és legcélszerübb forgalmi összeköttetésbe. De a szövetség bármely részét a tengertől elzárni éppoly dőre és kártékony törekvés volna, mintha Hamburgnak eszébe jutna a Németbirodalom valamelyik államát egyoldaluan favorizálni a többivel szemben, vagy valamelyiket erőszakkal kirekeszteni.

c) A demokratikus föderalizmus elszakitaná a tót megyéket és a szerb vidékeket Magyarországtól. Ez az érv a cseh túlkövetelésekben és a szerb elkeseredésekben tényleg formális és látszólagos alátámasztást talál. Ámde kimutattuk már, hogy az etnográfiai elvnek igen messzemenő alkalmazása is, még édes-keveset jelentene a cseh nemzetiségi egység szempontjából és a délszláv állam érdekszögéből még kevesebbet jelentene. Mindkét követelésnek inkább egy forradalmi jelszópolitika jellege van, semmint komoly reálpolitikai végiggondolás.

A csehek és a délszlávok eszeveszett politikát folytatnának, ha holmi rájuk nézve kétes, vagy csekély értékü határkiigazitások fejében az egész magyar nemzet ellenállását felkorbácsolnák függetlenségi törekvéseikkel szemben. Hisz nyilvánvaló, hogy a dualizmust fenntartó osztrák erők egymaguk nem volnának képesek a szövetséges alkotmányreformot feltartóztatni s a dualizmus csak addig tartható fenn, mig az egész Magyarország egységesen csatasorban áll mellette.

d) Igen ám, de a veszély nemcsak a létesitendő cseh és délszláv állam részéről forog fenn, hanem maguk a magyarországi tótok és szerbek is annál kevésbbé volnának hajlandók a magyarországi államkapcsolatban megmaradni, minél inkább erősbödnék és gyarapodnék a cseh, illetőleg a délszláv állam. Azt igenis elhisszük, hogy ugy a csehek, mint a délszlávok, mint magyarországbeli fajrokonaik egyelőre kitörő lelkesedéssel fogadnák az e dolgozatban körvonalozott pentarchikus államrendet, valamint a nemzetiségi autonómiák azt a belpolitikai rendszerét, mely a demokratikus föderalizmust kisérné. De nagy ideológiai elfogultság kell hozzá, észre nem venni, hogy ugy az uj életre kelt Csehország, mint Illyria, mint magyarországi fajrokonaik ezt az eredményt csak *részletfizetésnek* tekintenék, melynek elérése után még fokozottabb mértékben törne ki a cseh és a délszláv irredenta mozgalom, még akkor is, ha a cseh és a délszláv állam nem szitaná ezeket a mozgalmakat. Kitörne pedig egyszerüen azért, mert semmi-

féle demokratikus koncesszióval nem lehetne a tótok és a szerbek helyzetét olyan kedvezővé tenni Magyarországon, hogy ők mégis ne éreznék előnynek a Csehországhoz, illetve Illyriához való csatlakozást. A cseh és délszláv állami élet ragyogásával szemben a Magyarország által lojálisan nyujtott nemzetiségi autonómia mégis csak szük és ki nem elégitő keret volna tótjaink és szerbjeink számára. Ez a feltevés annál valószinübb, mivel a cseh és a délszláv demokrácia már ma fejlettebb, mint a magyar, alkalmas önálló államiságon belül pedig még gyorsabban haladna. A külpolitikai föderalizmus és a belpolitikai demokrácia kettős malomköve között tehát a történelmi magyar állam előbb-utóbb csakugyan felőrlődnék, ha nem is a Réz Mihály indokaiból, de ezekből az okokból...

Ez az ellenvetés körülbelül a legnyomatékosabb mindazok közül, melyeket a mi tervünk ellen felhozni lehet, mert nem feudális motiváción alapszik, hanem épp a demokrácia lélektanán, a *Gesetz der Strömung*-on, e törvénynek Oppenheimer által formulázott értelmében, mely szerint az emberek a nagyobb szociális nyomás helyeiről a kisebb szociális nyomás helyeire áramlanak. Nos, Magyarország bárminő demokratikus átalakulása mellett is tótjai, szerbjei, románjai számára szükségkép a nagyobb szociális nyomás területe maradna Csehországgal, Illyriával, Romániával szemben, mert mindenkor jobb, kellemesebb, diszesebb volna tótnak Csehországban, szerbnek Illyriában, románnak Romániában lenni, mint Magyarországon.

Kétségtelenül az első benyomás az, hogy ez az ellenvetés lélektanilag jól van megalapozva és gyakorlati következtetései helyesek. Mégis azt hiszem, hogy a helyzet behatóbb vizsgálata ugy az alap, mint a következtetések kiigazitására vezet. A főszempontok ezek volnának:

Az egész okfejtés tulságosan a mai megmérgezett viszonyokra támaszkodik, melyek alákötik nemzetiségeink kulturális és politikai mozgásszabadságát. Az ezen szociális nyomással szembeni ellenállás és elkeseredés azután a felszinesebb megfigyelőben könnyen azt a benyomást kelti, hogy tótjaink és szerbjeink tudni sem akarnak rólunk, hogy ők elsősorban nem kulturális és politikai mozgásszabadságot akarnak, hanem fajrokonaikkal létesitendő közös államiságot. Akik igy gondolkoznak, azok ugyan nagyon lebecsülik a közös állami sorsközösség évszázados szálait, azokat a

reális gazdasági és érzelmi értékeket, melyek nemzetiségeinket Magyarországhoz füzik s amelyek a kulturális és politikai nyomás csökkenésével napról-napra jobban kidomborodnának. Hogy ez a szempont nem valami erőszakolt álokoskodás, azt a Svájc és Belgium példája mutatja, melyek nemzetiségeiket a világ legragyogóbb nemzeti államai mellett is össze tudják tartani. Pedig voltakép milyen szegényesek a gyenge, kicsiny, a természettől mostohán ellátott Svájc és a *Pufferstaat* szerepére itélt Belgium lehetőségei azokkal szemben, melyeket a demokratizált és kulturerőiben felszabadult Magyarország nyujthatna nemzetiségeinek. Ha egyszer a tótok és a szerbek kulturális és közigazgatási autonómiája kellőkép biztositva van, ha igazságosan kivehetik részüket a magyar állami élet minden terén, ha cseh és délszláv fajrokonaikkal a közgazdaság és közmüvelődés terén szabadon érintkezhetnek: akkor a magyar államhoz való tartozásuk nem volna többé tehertétel, de esetleg egy értékplusszá válhatnék, mivel a nagy szövetségi koncertben a saját javukra érvényesithetnék ama dus gazdasági, kulturális és szervezési előnyöket, melyeket a történelmi Magyarország nekik is nyujtana. A magyar-cseh, a magyar-délszláv gazdasági és kulturális összeköttetéseknek ők volnának hivatott közvetitői és fejlesztői!

Igaz, hogy ezen állapot bekövetkezéséhez a demokratikus és a kulturális haladás gyorsabb tempója volna szükséges s az sem vitatható, hogy a cseheknek és a délszlávoknak mai *aktuális demokráciája* fejlettebb, mint a magyaroké. De mint láttuk, a szövetségi terv *sine qua non*-ja Magyarország teljes demokratizálása volna, ami lehetővé tenné, hogy Magyarországon ne csak elérje, de tulszárnyalja a csehek és a délszlávok demokráciáját, mert a demokrácia *potenciális energiái* itt nagyobbak és szélesebbkörüek, dusabb gazdasági, néprajzi és földrajzi erőforrásainál fogva.

De még ha valaki túl optimistáknak tartaná is ezeket a megállapitásokat és ha csakugyan Magyarország még mindig a viszonylag nagyobb szociális nyomás területe maradna tótjaink és szerbjeink számára: ebből még korántsem következik, hogy az irredentista törekvések a jelzett változások folytán erősödnének. Ez egyesegyedül attól függ, hogy ez a nyomás a régi állapotokkal szemben növekednék, vagy csökkenne-e? És vajjon ki merné kétségbe vonni, hogy

az általunk ajánlott nemzetközi és belpolitikai változások ezt a nyomást rendkivüli mértékben enyhitenék. Ha ez a nyomás ma sebeket vág azon milliók testén, akik alatta élnek, az uj rendben ez a nyomás egy puszta kényelmetlenségi érzésként hathatna szük értelmiségi rétegekre nézve.

De különben is — *et nunc venio ad fortissimum* — a nagyobb szociális nyomás területéről a kisebbre áramlás csak két feltétel alatt indulhat meg: Az egyik, hogy az átvándorlás tényleg lehetséges; a másik, hogy nem kerül oly áldozatokba, melyek nincsenek arányban az elérhető előnyökkel.

Nos, a mi esetünkben a helyzet azáltal is bonyolultabb, hogy nem izolált emberekről, hanem telepterületek „átvándorlásáról" lenne szó, ami csak annexió, vagy átruházás utján volna lehetséges. Ámde láttuk, hogy a cseh-tót egyesülés nem volna ugy keresztülvihető, hogy tetemes magyar kisebbségek ne alakuljanak ki, melyek a tót irredentát egy még elkeseredettebb magyarral helyettesitenék. Emellett ez a helyzet csak teljes erőszak utján volna elérhető, mert a magyar nemzet többsége egy ezeréves állami kötelék ilyen erőszakos megcsonkitását magára nézve sérelmesnek tartaná. Nos, nagy, nyomasztó nyomáskülönbségek képesek egy esztelen háborus közvéleményt létrehozni, oly célokért is, melyek voltakép elérhetetlenek, de hogy egy felszabadult és akadálytalanul gyarapodó Csehországot és Illyriát, valamint Magyarországnak a legrosszabb szociális nyomástól mentesitett nemzetiségeit be lehessen ugratni egy oly háboruba, mely csupán a tót és a szerb burzsoázia egy töredékének államalakulási törekvéseit szolgálná: ez egy olyan eszeveszettség volna, melyet még az sem tételezhet fel, aki a mai háboru tapasztalatainak hatása alatt hajlandó az emberi természetet a lehető legpesszimisztikusabban megitélni.

e) Magyarország a dualizmus mai rendszere mellett a hatalom felét élvezi; dőre volna, ha egyharmadával, sőt egyötödével érné be.

Ez az érv nyilván abból a feudális elméletből született, mely a hatalomban nem lát egyebet, mint a befolyásos tisztségekben és vezető poziciókban való osztozkodást. Ámde ez az elmélet csak a privilegizált osztályok szempontjából helytálló. A széles néprétegekre nézve a hatalom gazdasági, szellemi és erkölcsi boldogulást jelent. Ez pedig egy nagy és

békés szövetségen belül sokkal teljesebben van biztositva, mint bármely más rendszer mellett, mely egyes népek fejlődésének megakasztásán alapszik.

f) A demokratikus föderalizmus rendszere megdöntené a magyarok uralmát Magyarországon s a nemzetiségek térfoglalását eredményezné.

Ebből az érvből annyi igaz, hogy az egész Monarchia szövetségi átalakulása csak összes tagjainak és elsősorban Magyarországnak teljes demokratizálása utján érhető el. Már pedig a demokrácia szükségkép lehetetlenné tenné a magyar szupremáciának azt a mai formáját, mely erőszakos asszimilációs politikát üz: a nemzetiségi kisebbségek jogainak messzemenő respektálása nélkül valóban a demokratikus Magyarország elképzelhetetlen. Azonban ez a fejlődési irány távolról sem jelentené a centrifugális tendenciák gyarapodását, hanem ellenkezőleg, azok végleges leszerelését, egy valódi, intenziv és spontán együttmüködést hozna létre a magyarság és a nemzetiségek között, a néma gyülölet ama mai rendszere helyett, mely mintegy a primitiv népek *silent-trade*-jét ujitja fel a magyarok és a nemzetiségek között.

A magyarság kulturhegemóniája Magyarországon nem az erőszakon és a jogfosztáson, de számbeli fölényén, gazdasági erején, kulturális túlsulyán és kedvező geográfiai pozicióján alapszik. Mindezeket az előnyöket az uj alkotmányrend nem csökkentené, hanem fokozná. Magyarország volna az uj szövetség természetes geográfiai központja: ő volna az összes tagállamok szerves és nélkülözhetetlen összekapcsolója. Nélküle gazdasági és kulturális integráció az egyes államok között alig képzelhető el. Ezért látjuk egész történelmi fejlődésünk folyamán, hogy Magyarországgal minduntalan szervesebb kapcsolatba jutottak a szomszédos államok: Lengyelország éppúgy, mint Csehország, Horvátország éppúgy, mint Dalmácia, Szerbia éppúgy, mint a Havasalföld. Igaz, hogy ez a kapcsolat laza, feudális kapcsolat volt, de azért lehetetlen észre nem venni a reálisabb, mélyebb érdekszolidaritást a pusztán fegyveres, dinasztikus összeköttetések mögött. Magyarország mindig a nyugati — természetesen elsősorban német — kultura közvetitő szerepét vitte Kelet és Dél felé. Ez a szerepe természetszerüleg a jövőben is megmaradna, sőt fokozódnék. Minél elevenebb és

duzzadóbb lesz a Dunamedence és a Balkán kulturális és gazdasági élete: annál inkább nő jelentőségében Magyarország közvetitő szerepének fontossága.

Sőt a mai legnagyobb nehézsége és surlódási zavara, nemzetiségi kérdése is egyszerre az erő és a kohézió forrásává válnék a számára abban a pillanatban, amelyben szomszédos államaival és nemzetiségeivel szemben nem az ellenséges izoláció, hanem a barátságos kooperáció állapotába jutna. Hisz ez esetben Magyarország bizonyos kulturális hegemóniát élvezhetne nemcsak centrális helyzeténél, legrégibb és leglezártabb történelmi kereteinél, a politikai művészet évszázados rutinjánál, kedvező geográfiai és talajviszonyainál fogva, de azért is, mivel a saját területén a szövetségi kapcsolat összes alakulatainak fajrokonait magában foglalva egy természetes etnográfiai közvetitő-szervezet felett rendelkeznék minden gazdasági és kulturális inger, kezdeményezés és szervezés továbbvitelére.

A magyar hegemóniáról és szupremáciáról sajnos, annyi érzelmileg túlfütött romantikát irtak össze nálunk, hogy egy szinte páratlanul álló *nemzeti megalomániát* fejlesztettek ki. Az átlag magyar ujságolvasó habozás nélkül elhiszi, hogy elég volna a magyar függetlenséget dekrétálni s ez a független Magyarország büszke izolációban élhetne a szomszédos országokkal és gőgös szupremáciában a saját nemzetiségeivel szemben. Kevesen vannak, akik átlátják, hogy milyen elgondolhatatlan, milyen utópisztikus volna ez az alakulat, hogy a Magyarországot környező országok mind erős, életképes nemzetek, melyek mellett Magyarország legfeljebb a *primus inter pares* lehetne — s annál inkább, minél intenzivebben teljesitené előbb emlitett kulturát közvetitő történelmi misszióját — de semmikép valami törvényeket diktáló hűbérúr vazallus népek felett. A nemzeti megalomániának helyettesitése erőinek és előnyeinek reális, szerény, de önérzetes mérlegelésével: az uj szövetségi kapcsolatnak egyik lényeges erkölcsi előfeltétele volna, mely csak a magyar feudalizmusnak bukásával következhetnék be, mely ezt a lelkiállapotot elsősorban teremtette meg.

A magyar függetlenség tehát nem fölényes izolációt, hanem józan önrendelkezést jelentene Magyarország számára, azt, hogy csakugyan a saját szerencséjének kovácsa lehetne s hogy jövendő lehetőségeiből mit sem kellene egy mesterkélt

alkotmányjogi rendszer érdekében feláldoznia.

Mindenekfelett pedig ez a szövetségi terv mintegy közjogi biztositékát képezné Magyarország ama demokratizálásának, melyre az egész országnak, minden produktiv osztályának és rétegének annyira égető szüksége van. Mert szórólszóra bekövetkezett az a helyzet, melyet Csernátony már 1870-ben előre látott: a nemzetiségek fékentartására irányuló küzdelem nemcsak a nemzetiségi kisebbségeket láncolta le, hanem a magyarság legszélesebb tömegeit is. „A komédia már ismeretes s nem szedhet már többé rá senkit, ha eszén van. Mai napság tudja már maga népünk is, hogy azért rémitgetik a románnal, a szerbbel és többi nemzettel, hogy hallgatagon viselje magát, sőt éppenségesen érdekében történtnek vegye, ha szabadsága megszorittatik, jogai megnyirbáltatnak, terhei növeltetnek. S tudjuk azt is, hogy nem ijesztgetnék többé Magyarországunkat sem román, sem szerb, sem másféle mumus általi felfalással, mihelyt elkészülne a közös szolgaság gépezete minden faj részére egyaránt.“ A dualizmus mai rendszere épp ezt a gépezetet jelenti s megszüntetésével minden nemzet észszerü és életképes törekvése valamennyi javára rendkivül sokat nyerne erőben és lendületben.

X.

A dunai szövetség és a Balkán.

A dunai egyesült államok tervének végső elfogadása azonban nemcsak a szövetség tagállamainak érdekeitől függ. Ennél is fontosabb szempont, hogy miként befolyásolná az általános európai fejlődést s általa a világ kulturájának előrehaladását. Hisz épp abból indultunk ki az uj államkapcsolat tervének felállitásánál, hogy a régi dualista rend nem képes maradandó békét biztositani, hanem ujabb konvulzióknak lesz forrása.

Ha a tervet mindenekelőtt a szomszédos Balkán szempontjából vesszük szemügyre, mely a Monarchiával együtt Európa veszélyeztetett zónája volt: ugy világos, hogy a javasolt dunai alakulás a Balkán további fejlődésére csak előnyös

és áldásos volna. Illyriának életképes alapokon való feltámasztása végleg megoldaná a délszláv-kérdést. Egy további lépés volna a békés fejlődés irányában a mai Szerbia és Bulgária határainak igazságos megállapitása a vitatott macedón területeken. Az alapvető életigényeiben kielégitett, nemzeti egységét elért, alkalmas tengeri kikötőhöz jutott délszláv állam bizonyára sokkal hajlandóbb volna Bulgáriával szemben is a legmesszebbmenőleg méltányos kompromisszumra, mint a mai letiport s a nemzeti végveszély paroxizmusában égő Szerbia. Bulgáriának is nagy érdeke volna, hogy a hurokat ne feszitse tulságosan. A bolgár politikusoknak nem szabadna elfeledni, hogy dacára átmeneti szörnyü küzdelmeiknek, a szerb és a bolgár nép természetszerüleg egymásra van utalva, szoros faji és nyelvi kapcsok által van összefüzve s a köztük levő ellentét nem nagyobb, de kisebb, mint amilyen például a poroszok és a délnémetek ellentéte volt. A vámuniónak az a terve, mely már egyszer oly komolyan foglalkoztatta a szerb és bolgár államférfiakat, valóban a viszonyok benső természetében gyökerezik s nincs olyan erő, mely véglegesen megakadályozná a délszlávságnak adott és természetes egységét.

Ez irányban is a dunai szövetség a legkedvezőbb alakulat volna. A szerb-horvát kérdés méregfogát kihuzva, nagyban elősegitené a szerb-bolgár közeledés útját. Különben is ez a szövetség, ha csakugyan életképes alapokon, a megértés és a méltányosság szellemében alakul ki, olyan vonzerőt gyakorolna a többi Balkán-államokra: Romániára, Bulgáriára és Görögországra is, hogy azok előbb-utóbb csatlakoznának hozzá. Hisz mindazok az okok, melyek a pentarchiára nézve fennforognak, eme három állam motivációját is döntően fogják meghatározni. Minden jó alapokon nyugvó, őszintén demokratikus szellemtől áthatott szövetséges állam története azt igazolja, hogy rendkivüli vonzerőt gyakorol a szomszédos államokra. A svájci szövetség csakhamar magába foglalta a környező független alakulatokat, a német *Zollverein* hóditásai gyorsak és mélyrehatóak voltak, az Északamerikai Egyesült-Államok vonzóereje folyton tart és egyre növekszik. Románia, Bulgária és Görgország szempontjából el sem képzelhető egy észszerübb és természetesebb politika, mint az, amely őket a dunai szövetségbe való belépésre birná. Egy nagy, demokratikus, a legmesszebbmenő geográfiai, etnográfiai és klimatikus munkamegosztáson nyugvó államszövetség tagjai lehetnének,

a világbirodalom összes előnyeit élvezhetnék, nemzeti létük és kulturális sajátosságuk legteljesebb biztositása mellett. Minden, ami a kis államiságban érték és komoly tartalom, megmaradna számukra, ami tehertétel és nyüg lenne, az elkerültetnék.

Valóra válhatna az a ragyogó államalakulási kép, melyet egy névtelen irás szerzője *(György János)* már jóval a háboru előtt, 1910-ben, minden politikai inditék nélkül, merőben a fennálló viszonyok páratlan megfigyelése alapján — bár a mieinktől némileg eltérő keretekben — megkonstruált:

„Valamely állam a közel vagy messzi jövőben beállható bármily külföldi gazdasági és politikai helyzetváltozástól független alapokra csak ugy állithatja jólétét, ha területe a földnek, földtani, viztani, éghajlati és növény- meg állattani tekintetekben oly változatos és terjedelmes felületét foglalja magában, hogy saját határain belül minden lényeges emberi szükséglet kielégitésére megtalálja a természet megfelelő javait. Ebből a szempontból a dunai és a Balkán államok — egyesülésével csak az Északamerikai Egyesült-Államok lennének hasonló kedvező helyzetben. Az Egyesült-Államok a 25. és 49. szélességi fokok között terjednek el; mig a balkáni és a dunai államok területe a 35-iktől az 51-ik fokon túl is. Az észak-déli kiterjedés ez előnyössége tekintetében államszövetségünket még az óriási területü orosz birodalom sem érné el, mert ez a 38. foktól a 77-ikig terjed ugyan s igy az előbbinél két és félszerte nagyobb szélességet ölel fel; de nagy északi területei a kietlen sarki övbe nyulnak, délen pedig a 47. fokon alól csak a Kaukázusnak részben vad vidékeivel nyulik le s ezzel a dús meleg övből csak igen kevéshez juttatta eddigi szerencséje...

„Államszövetségünk területe noha Németországét meghaladná, Oroszországét meg nem közelitené. Krétával és a görög szigetekkel együtt 1,194.305 km^2-t foglalna magába. Németország területének, az 540.415 km^2-nek a kétszeresét meghaladná, de nem sokkal lenne terjedelmesebb ötödrészénél a csak Európában is 5,389.998 km^2-t biró szükebb értelemben vett Oroszországnak... Tehát e terület minden valószinüséggel éppen elégséges, de semmiesetre sem lenne a szükségesen felül terjedelmes ahhoz, hogy azon egy, a Nyugat és a Kelet, a keresztény és a mohammedán világ között állandó határt képező államszerkezet alakuljon."

Ugyanez az iró gondos és részletes számitásokkal igazolja a földmivelési előfeltételeknek és az ipari fejlődési lehetőségeknek szinte páratlan gazdagságát ezen a területen.

Akinek volt alkalma a Monarchiát és a Balkánt csak felszinesen is beutazni, az nem szabadulhat attól a benyomástól, hogy csak a nemzetiségi kérdés végleges megoldása és a török uralom maradiságának teljes kiküszöbölése kellene ahhoz, hogy ez a népies és földrajzi kincsekkel olyan dúsan megáldott föld egy szinte elképzelhetetlen renaissance-ra jusson. A görög-római kulturának a török iga hosszu évszázadai alatt megakasztott árama kelne itt uj életre, fiatal, ki nem használt, még formátlan értékekkel teli népek mámoros közremüködése mellett. Mintha a görög fejlődés lendületes és kulturszomjas *Kleinstaaterei*-je jelennék itt meg magasabb fejlődési ritmuson, de ugy hogy egy jól organizált s hatalmas mezőgazdasági *Hinterland* felett rendelkező államszövetség kiküszöbölné a görög poliszok éhségproblémáit és szüntelen testvérviszályait.

Létrejöhetne egy egészen uj államszervezeti forma, mely a régi, egységes nemzeti államoknak uniformizáló, sablonokkal dolgozó, az egyéni kezdeményezéseket megakasztó, a durva centralizációnak formális és alkotó élan nélküli demokráciájába torkoló államrendje helyébe a decentralizált, konstruktiv autonóm élettől duzzadó, nyolc különböző nemzet s vagy husz különböző nemzetiség és faj speciális élniakarásától s müvészi érzékenységétől lüktető gyönyörü, valóban nemzetközi kooperációt helyezne: valóságos mikrokozmosát az eljövendő európai egyesült államoknak s a majdani világköztársaságnak.

Ebben a szövetségben a demokrácia uj formái alakulnának ki. Annyi nemzet, nemzetiség és faj érintkezése — most talán először a történelemben — nem a fölé- és alárendeltség, de a politikai és társadalmi egyenlőség alapján, a demokráciának egy mélyebb, igazibb, általánosabban emberi képzeletét hozná létre.

Láttuk, magának a szövetség létrejöttének *sine qua non*-ja a tagállamok radikális demokratizálása. Ezt a folyamatot a megszilárduló szövetségi viszony napról-napra erősitené. Különösen a csehekben és a délszlávságban máris megingathatatlan alapjai vannak az érzelmi és a politikai demokráciának. A magyar, a lengyel és a román feudalizmus

bukásával az egész szövetséget meghóditaná ez a szellem, mely egyedül oldhatná meg a román-kérdést is. A magyar és a román feudalizmus kiküszöbölése a kölcsönös viszály és uszitás legfőbb forrását bedugná. Nemzetiségi egyenjogusitás, liberális kereskedelmi forgalom, bensőséges kulturális érintkezés mellett a román-kérdés gyulladásos sebe hamar gyógyulni kezdene. Románia csatlakozása a dunai szövetséghez pedig végleg meggyógyitaná. E szoros szövetségi kapcsolat mellett semmi akadálya nem volna annak, hogy a magyarországi és a román királyságbeli románok kulturális törekvéseik ápolására közös szervezetekbe tömörüljenek.

XI.

A dunai szövetség és az entente.

A dunai szövetséges állam tehát úgy a Monarchia, mint a Balkán összes problémáinak megnyugtató megoldását jelentené. Vajjon a ma élet-halálharcot folytató háborús szövetségek szempontjából elfogadható volna-e egy ilyen megoldás?

Ami az *entente* álláspontját illeti, azt kell mondani, hogy ha Lloyd George és Wilson utolsó ünnepélyes nyilatkozataikat komolyan veszik, ha csakugyan ragaszkodnak az azokban kifejtett elvekhez, ha valóban nem hóditani s a központi hatalmakat tönkretenni akarják, hanem maradandó békét igyekeznek biztositani a Monarchia és a Balkán népek között, hogy azáltal az európai *Société des Nations* utolsó akadályait is elháritsák: akkor a dunai konföderáció tervét nemcsak nem ellenezhetik, de azt a legmelegebben támogatniok kell.

Ez a terv ugyanis mindenben megvalósitja azokat az elveket, melyeket az entente vezető államférfiai hirdetnek:

a) megvalósitja mindazt, ami a népek önrendelkezési jogának elve szerint a mai történelmi adottságok mellett észszerüen megvalósitható;

b) biztositja ama nemzetiségi kisebbségek zavartalan fejlődését, melyeknek fajrokonaikkal való egyesitése gazdasági, geográfiai vagy politikai lehetetlenség;

c) demokratizálja a szövetséges állam egész területét s ezáltal kiküszöböli mindama feudális maradványokat, melyek Európa e részének tartós békéjét lehetetlenné tették;

d) biztos szövetségi alapokra helyezi ama kis államok jövő fejlődését, melyek máskülönben örökké marakodó *Pufferstaat*jai volnának Németországnak és Oroszországnak. Elképzelhetetlen, hogy az erős szlávtöbbségü és kis németminoritású dunai szövetséget önző, imperialista törekvésekért háborúba vinni lehessen. Éppoly elképzelhetetlen, hogy az önálló nemzeti lét összes előnyeit élvező cseh, lengyel és délszláv államot egy merőben romantikus pánszlávizmus segitségével bele lehetne kényszeriteni bárminő expanziv orosz politikába, nem is beszélve arról, hogy maga a dunai szövetség léte és gyarapodása a legerősebb biztositéka lesz egy szintén demokratikus és föderativ alapokon nyugvó Oroszországnak.

Az elnyomott, részekre tagolt szabad fejlődésében alákötött cseh, lengyel és délszláv nép évszázados kálváriája folyamán úgy érezhette, hogy az ő boldogulása a pánszlávizmus diadalától függ. De az egységes és szabad cseh, lengyel és délszláv nemzeti állam egyre tisztábban fogja érezni különleges nemzeti, nyelvi és kulturális egyéniségét s egy nagy demokratikus népszövetség összes előnyeit, semhogy bárminő kalandos pánszlávizmus eszközének dobja oda magát, annál kevésbbé, mivel egy felújuló pánszlávizmus épp azt jelentené, hogy Oroszország továbbra is antidemokratikus és cezarisztikus maradt. *Egy demokratikus pánszlávizmus, egy szláv „népimperializmus“ csak abban az egy esetben volna elképzelhető, ha a Monarchiában és a Balkánon továbbra is megmaradna a szláv népeknek a mai elnyomott, feldarabolt, fejlődésre képtelen helyzete.* Már a háboru előtt, különösen az angol és francia publicisták nagyon világosan látták a Habsburg-monarchiának történelmi jelentőségét épp a Nyugat szempontjából. Tisztán észrevették, hogy a Habsburg-monarchiának csak az alkotmánya avult el, de maga az a mély történelmi szükséglet, mely létrehozta, még ma is eleven erő. Csakis a Monarchiában és a Balkánon élő népek belső kapcsolata biztosithatja szabad kulturális fejlődésüket a germán és az orosz malomkő között. Viszont Nyugat-Európa érdeke, hogy a Duna és a Balkán hatalmas gazdasági és kulturális kincsek felett rendelkező népei ne

lehessenek sem Oroszországnak, sem Németországnak vazallus államai.

A dunai egyesült államok terve épp ezt a megoldást jelenti. Egy autonóm és *„ebenbürtig“* szövetséges állam lépne itt az európai kulturnépek családjába, mely demokratikus és föderalisztikus államszervezetével mindenkor a béke és a szabadság előörse volna, nem egy tehetetlen *Pufferstaat,* hanem a nyugateurópai fejlődés folytatója és végrehajtója.

XII.

A dunai szövetség és a Németbirodalom.

De nemcsak Nyugat-Európa, a Németbirodalom szempontjából is csak előnyös lehetne ez a terv, hisz Németországnak épp oly reális érdeke, hogy végrevalahára a dunai államok és a Balkán szervesen belekapcsoltassanak Európa vérkeringésébe, mint az ententenak és az egész civilizált világnak. Sőt még nagyobb érdeke, mert Németország sokkal közelebbi gazdasági és geográfiai kapcsolatban áll ezen terület országaival, mint a nyugati államok. Németországnak még fokozottabban előnyére válnék tehát, hogy itt a békés kulturális fejlődés minden lehetősége biztosittassék.

A dunai és a balkáni uj szövetséges állam ugyanolyan mértékben fogja fokozni országai produktiv és kulturális erőit, mint ahogyan a német és az északamerikai unió tette volt a saját müködési területén. A tőke elhelyezésének, szervezésének, a szellemi irányitásnak változatos és dús alkalmai fognak menyilni. Ami a német népben természetes gazdasági és kulturális fölény van a mai dunai államokkal és a Balkánnal szemben, az jótékony hatásait még fokozottabb mértékben kifejtheti a faji és nemzetiségi viszályok helyett békés alkotó munkában nekilendülő szövetség területén. Németországnak nem lehet semmi komoly oka arra, hogy féljen egyenlő feltételek mellett felvenni a versenyt Nyugat-Európával egy oly területen, melyre nézve neki ugyis egy egész csomó helyzeti előnye van: földrajzi közelsége, régi gazdasági összeköttetései, a német kulturának évszázados természetes affinitásai. Ezen erők érvényesülését az uj szövetségi kapcsolat csak fokozni és elősegiteni fogja.

Mindezen okoknál fogva a tervezett államszövetség a német

nép óriási többsége szempontjából csak örvendetes és rokonszenves lehet. Egyesegyedül ama német körök nézhetnék görbe szemmel, melyek katonai vagy politikai erőszakkal szeretnének német szupremáciát létesiteni Közép-Európában. Ezekre nézve a mai dualista rend biztosabb exploatációs területet jelent, mint egy demokratikus konföderáció. Nemcsak azért, mivel a német és a magyar kisebbség gazdasági és politikai monopóliumaik fenntartása érdekében szivesen megad minden koncessziót az uralmukat biztositó nagynémet befolyásnak, hanem azért is, mert a dualizmus oligarchikus és antidemokratikus természete mellett sokkal könnyebb egyoldalu német kapitalista és militarista érdekeket keresztülvinni, mint egy demokratikus és hozzá szláv többségü államszövetséggel szemben.

Persze sokakat épp ez a szláv többségü szövetség fog Németországban nyugtalanitani. Ámde emez aggodalmakra Eduard v. Hartmann filozófiai messzelátással már rég megadta a feleletet: „... a szláv törzsek csak addig kokettálnak Oroszországgal, mig politikai önállóságukat vagy állami egyenjoguságukat még nem kapták meg s a birodalmi németekkel szembeni gyülöletük el fog aludni attól a perctől kezdve, hogy az osztrák-németekben nem kell többé előjogositott versenytársaikat gyülölni.“ Egy más helyen még markánsabban igy szól: „... minden osztrák kormány számára még egy kényszeritőbb ok forog fenn... arra nézve, hogy épp a szláv nemzeti követelményeket kielégitse. Ez az ok a Birodalomnak nem a belső, hanem külpolitikájához tartozik s abban áll, hogy Ausztria életkérdése a pánszlávizmust *megelőzni*... Ha Ausztria vonakodik föderativ állammá válni, melyben a különböző szláv törzsek vérontás nélkül veszekedhetnek és megegyezhetnek, ugy szláv törzseinek nemzeti érzése kényszeriti őket arra, hogy a pánszlávizmusnak, más szavakkal az orosz hegemóniának a karjaiba dobják magukat, melyet ezek a törzsek voltaképen utálnak, de mindazonáltal mégis szivesebben látnának, mint a nem szláv törzsek állandó uralmát.“

Eduard v. Hartmannak ez a meglátása az orosz forradalom után még igazabbá vált: a kialakulófélben levő orosz demokratikus államszervezet mellett egy oligarchikus Ausztria életképtelenné vált.

Különben is nem kell megijedni a Monarchia sokat han-

goztatott szláv többségétől. Az uj szövetséget alkotó szlávoknak tulnyomó többsége római katolikus volna: világos jeléül annak, hogy teljesen nyugateurópai befolyások alatt fejlesztették ki történelmi öntudatukat. Az is közismert dolog, hogy ugy a lengyelek, mint a csehek, mint a horvátok kulturáját a nyugati, elsősorban a német hatások sokkal nagyobb mértékben fejlesztették, mint a keletiek. A gazdasági érdekközösség szálai is sokkal reálisabbak észak és nyugat, mint kelet felé. Ehhez járul a lengyelségnek évszázados történelmi és érzelmi harmonizálása a magyarokkal. A magyar- horvát természetes affinitást és egymásrautaltságot is csak egy ostoba és megmérgezett feudális politika volt képes megzavarni. Egy szabad és demokratikus konföderációban akadály nélkül érvényesülnének a nyugati kulturszolidaritás összes erői, szemben azzal a romantikus pánszlávizmussal, mely voltakép nem volt egyéb, mint gúzsba kötött és feldarabolt nemzeti egyéniségek reakciója a magyar-német oligarchikus rendszerrel szemben.

XIII.

A terv elvi keresztülvihetetlenségének cáfolata.

Bármily ragyogó reményekkel kecsegtet is az uj szövetség képe ugy az elsősorban érdekelt országok, mint a külföld szempontjából, sokan lesznek, akik azt fogják mondani, hogy egy terv mérlegelésénél elsősorban nem racionális célszerüség, hanem a praktikus keresztülvihetőség a döntő szempont, már pedig a dunai egyesült államok terve minden benső észszerüség dacára utópisztikusnak, gyakorlatilag megvalósithatatlannak látszik. Még pedig főleg három szempontból:

1. a terv már általános elvi konstrukciójában keresztülvihetetlen;

2. a terv az organizáció részletkérdésein fog hajótörést szenvedni;

3. ha keresztül is volna vihető, hiányoznak azok a szellemi tényezők, melyek azt a nagy néptömegek érdekében a privilegizáltak szivós ellentállásával szemben tető alá hozhatnák.

Ezekkel a komoly aggodalmakkal kell e dolgozat utolsó részében foglalkoznom.

A terv általános elvi konstrukciójának lehetetlenségét csakis egyetlen alapon: *nyelvi-nemzeti alapon* lehet megtámadni s azt vitatni, hogy a szövetséges állam *raison d'être*-je tagjainak azonos nyelve s nemzeti érzülete. Hisz nyilvánvaló, hogy a német *Bund* és az Északamerikai Egyesült-Államok diadalmas példái után, melyek legalább is épp oly nagy gazdasági és geográfiai divergenciákat voltak képesek termékeny és áldásos kooperációba egyesiteni, minden más érv elfogadhatatlan volna. A német és az amerikai szövetséges állam a maga életerős állami és regionális partikularizmusaival sokkal szivósabb és keményebb egységnek bizonyult, mint például az Oroszbirodalom, melynek látszólagos merev centralizmusa alatt az elnyomott nemzeti életfolyamatok genyedtek.

Az egyetlen komoly érv a mi tervünk ellen tehát csak az lehet, hogy egy demokratikus konföderáció csak azonos nyelv és nemzeti érzület alapján valósitható meg.

Ezzel szemben ugyan utalhatnánk arra, hogy az Egyesült-Államoknak közel 92 millió lakosságából közel 10 millió szinesbőrü volt, valamint arra is, hogy a külföldi fehér népességben több mint 2½ millió német, 1,300.000 irlandi, 1,700.000 orosz-finn, 1,300.000 olasz, 1,700.000 osztrák, közel félmillió magyarországi stb. volt, ugy hogy a nem-amerikai fehér külföldi születésü népesség 1910-ben több volt, mint 13 millió, de erre az okoskodásra nem kivánunk különös sulyt helyezni, mivel vele szemben ellentmondóink hivatkozhatnának az angol államnyelv kétségbe nem vont egységére, valamint arra a körülményre, hogy az idegen népek itt nem szerepelnek államalakulások alanyaiként, hanem ellenkezőleg: régi, szük, sokszor meggyülölt államaikból menekültek ide a nagyobb gazdasági lehetőségek és a szabad erkölcsi levegő területére. Sőt az Egyesült-Államok tapasztalatait még egy más alapon is kétségbe lehet vonni s azt mondani, hogy ennek a szövetségnek nagyszerü prosperálása nem kis részben az európai merev történeti keretek hiányára vezethető vissza: a 48 tagállam sohasem jelentett olyan mélyreható történeti és szervezeti antagonizmust, mint az európai államalakulatok.

Ámde a német *Bund* tagállamai tekintetében ez az utóbbi

érv nem használható fel. Ellenkezőleg: a német *Bund* nagyszerü példája annak, hogy hogyan lehetett riválís, eltérő tradicióju és szervezetü államokat, melyek évszázadokon át marcangolták egymást, állandó és felbonthatatlan egységbe tömöriteni.

Hogy pedig a nyelvi és a nemzeti szempont egysége sem lehet a szövetséges állam *sine qua non*-ja, arra nézve a *testimonium crucis*-t a helvét konföderáció szolgáltatja, mely gyönyörü példáját nyujtja három, illetőleg négy nép zavartalan összemüködésének, dacára annak, hogy mindhárom geográfiai kontaktusban él nagy nemzeti államokat alkotó fajrokonaikkal. Nem vagyok képes belátni, hogy 2,000.000 németnek, közel 800.000 franciának, 300.000 olasznak és 40.000 ladinnak közös, virágzó szövetségbe való egyesitése valami más, *sui generis* probléma volna, mint az, ami minket, dunai népeket foglalkoztat. A viszonyok geográfiai és népesedési kisszerüsége talán a szervezési problémát leegyszerüsiti és megkönnyiti, de viszont mennyivel gazdagabb és hatalmasabb eszközök állanak a mi nehezebb és komplikáltabb feladatainkhoz rendelkezésre, mint nekik. A *Kleinstaaterei* nyomasztó szükössége helyett, mely a helvét szövetségre ránehezedik, amely annak robbantásával fenyeget, ha ellensulyozására megfelelő intézmények nem hivatnak életre, a dunai népek konföderációjában olyan óriási fejlődési lehetőségek tárulnának fel, melyek csakis az Egyesült Államokéi mellé állithatók.

És mi hozta létre ezt a svájci szövetséget? Nyilván a benne élő kis államok szolidaritásának eleven átérzése és a tudat, hogy különleges egyéniségeiket csak szervezett szövetségben biztosithatják e szomszédos államiságokkal szemben. És ez a vágy — a demokratikus intézmények és az ősi nemzeti autonómia megőrzésének a vágya — elég erős volt életképes szövetség alakitására, dacára annak, hogy a tagállamok lakói állandó érintkezésben vannak ugyanazon faju és nyelvü, nagy nemzeti államokat alkotó testvéreikkel. Vajjon utópia-e a tapasztalatok olyan értékelése, hogy amit németek, franciák, olaszok létrehozhattak legközelebbi nemzettársaikkal szemben való védekezésként, azt egy szép napon magyarok, németek, lengyelek, csehek, délszlávok, románok és görögök is megcselekedhetik, hacsak világosan

átlátják, hogy nemzeti létük és kulturális egyéniségük kifejlesztésének ez az egyedüli utja a netán felujuló germán és az orosz imperializmussal szemben.

Nem tagadom, hogy ez a feladat, mely előtt mi állunk, dunai és balkáni népek, minden eddigi államszervezési problémánál nagyobb és nehezebb, mert tagadhatatlanul óriási geográfiai távolságokat, rendkivüli kulturkülönbségeket s mindenekfelett nagyon megmérgezett s igen friss keletü érzelmi antagonizmusokat kellene a mi esetünkben áthidalni. Az is rendkivül megneheziti a mi poziciónkat, hogy a szövetség területén hiányzik egy állam, melynek kezdeményező és vezető szerepe oly ellentmondás nélkül elismertetnék, mint például a diadalmas Poroszországé a többi német tagállamokkal szemben. Mert amaz ország vezérszerepét, mely természetszerüleg és történetileg erre hivatva volna, mely úgy geográfiai központi helyzeténél, mint gazdasági lehetőségeinél, mint történelmi tapasztalatainál, mint etnográfiai összetételénél fogva különösen alkalmas volna a kezdeményező lépések megtételére és a szükséges erkölcsi szintézis létrehozására: Magyarország adott és természetes irányitó szerepét teljesen elhomályositja elavult alkotmánya, megmérgezett közszelleme, mely legnagyobb szellemi és gazdasági erőforrásait béklyóba köti.

De mindezek a nehézségek nem lehetnek végleges és komoly akadályai annak, hogy ez a szövetség, melytől egész európai kulturánk sorsa függ, létre ne jöjjön. Ez a csüggedés oly kishitüség volna, mely végeredményben azt jelentené, hogy *nincs további út Európánk számára;* hogy utópia minden remény, a mai véres viszályok kiküszöbölésére: hogy a mai bornirt és a haladást megakadályozó rend a politikai bölcseség utolsó szava.

Ellenben azok, akik hiszünk az Európai Egyesült Államok, sőt majdan egy általános világszövetség megalkotásának a lehetőségében, nem adhatunk hitelt annak az együgyüségnek, mely azt állitja, hogy az integrációnak az a kozmikus folyamata, mely a nagy nemzeti államokat és a viruló népszövetségeket létrehozta, mindenkor meg fog bukni a nemzeti partikularizmusok és az eltérő nyelvjárások átkos tabuján.

Épp ezért ez a feladat, mely ma ránk, dunai népekre vár, nemcsak a saját sorsunkra nézve döntő, de teremtően

alkotó és példaadó lesz egész emberi nemünk jövő pályája számára.

XIV.

A szövetségi terv keresztülvitelének gyakorlati szempontjai.

Ha egy terv megvalósitása kivánatos és alapelveiben keresztülvihető, úgy realizálásának részletkérdései komoly akadályt nem képezhetnek. Ha igaz az, hogy a dunai szövetség rendkivüli előnyöket jelentene az ott élő népekre nézve s ha igaz az, hogy a konföderációs alkotmány gyakorlati funkcionálása is immár egy teljesen megoldott probléma: akkor a dunai szövetségben résztvevő népek speciális sajátosságai és érdekei uj és az eddigi példáktól eltérő intézmények és berendezések szervezését tehetnék szükségessé, de semmi esetre sem állitanak egy olyan *sui generis* problémával szembe, melynek megoldását illetőleg kételyeink lehetnének.

Láttuk a dunai szövetség tervének speciális nehézségeit és akadályait, de a svájci, a német és az amerikai példák tapasztalatainak figyelembevételével bizonyára nem lesz nehéz azokat elháritani.

Egy ilyen terv részletes kidolgozása nem lehet e szerény dolgozat feladata, ami ma úgysem volna egyéb jogi játéknál, hisz még csupa bizonytalan tényezővel volna dolgunk. Tehát nem lehet egyébről szó, mint rámutatni a szervezés néhány olyan alapelvére, melyek a dunai szövetség speciális természetéből következnek:

a) Mindenesetre arra kell törekedni, hogy a tagállamok teljes és zavartalan függetlenségét komoly ok nélkül ne korlátozzuk s a szövetség hatáskörébe csak oly ügyeket vonjunk be, melyek az egész népszövetség sorsát illetik. (Közös védelem, közös vám és kereskedelmi politika, az államokat közösen érintő közlekedési problémák, külügyi képviselet, biróság az államok között felmerülő vitakérdések eldöntésére, közös gondoskodás a szövetségi kiadások fedezéséről). De ezen közös feladatok megoldása körül is a szövetség lehetőleg csak a közös alapelvek kitüzésére és a legfőbb irányitó összefoglalásra szoritkozzék.

b) Igy különösen minden állam nemzeti hadseregét maga fizesse, szervezze és képezze ki. A szövetség hatás körébe csak a kontingens felosztása, a szervezés alapelveinek megállapitása és egy közös vezérkar létesitése tartozzék. A milicia elvének keresztülvitele ugyis szükségessé fogja tenni a nemzeti, nemzetiségi és geográfiai keretekhez való egyre teljesebb hozzásimulást.

c) Minden intézménynél a *kollegiális* elv alkalmaztassék. Minden vezető szervben az öt állam mindegyike egyenrangu képviseletre kell hogy találjon, akik maguk közül választhatnának egy felelős minisztert, még pedig ugy, hogy az minden két évben egy más ország polgárai közül való legyen.

d) A szövetségi birodalmi gyülés is valódi demokratikus népképviselet legyen s ennek legyen felelős minden közös szövetségi szerv.

e) Ez a birodalmi gyülés — minthogy az az egyes állami törvényhozások széles hatásköre mellett alig venne több időt igénybe, mint a mai delegációk — minden évben egy másik tagállam fővárosában üléseznék. Ez a berendezés nagyon elősegitené a szövetség népeinek egymáshoz való lelki és érdekbeli közeledését. Bécs, Budapest, Prága, Varsó, Sarajevó annyira változatos és jellegzetes kulturális élete mintegy szemléltető oktatást nyujtana a törvényhozás tagjainak az egyes tagállamok speciális problémáira, lelki és gazdasági szervezetére nézve.

f) A vezető szövetségi szervek és intézmények méltányos kulcs szerint volnának elosztandók az egyes tagállamok között. Ha például a hadügyminisztérium székhelye Bécsben volna, a külügyé Budapesten, a pénzügyé Prágában, a közlekedésügyé Triesztben, a szövetségi törvényszék Varsóban lehetne.

g) A közös kiadások fedezésére olyan kulcsot kellene megállapitani, mely kizár minden arbitriumot (például a népesség számából és az egyes államok belső adózó erejéből kombináltat). Inkább rójon átmenetileg ez a rendszer az egyes tagállamokra a méltányosnál nagyobb terhet, csak a szigoru osztó igazság ne legyen semmiféle önkényes számitás által — (akár a gyengébb előnyére is!) — elhomályositva. Mert a magyar-osztrák és a magyar-horvát példa klinikai bizonyiték amellett, hogyan mérgezik meg financiális félreértések vagy bizonytalanságok az államok közötti viszonyt.

h) A külügyi képviseletben különös gond lesz forditandó a kollegiális elv keresztülvitelére. A nagykövet személyének itt is periodikus időközökben az egyes tagállamok nemzeteiből kell kikerülnie. Minden államnak pedig állandóan meglesz a maga szövetségi tanácsosa a nagykövet mellett.

i) Ami a legnehezebb kérdést, a *nyelvkérdést* illeti, nem volna semmi akadálya annak, hogy a szövetséges birodalmi gyülésen mindegyik követ az öt nyelv bármelyikét használhassa. Egy jól megválasztott tolmácsszervezet gondoskodhatnék róla, hogy az elhangzott beszédek még aznap hasábos forditásban mind az öt nyelven megjelenjenek s igy a felhangzott érvek már felhasználhatók legyenek a következő nap diskusszióiban. Hisz a nyelvkérdést voltaképen nem a nyelvek eltérése, mint azok gyülölködő rivalitása élezi ki. A nyelvek egyenjogusitásának intézményes elismerése mellett nagyon valószinüleg előbb-utóbb az a nyelv biztositaná maga számára a szivesen fogadott tárgyalási hegemóniát, mely a legtöbb képviselő számára leginkább hozzáférhető. Alig lehet benne kételkedni, hogy a német nyelv ezt a történelmi hegemóniát továbbra is megtartaná a dunai szövetségben. Ma is már ez a leggyakrabban hallható érintkezési médium mind az öt államban. A németség mai odiózus privilégiumainak elestével ez a helyzet még jobban kidomborodnék.

j) Végül különös jelentősége volna a *szövetségi biróságnak,* melyet egy széles demokratikus alapon nyugvó szenátus gyakorolhatna (melybe természetesen minden tagállam egyenlő számu képviselőt küldene, mig a szövetségi birodalmi gyülésbe minden tagállam népessége számaránya szerint választana képviselőket). A szövetségi biróság legfontosabb feladata volna *a közös alapelveken nyugvó nemzetiségi törvényhozás* becsületes végrehajtásának az ellenőrzése.

A szövetségi szerveknek *kollégiális* szerkezete a nyelvkérdés nehézségeit minimumra redukálná. A szövetségi szervekkel is minden nemzet hozzátartozói anyanyelvükön érintkezhetnének. Csak arra volna szükség, hogy a legfőbb iranyitó funkcionáriusok egy közös szövetségi nyelven érintkezhessenek, rájuk nézve tehát a szövetségi nyelv tudása kötelező volna. Ez a nyelv az előbb kifejtett szempontból valószinüleg szintén a német volna. De annak se lehetne komoly akadálya, hogy szövetségi nyelvül az a nyelv fogadtassék el,

melyet majd az elkövetkezendő egyetemes békekonferencia általános diplomáciai nyelvül elismer. (Ha az emberek nem volnának annyira nehézkesek, annak sem volna semmi komoly akadálya, hogy szövetségi nyelvül az *Idó* fogadtassék el, mely kiváló tudományos férfiak véleménye szerint néhány hónap alatt tökéletesen elsajátitható s mely a szellemi érintkezés legdifferenciáltabb igényeit is jól kielégithetné. Szövetségi idótanfolyamok felállitása hamar rendelkezésre bocsátaná az államnyelvet beszélő hivatalnokkontingenst.)

XV.
A szövetségi terv megvalósitásának politikai előfeltételei

De ki vigye ezt a tervet keresztül, mely a Monarchia leghatalmasabb köreinek szivós ellentállásába ütközik? Bármennyire üdvös és áldásos volna is ez a szövetség a Monarchia összes népeire nézve, a németek és a magyarok makacsul ragaszkodni fognak a dualizmushoz, mert ez uralkodó rétegeikre óriási hatalmi és presztizselőnyöket jelent. Az osztrák németség képtelen volna egyedül az összes népek föderalisztikus rohamát feltartóztatni. Ámde Magyarországgal szövetkezve még sokáig lesz képes a statusquot megmenteni. Magyarország az uj és természetes egyensulyállapotnak legyőzhetetlen akadálya. Ezt az akadályt legfeljebb a dinasztiának forradalmi akarata volna képes lerontani, mely ha kell, oktroj-rendszabályoktól sem riadna vissza.

Körülbelül igy szól egy gyakran hallható ellenérv a demokratikus-föderalisztikus átalakulás ellen, melynek jelentőségét alig lehet túlbecsülni. Mert hisz, ha a tényleges erők csakugyan annyira a dualizmus mellett volnának, hogy csak a dinasztia forradalmi elhatározása alakithatná át a régi alkotmányt: akkor ez a változás alig remélhető, mivel oly hatalom, melynek *raison d'être*-je a legitimitás, ösztönszerüen visszaborzad alkotmányon kivüli eszközök alkalmazásától. A magyar viszonyok alapos ismerői különben is óva intenék a dinasztiát attól, hogy alkotmányellenes eszközöket alkalmazzon, mert minden külső és erőszakos beavatkozás, Magyarország ősi szerkezete és lelki diszpoziciói mellett, csak beláthatatlan zavarok forrása lehetne. Ilyen körülmények között,

ugylátszik, hogy a dualizmus rendszere holtpontra jutott: immár képtlen az itt élő népek fejlődési lehetőségeit biztositani, de másrészt még hiányoznak olyan erők, melyek a kikerülhetetlen átalakulásokat végrehajthatnák. Ez a dilemma annyira átment a köztudatba, hogy a Monarchiát egy feloszlásban lévő alakulatnak mondották, melyet a legközelebbi világkrizs meg fog semmisiteni, dacára annak, hogy a legkompetensebb külföldi kutatók is — ugy franciák, mint angolok — tisztán felismerték a Monarchia fejlődésének belső logikáját s azt a feladatot, melyet az európai életben betölteni még ma is hivatva van.

Valójában azonban a dolgok nem így állanak: Magyarország nem az az egységes gránittömb, mely a dualizmus várát megtámasztja. Ellenkezőleg, egyre gyarapodó demokratikus erők vannak kialakulóban itt is, melyek a dualizmust előbb-utóbb fel fogják őrölni.

A 67-es pártok nagy hatalmi túlsulya, az a bámulatos közönyösség, amellyel bármely Bécsből támogatott 67-es politikus Magyarországon többséget kap, azt a látszatot keltette, hogy ez a tény a 67-es irány példátlan erejére mutat: vele szemben képtelen megállani bárminő más politikai törekvés. A távolabb állók benyomása a magyar dolgokkal szemben az volt, hogy csak a 67-es irányzatnak vannak az országban reális gyökerei, minden egyéb muló, demagóg áramlatok vagy efemer hangulatok eredménye.

A 67-es pártok nagy többségei és könnyü győzelmei azonban nem a dualizmus erejét bizonyitják Magyarországon, hanem ama szűk rétegek mindenhatóságát, melyekre ez a rendszer támaszkodik. A nagybirtok és a vele szövetséges banktőke, a szűk és elavult választójogi rendszer s a nyilt szavazás, a vármegyei oligarchikus szervezet, a bankok által a kormány rendelkezésére bocsátott dús választási kasszák, a csendőri és katonai erő lelkiismeretlen igénybevétele, a nyilt megfélemlités és korrupció mellett, bármikor képes óriási többségre szert tenni. (Az egyetlen alkalom is, amikor a 67-es párt kisebbségben maradt, csak akkor fordult elő, amikor az uralkodó osztályok maguk között meghasonlottak ama nacionalista követelések miatt, melyeket maga a feudalizmus egy része kénytelen minduntalan éleszteni, hogy a nyomasztó gazdasági és szociális helyzetről a nép figyelmét elterelje.)

Ez a 67-es többség mindaddig megmarad, mig Magyarország becsületes demokratizálása be nem következik. Sőt paradoxon nélkül *az igazi demokratikus átalakulás mértékeül épp azt lehet felállitani, hogy vajjon a régi 67-es kormánypárt valamelyik átvedlett vagy átkeresztelt formája képes-e ujra többséget kapni?* Ha igen, ez épp annak a jele, hogy a parlamenti reform nem volt sem eléggé mély, sem eléggé őszinte.

A viszonyok minden jóhiszemü ismerője tökéletesen egyetért abban, hogy egy valóban nyugateurópai szellemben kodifikált és végrehajtott általános, egyenlő, titkos választójog végleg és radikálisan megtörné a 67-es pártok uralmát, melyek sehol választó tömegek felett nem rendelkeznek az országban. A viszonyok minden jóhiszemü ismerője meg fogja erősiteni azt az állitásunkat, hogy egy valóban demokratikus parlamenti reform mellett a mai 67-es pártoknak egyharmadrészét sem lehetne a parlamentbe bejuttatni. Óriási többségből rögtön törpe kisebbséggé válnának. Ez annyira igaz, hogy a viszonyok minden jóhiszemü ismerője bizonyitani fogja ama megállapitás igazságát, hogy még a ma teljesen elavult választójogi törvény és a nyilt szavazás sem volna képes a kormányzó pártok többségét fenntartani, abban a pillanatban, melyben azok a korrupció, a terror s a fegyveres erővel való befolyásolás mai rendszeréről lemondanának.

Ezt a tényt különben a 67-es pártok összes politikusai és publicistái *entre eux* mindig elismerték, sőt nyilvánosan is hirdették, természetesen más ideológiai köntösben: „Az általános választójog tönkre fogja tenni a magyarság uralmát...“ „Az általános választójog meg fogja semmisiteni a magyar intelligencia vezérszerepét...“ „Az általános választójog ki fogja szolgáltatni az országot a nemzetiségeknek...“ „Az általános választójog a föderalizmus karjaiba fogja kergetni az országot...“ Az ilyen és hasonló kasszandra-jóslatok mögött mindig az uralkodó latifundista- és bankárérdekeltség rémület-pszichózisa lappang, mely nagyon jól tudja, hogy politikai rendszere összeegyeztethetetlen az európai demokráciával.

Ellenben a viszonyok minden jóhiszemü ismerője egyet fog érteni abban, hogy Magyarország közéletének komoly és becsületes átalakitása oly pártokat erősitene meg, melyek vagy kifejezetten antidualisták, vagy teljesen hüvösen és

előitélet nélkül állanak a 67-es alkotmánnyal szemben. Magyarország igazán demokratikus átalakulása rendkivüli mértékben három pártot erősitene meg:

1. A *függetlenségi* s különösen a *Károlyi-pártot*, mely ma is a magyar parasztság legszélesebb köreinek és a városi kispolgárságnak a pártja. Ez a párt lényeges tartalmában 67-es ellenes, bár függetlenségi politikájának még ma nincs konkrét reális tartalma.

2. A *szociáldemokrata pártot*, mely a nagyobb városokban és ipari centrumokban nagy hóditásokat fog tenni. Ennek a pártnak nincs régi értelemben vett közjogi programmja, de mint a dolgozó elemek pártja, szükségkép hajlamos lesz azon közjogi berendezések ellen sikraszállni, melyek a nagybirtokot és a banktőkét erősitik s a fogyasztók legszélesebb rétegeit kiéheztetik.

3. *A keresztényszocialista néppártot.* Ez a néppárt ugyan magát 67-esnek nevezi, de abban a mértékben, melyben benne a paraszti és elsősorban a nemzetiségi tömegek fognak elhatalmasodni a papi és klerikális nagybirtokosok fölött — és ez a folyamat feltartózhatatlanul halad előre —: ugyanabban a mértékben fog legyengülni ennek a pártnak közjogi intranzigenciája, mely már a multban is irányitását dinasztikus befolyásoktól vette. Nem lehet kétséges, hogy abban a percben, melyben az uralkodó és az osztrák klerikalizmus a demokratikus föderalizmus mellé fog állani: a magyar néppárt komolyan nem helyezkedhetik szembe ezzel a történelmi folyamattal.

Aligha tévedünk, mikor azt hisszük, hogy bármely nem is nagyon radikális, de tisztességesen demokratikus parlamenti reform már első realizálásakor ennek a három pártnak juttatná a mandátumuknak jóval nagyobbik felét.

A kisebbik fél megoszlása körülbelül ilyen volna:

1. Minden választójogi reform — bárminő terjedelmü legyen is az —, de amely megszünteti a vármegyei kortesszervezet és a fegyveres erő nyomását, jelentékenyen megnövelné a ma csaknem teljesen kinullázott *nemzetiségi pártokat.* Ugyan az adott természetes gazdasági és kulturális erőviszonyok mellett a nemzetiségi képviselők számaránya távolról sem volna olyan nagy, mint ahogyan ezt a viszonyok felszines ismerői hiszik, de minden okunk megvan feltételezni, hogy az emlitett előfeltételek mellett egy 40—50

főnyi nemzetiségi blokk helyet foglalna a magyar parlamentben. Ez a blokk a dolog természete szerint minden demokratikus-föderalisztikus törekvést lelkesen támogatna.

2. A parlament demokratizálása nagyban megerősitené a parasztság öntudatos szervezkedését. Valószinü, hogy a paraszt-, kisgazdaképviselők száma jelentékenyen megnövekednék. Ez a csoport vagy teljesen közömbösen állana a közjogi kérdésekkel szemben, vagy nagyobb részében — és ez a valószinübb feltevés — a függetlenségi törekvések iránt volna hajlamos.

3. Uj elem volna a demokratizált parlamentben a radikális polgárság képviselete is, mely a városok legjobb intellektüel rétegeinek vezetése mellett programmja egyik kardinális tételeként épp a nemzetiségi egyenjogusitás követelményét hangoztatja.

Alig lehet kétséges, hogy ez a három kisebbségi párt a parlament előbb emlitett kisebb felének nagyobbik része volna. Vagyis a helyzet ugy állana, hogy a régi *kat' exochén* 67-es pártok, tehát a közjogi dualizmus és a belpolitikai konzerválás pártjai az uj parlamentnek legfeljebb egy gyenge negvede fölött rendelkeznének. Ez az eredmény csak azokat fogja meglepni, akik a magyar viszonyokat csak felületesen ismerik. Ellenben a beavatottak igazat fognak adni annak a véleménynek, hogy még ez a negyedrész is rendkivül megapadna, vagy direkte jelentéktelen törmelékké sülyedne abban a pillanatban, amikor a korona és a kormány tanácsosnak vélné teljes erkölcsi tekintélyével fellépni a 67-es konzervativizmussal szemben.

Ismétlem: ez az egész hipotétikus választási kisérlet a magyar választójog türhető demokratizálása s a választási szabadság nyugateurópai védelmére van alapitva. Emez előfeltételek mellett közviszonyaink egyetlen alapos és jóhiszemü ismerője se vonhatja kétségbe következtetéseink helyességét.

Ámde, ha ez igy van, hipotétikus kisérletünk egy nagy horderejü tanulságot rejt magában: *A demokratizált Magyarországon a régi dualizmus törpe kisebbségre jutna.* Egy uj, szabadabb és demokratikusabb alkotmányjogi rend felé szabad volna a pálya. És ehhez a nagy történelmi fordulathoz nem kellene sem forradalom, sem államcsiny. Elég volna egyszerüen megnyitni a demokrácia zsilipjeit és az uj alkotmányt megérlelő erők szabadon érvényesülnének. És ez az óriási változás

egy szilárd és tapintatos, ugy felfelé, mint lefelé biztosan álló kormány kezében aránytalanul csendesebben és nyugodtabban folyhatna le, mint bárminő normális választási campagne, mely mindenkor ostromállapotszerü szcenéria mellett ment végbe a 67-es oligarchikus érdekeltség hatalmának fenntartására.

XVI.

A dunai szövetség és a magyar függetlenség.

Persze ez az uj antidualista parlament még nem lesz szükségkép annak az uj rendnek a hive, melyet e dolgozatban körvonalozni megkisérlettem. Sajnos, a magyar politikai életet az utolsó fél évszázad üres jelszó politikája teljesen leszoktatta ugy a messzebbmenő politikai koncepciókról, mint az adott helyzetek kritikai mérlegeléséről.

Igy különösen az egész magyar függetlenségi ideológia kimerült egy merőben érzelmi negativizmusban a mai dualista renddel szemben, de — Kossuth Lajos egyetlen reális részletes tervétől eltekintve — soha fel sem vetették azt a kérdést, hogy mi lehetne a magyar függetlenség igazi reális tartalma? Fel sem vetették azt a problémát, hogy nem elég a perszonális uniót felállitani, nem elég a magyar hadsereget megszervezni, nem elég a magyar állam fügetlenségét jelvényekben és diplomáciailag kidomboritani, hanem hogy mindez inkább csak külső formája volna annak a függetlenségnek, melynek előbb benső tartalmát, gazdasági és külpolitikai biztositékait kell megteremteni.

S minthogy ennek a problémának ugy fölvetése, mint kritikai mérlegelése hiányzott, a magyar függetlenségi ideológia egyre tartalmatlanabb és deklamatorikusabb lett. A legtöbb ember függetlenségen valami gazdasági és politikai teljes izolációt ért egész Európával szemben, idehaza pedig a magyarságnak még korlátlanabb és utrirozottabb uralmát a nemzetiségekkel szemben.

Ámde az ilyen koncepció a huszadik század adott realitásai mellett nem függetlenség többé, hanem a függetlenség karrikaturája. Az óriási gazdasági és politikai integrációk korában egy ilyen izolált Magyarország csak a nyomoruságos vazallus *Pufferstaat* életét folytathatná. Amit nyernénk a régi Ausz-

triától való függetlenitésben, azt elveszitenők abban a függőségben, melybe más, nagyobb hatalmakkal szemben jutnánk. Ugyanigy a belpolitikában: a nemzetek önredelkezési joga elvének korszakában a legnagyobb botorság volna azt hinni, hogy egy ilyen izolált Magyarország autokratikusan és elnyomóan léphetne fel polgártársai felével szemben.

Nyilvánvaló, hogy a függetlenségnek egy ilyen koncepciója groteszk és anachronisztikus a világháboru utáni nagy népkoncentrációk korszakában. Világos, hogy a nemzet függetlenségének csak egyetlen reális tartalma lehet, nem az elszakadás és az izoláció nagy történelmi és gazdasági érdekközösségekkel szemben: hanem emez adott sorsközösségen belül teljes biztositása annak, hogy a nemzet minden gazdasági és kulturális erejét a lehető legteljesebben és a saját észszerü céljai szerint fejleszthesse ki.

Alig kell bővebben bizonyitani gondolkozó emberek előtt, hogy az adott világkonstelláció mellett ezt az ideált éppoly kevéssé lehet elérni gazdasági és politikai izolációval kifelé, mint nemzetiségi elnyomással befelé. És nem véletlenség, hanem a tények logikája, hogy a magyar függetlenségi gondolat legöntudatosabb — bár olykor következetlen képviselője — egyszerre jutott el a *dunai konföderáció* és a *nemzetiségi autonómia* gondolatára.

Persze sem a dualizmus biztositásáért remegő kortársak, sem a későbbi konzervativ, majd reakciós nemzedék nem volt képes érdeme szerint méltányolni Kossuth Lajos koncepciójának nagyarányuságát s mély történeti perspektiváit. Ellenkezőleg a konföderációs tervvel akarták Kossuth politikai befolyását diszkreditálni azáltal, hogy azt mint egy kalandos politika *va banque* játékát állitották oda. Ime, Kossuth — mondották — vak gyülöletében Ausztriával szemben odáig megy, hogy még a délszlávokkal és a románokkal is kész volna szövetkezni az osztrák uralom megtörésére.

Ámde Kossuthot sokkal komolyabb és átgondoltabb szempontok vezették. Maga hangsulyozza a következőket: 1. Magyarország belső nemzetiségi problémái csak ugy oldhatók meg, ha nemzetiségei fajrokonainak államalakitási törekvéseit nem akadályozza, sőt előmozditja. 2. Csak egy ilyen szövetség lehetne komoly garanciája Magyarország függetlenségének. 3. A keleti kérdés (Törökország felbomlása) csak ezen az alapon oldható meg véglegesen. 4. Ausztria helyett „az európai

egyensuly mérlegébe biztosabb sulyt tenne“. 5. Magyarország általa függetlenségéből mit sem adna fel, ellenben a közös védelem és a szabad kereskedelem előnyeit élvezné, „egyszersmind Pestet azzá tenné, amivé lenni a természettől hivatva van, de amivé az osztrák uralom alatt sohasem leszen: Nyugat és Kelet közti kereskedés nagy *entrepot*-jává“.

Szóval Kossuthot nem múló revanche vágy vezette, hanem egy széles fejlődéstani koncepció. A német *Bund* tapasztalata lebegett szeme előtt Kelet-Európára vonatkozólag, amikor hangsulyozta, hogy Poroszország sem áldoz fel semmit észszerü szuverenitásából a német szövetséggel szemben. Azt is látta, hogy a dunai szövetség természetszerüleg tágulna és kibővülne: „Az esetre — irja — ha a keleti kérdés a keresztény népek függetlenségével találna megoldatni; kivánatos, hogy Szerbia és a többi délszláv országok szintén belépjenek a dunai szövetségbe, mely esetben a Kárpátoktól a Balkánig terjedhetnék s állana Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból s a netán Szerbiához csatolandott tartományokból stb.“

Azt is valódi államférfiui világossággal vette észre, hogy ez a szövetség csak akkor volna életképes, ha minden tagállamban a nemzetiségi egyenjogusitás elvét messzemenőleg keresztülvinné. E célból oly részletes törvényjavaslatot dolgozott ki, melynek egész szelleme, mint láttuk, bámulatos rokonságot mutat az osztrák szocialista iskola mai álláspontjával.

Végül messze a jövőbe látó intuicióval azonnal fölfedezte a dualista alkotmány mesterkélt jellegét, hogy az képtelen lesz népeinek zavartalan fejlődését biztositani az igazságtalan magyar-német szupremáciája miatt, hogy az a külpolitikai zavarok állandó forrása lesz.

Amiben Kossuth Lajos valóban tévedett, az nem kiindulási alapelveinek a helyessége volt, hanem az átmeneti helyzet hibás mérlegelése. Még pedig két irányban: A régi Ausztriát egy felbomlásban levő alakulatnak tekintette és sok kortársával együtt ugy látta, hogy az osztrák-porosz ellentét csak Poroszország végleges felülkerekedésével és Ausztria feldarabolásával érhet véget. Azt már nem vette észre, amit az idősebb Andrássy talán először gondolt végig az osztrák-magyar politikusok között, hogy a történelmi Ausztria fennmaradása eminens németországi érdek is, hogy a német *Bund* drágán fizetné meg, ha az osztrák németséget fel akarná szippantani,

mert ezzel elveszitené természetes expanziós erejét a Balkán és a Kelet felé.

Másik tévedése pedig az volt, hogy mint minden nagy politikai látnok, jóval közelebb érezte a jövőt, holott a reális politikai erők még nem voltak készek az uj egyensulyhelyzet előkészitésére. Átmenetileg a magyar-német hegemónia még jobban megfelelt a tényleges erőviszonyoknak: a csehek még gazdasági és kulturális függőségben állottak a németekkel szemben; a délszlávság nemzeti öntudata még keletkezőfélben volt; a lengyel probléma megoldására még hiányoztak a politikai előfeltételek; a Balkán még tovább élte lázas álmait a török iga alatt.

A dunai szövetség terve nem egy történelmietlen utópia volt tehát, hanem részben túlkorai, részben túlszükkörü. Végeredményben egy Ausztriaellenes koncepció volt, holott a történelmi feladat éppen abban áll, hogy a régi Ausztriát kibővitsük és modernizáljuk s ezáltal képessé tegyük az itt élő népeket világtörténelmi missziójuk keresztülvitelére, mely egy élesszemü francia itélete szerint — ne feledjük: ezt a világháboru negyedik évében irja s mintegy felujitja a legjobb angol és francia publicisztika háboruelőtti tradicióit — a szabad népek konföderációjának megteremtésében állana a Duna és a Visztula partjain.[12]

A magyar függetlenségnek csak egy ilyen népszövetségen belül lehet józan értelme s nem lehet más józan és reális értelme, mint mindama kis nemzeteknek demokratikus tömöritése, melyek gazdasági és politikai izolációban képteleuek volnának történelmi és kulturális értékeiket szabadon kifejleszteni Nyugat és Kelet rivális befolyásainak határállomásán; másrészt megteremteni a népek és fajok eme zavaros kaoszában a nemzetiségi kisebbségek védelmének egy olyan rendszerét, mely a nemzetiségi törekvéseket anarchisztikus viszályok magjai helyett az egyetemes kulturhaladás nagyszerü biztositékaivá fogja tenni, egészen ugy, miként a vallásszabadság intézményes biztositása gazdagabbá és szabaddá tette az emberiség erkölcsi lelkiismeretét.

E célok elérésére nem az elzárkózás, az izoláció és a kényszer-asszimiláció vezet, hanem a népek ama szabad szövetségi

---

[12] Joseph Reinach: *Le problème des États-Unis d'Orient (La Revue politique internationale. Janvier-Février* 1918).

rendszere, az a monarchikus Svájc, mely egyedül oldhatja meg a dunai és a balkáni népek nagy sorsdöntő feladatait, melyekre nézve az észszerü végcél nem az osztrák-németségtől való elválás, hanem megszüntetése minden olyan politikai vagy gazdasági privilégiumnak, mely nem egy nép természetes előnyeiből, hanem régi megmerevedett hatalmi pozicióiból következik.

A magyar, a cseh, a lengyel, a délszláv, sőt az osztrák-német függetlenségi gondolatban nem a külön államiság és az önálló hadsereg a *punctum saliens* (ez inkább csak külső formája, szimbolikus kifejezése a nagy belső lényegbeli átalakulásoknak), hanem az a törekvés, hogy a népszövetség minden alkateleme a saját maga ura, a maga szerencséjének kovácsa legyen s ne ismerjen maga felett semmi olyan hegemóniát, mely nem valódi, természetes erkölcsi, szellemi vagy gazdasági fölényből következik.

Vagyis a régi monarchiának inkább mechanikus és dinasztikus összetételét organikussá és demokratikussá kell tenni korunk uralkodó eszméinek megfelelően. A Kelet és Nyugat határán elterülő, oly természetes és szükséges birodalmat többé nem lehet puszta dinasztikus és katonai erőkkel összefogni, mint a középkori államszerkezetek mellett, hanem kizárólag az itt élő népek spontán készsége és vidám kooperációja alapján. Egy olyan rend, melynek fenntartására magyar bakákat kell küldeni a csehek ellen, bosnyákokat a magyarok ellen és tiroli vadászokat a délszlávok ellen s valamennyit a lengyelek ellen: bántó anachronizmussá és lehetetlenséggé válik oly korszakban, mely a nemzetiségi kisebbségek önrendelkezési jogát proklamálta és előbb-utóbb kodifikálni fogja.

II. Ferenc még államraisonként hirdethette a francia követnek: „Az én népeim idegenek egymáshoz. Nem kapják meg ugyanazt a betegséget ugyanabban az időben. Franciaországban, ha jön a láz, egyszerre fogja el önöket mind. Én a magyarokat Olaszországba, az olaszokat Magyarországba teszem. Mindegyik a maga szomszédjára vigyáz. Az egyik nem érti meg a másikat és az egyik gyülöli a másikat. Ellenszenvükből rend születik s a kölcsönös gyülöletből az általános béke.“ Ma már ez a politikai koncepció képtelen anachronizmussá vált, mely az egész Monarchia fennmaradását veszélyezteti. Ma bizonyos körökben divat a csehek függetlenségi törekvései ellen azzal érvelni, hogy a háboru alatt a cseh ezredek egy része hütlennek bizonyult. Ez az okoskodás azonban

félreismeri a történelmi fejlődés logikáját. Hisz volt idő, amikor a cseheket és a szlávokat ünnepelték, mint a Monarchia megmentőit a hütlen magyarokkal szemben. Ez az a korszak volt, amikor a szlávbarát s magyarellenes kurzus volt a Monarchiában. Hatvanhét óta az ellenkező áramlat győzedelmeskedett. S az eredmény? Az egykori rebellis magyarok a Monarchia legszilárdabb támaszainak bizonyultak: az egykor királyhü csehek komoly veszéllyel fenyegették a nagy küzdelmet. A történelem igazi tanulsága tehát ugy szól: a Monarchia valódi érdekét csak egy olyan politika szolgálja, mely összes népei érdekeit jól kielégiti.

Ámde a népeknek nem uralom, gazdagság, disz és hatalmi presztizs kell, mint ama feudális és plutokratikus osztályoknak, melyek őket eddig környezték, hanem minél bőségesebb termelés, minél fejlettebb munkamegosztás, minél intenzivebb csere, az anyagi és szellemi erőknek minél akadálytalanabb kifejlesztése, minél több erkölcsi és politikai szabadság. Ennek az útja pedig nem egyes nemzetek közjog-katonai szupremáciája, hanem csakis a népek demokratikus szövetsége lehet.

A mi tervünk is ennek az útnak követése volna, mely egész emberi nemünk fejlődésének végső lényege és értelme. A Nyugat a politikai demokráciát, a germánság a vallásszabadságot küzdötte ki, mint az egyre szélesebb körü népszövetségek megvalósitásának logikai előfeltételét. A dunai és a balkáni népeknek a nemzetiségi szabadságot kell biztositaniok, hogy végleg szabad legyen az ut az európai egyesült államok felé.

XVII.

A dunai szövetség világtörténelmi jelentősége.

Valóban egy ilyen szabad, demokratikus népszövetség megalkotásával és kiterjesztésével mindazon népekre, melyek a Kelet és Nyugat határállomásain csak együttes erőkifejtéssel képesek nemzeti egyéniségeiket zavartalanul kifejleszteni, a Habsburgok birodalma legmélyebb történelmi misszióját töltené be, melyre már keletkezésének neve (Oesterreich: *a kelet országa)* figyelmeztet, de a jövő fejlődésére nézve nagyobb és reményteljesebb példát nyujtana, mint akár a helvét szövetség, akár a német Bund, akár az Egyesült Államok.

Háboru vagy Szövetséges Állam! igy van beirva a sors könyvébe. Ahol különböző államiságok között nem alakul ki a szövetséges állam viszonya, ott voltakép háboru van: tényleges vagy potenciális. Csak a gazdasági élet vérkeringésének az a teljes szabadsága, a katonai és a nemzetközi funkciónak az a teljes egysége, az állami öntudat szerveinek az a közössége, mely a szövetséges állam tipusát jellemzi, létesithet tartós, maradandó, minden emberi valószinüség szerint örök békét egy adott területen.

Ezt az állapotot szélesebb geográfiai és népies alapon eddig csak a nemzeti államok létesitették. De ezek a régi államkereteket teljesen lerombolták és az etnográfiai különbségeket asszimilálták. A német Bund s az Egyesült Államok egy további lépést jelentenek: egy olyan nemzetinek nevezhető kapcsolatot, mely a régibb államiságok szabad kooperációjából alakult ki.

Ezzel a tipussal szemben az angol és az orosz impérium egy még magasabb fejlődési fokot jelentene: nemzetileg és fajilag heterogén országok egybefoglalását egy szélesebbkörü állami kooperációba. Azonban ezt a feladatot ez a két birodalom inkább formailag, semmint lényegileg tölti be. Az orosz birodalom inkább katonai, hatalmi, semmint spontán és szervezési egységét épp a mai világháboru mutatta ki. Ami az angol világbirodalomban komoly reális egység, az csak az angol-szász faj állami alakulataira vonatkozik, sőt még ez a fajilag homogén rész is nélkülözi a véglegesen szilárd gazdasági és politikai összefoglalást, hisz a Chamberlain-féle, *Greater Brittain* terve épp ezt a törekvést bizonyitja. Ellenben a birodalom idegenfaju részeinek kohéziója csaknem épp annyira hatalmi, militáris és presztizsbeli, mint aminő a Nagy Sándor vagy római császárok birodalma volt.

Igazi szövetséges állam eddig csak nemzeti alapon tudott kialakulni, olyan államok között, melyek nyelvben és fajilag egyetlen vezető államiság javára eléggé asszimiláltak voltak. Svájc eddigelé az egyedüli példája olyan szövetséges államnak, mely különálló, teljesen fejlett nemzeti öntudatu népeket képes spontán kooperációban egyesiteni, anélkül, hogy valamelyik nemzet intézményi fölényt gyakorolna a többiekkel szemben. Ámde ez a példa még nem tekinthető *testimonium crucis*-nak arra nézve, hogy magasra fejlett nemzeti egyéniségek egybefoglalása szövetséges államban — egynek katonai

és politikai szupremáciája nélkül — lehetséges-e? Hisz a svájci példában mégis csak nemzettörmelékekről van szó, a nagy nemzeti organizmusok levált részeiről, melyekben speciális történelmi adottságok egy egészen sajátos partikularista szellemet fejlesztettek ki az anyanemzetekkel szemben. A fejlődéstanilag fontos kérdés azonban nem az, hogy lehetségesek-e a nemzeti partikularizmusoknak ilyen védelmi jellegü egyesülései, hanem az, hogy teljesen kifejlett, homogén lezárt és integrált nemzeti egyéniségek — külön multtal, nyelvvel, hagyományokkal és törekvésekkel — képesek-e olyan szövetséges kapcsolatra, mint a német Bund vagy az angol-szász-jellegü Egyesült Államok, anélkül, hogy a szövetség valamelyik államа egyoldalu katonai vagy politikai hegemóniát gyakorolna a szövetségen belül?

Nyilvánvaló, hogy ettől a kérdéstől függ emberi nemünk jövő sorsa. Ettől függ, hogy a nemzeti államokon túlmenő gazdasági és politikai integráció lehetséges-e a régi hóditási és leigázási módszer alkalmazása nélkül? Háboru vagy Szövetséges Állam! ez a jövő nagy sorsdöntő kérdése és ha a régi Ausztria-Magyarország képes volna ilyen alapon ujjászületni, nemcsak belső problémáit oldaná meg mintegy *sub specie aeternitatis*, de vidám üzenetet hirdetne a földkerekség összes népeinek. Az államalakulás uj formája *a nemzetfölötti állam*, szabad, egyenrangu államok szövetsége, a legjelentősebb fejlődési étape a nemzeti államok kialakulása óta, a dunai államok merész kezdeményezéséhez füződnék.

Ezentul a fejlődésnek már csak egyetlen *sui generis*-en uj tipust kellene megvalósitania, a *fajközi államot*, idegen kulturák, idegen vallások, szabad egyenrangu szövetségét ahhoz, hogy bekövetkezhessék az a végleges, az egész földkerekségre kiterjedő szövetséges állam, az a *Civitas Dei*, mely ugy a legmélyebb vallásos, mint a legátfogóbb filozófiai intuició szerint földi pályánk tulajdonképeni értelme és logosa.

FÜGGELÉK.

Renner Károly szövetséges államterve.

Ez a dolgozat már készen volt, amikor Renner Károly uj könyve megjelent, melyben a kiváló politikus eddigi kutatásai eredményét ujra átdolgozva részletekig menő javaslatokat tesz az osztrák probléma megoldására.[13] A könyv tárgya voltaképen ugyanaz, mint amivel mi foglalkoztunk: hogyan lehetne a dunai Monarchiát életképes, harmonikus, összes népei fejlődését biztositó szövetséges állammá átalakitani? Igaz ugyan, hogy ő Magyarország és társországai problémáját kikapcsolja vizsgálataiból, valamint a háboru által teremtett uj helyzettel is csak mellékesen foglalkozik: de ezt nyilván nem azért tette, mintha Ausztria ügyét Magyarország nélkül és a háboru által teremtett uj helyzet figyelembevétele nélkül megoldhatónak vélné, hanem egyszerüen azért, mert nem akarta — mint gyakorlati politikus — amúgy sem csekély taktikai nehézségeit még fokozni. De alapelveit s egész államjogi rendszerét olyan pontossággal és határozottsággal fekteti le, hogy azokat nem volna nehéz a kibővitett problémára is szigoru következetességgel alkalmazni.

Renner is abból, a véleményem szerint helyes álláspontból indul ki, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia nem puszta militáris-feudális képződmény, mint aminőnek ellenségei tartják, hanem hogy ennek az alakulatnak megvan a maga belső fejlődéstani logikája ugy a múltra, mint a jövőre nézve. Bármennyire ostromolják is ezt az államot a Monarchia elégedetlen nemzetiségei, az abban a pillanatban az általános közmegegyezés palládiuma alá helyeztetnék, amelyben Ausztria-Magyarország szabad, demokratikus, föderalisztikus alkotmányával biztositani tudná az itt élő nemzetek kulturális és gazdasági boldogulását.

Épp az a kérdés tehát, hogyan lehet az Ausztriában élő nyolc nemzet önrendelkezési jogát ugy megvalósitani, hogy egyrészt számukra a lehető legdemokratikusabb alkotmány biztosittassék, másrészt az állam szükséges egysége fenntartassék? (Ismétlem, hogy Renner csak Ausztriáról beszél, tehát

---

[13] *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besonderer Anwendung auf Österreich.* Leipzig und Wien, 1918.

e polémiában nekem is ehhez a kerethez kell alkalmazkodnom.)

Renner lényegbeli válasza erre a kérdésre az, hogy Ausztriát a benne élő nyolc nemzet szövetséges államává kell átalakitani, még pedig nem territoriális, hanem személyi alapon. A nemzeteket közjogi testületekké kell tömöriteni az egyházi autonómiák mintájára s részeltetni kell őket az összállam, a *Staatenstaat* hatalmában.

A nyolc nemzet — a nemzeti kataszter alapján megszervezve — a szövetséges állam egész területén szuverén volna az összes nemzettagok felett minden kulturális természeti ügyben s ezenkivül részeltetnék a szövetséges állam hatalmában is ugy messze kiterjedő helyi önkormányzat által, mint az állami hivatalok betöltése körül számukra biztositott kinevezési, illetve kandidacionális jog által.

Tehát volna mindenekelőtt a német, a cseh, a lengyel, a rutén, a szerb-horvát, a szlovén, az olasz és a román nemzet, amely teljes szuverenitással intézné minden kulturális ügyét a Bécsben (igen, Bécsben!) székelő nyolc külön nemzetgyülésen. A nemzetgyülések ellenőrzése alatt nyolc nemzeti kormány müködnék (hogy hol székelnének ezek, azt nem tudjuk meg, de minthogy a nemzeteknek territoriális bázisuk nincs, a tények logikája csak amellett szólhat, hogy azok is Bécsből igazgassák a nemzetek ügyeit). A nemzetgyülés szuverenitásának tulajdonképeni tárgya az iskolai-kulturális tevékenység volna. Renner szerint még egyéb is, de hogy mi, azt pontosan sohasem tudjuk meg.

A nemzetek mellett az uj Ausztria az elavult Kronlandok helyett uj területi beosztásokat kapna: a nyolc régi guberniumnak megfelelő területtel, de Renner még célszerübbnek vélné, ha ez a nyolcas felosztás egy *négyes* felosztásnak adna helyet *(Sonderstellungsgebiete),* mely inkább megfelelne Ausztria történeti és geográfiai tagozatának. Minden ilyen tagállamnak külön országgyülése és kormánya volna. Ezeknek a tagállamoknak — mint alább még tüzetesebben látni fogjuk — az egyes nemzetekkel csak közvetett kapcsolatuk volna. Részint azáltal, hogy az adminisztrativ-területi felosztás főalapja, a *Kreis,* lehetőleg egynyelvü helyi egység lenne, melyen belül az illető nemzet számára teljes önkormányzat biztosittatnék, részben azáltal, hogy a nemzeteknek kandidácionális jog adatnék a tagállamok, valamint a szövetséges állam szerveinek betöltésére. Ettől eltekintve azonban ugy a

tagállamok, mint a szövetséges állam *a-nacionálisok,* helyesebben *nemzetfelettiek* volnának. A tagállam az összállam igazgatásának legkiemelkedőbb közbenső szerve. Emellett bizonyos ügyekre nézve országos autonómiája volna ugy a törvényhozásban, mint a végrehajtásban. Tehát a *Staatenstaat* szuverenitásának egy részét a nemzetekre, másik részét a tagállamokra ruházná. *A nemzetek megkapnák az iskolai és a kulturügyeket. A tagállamok hatáskörének központja a mezőgazdaság volna.* Renner szerint még egyéb is, de hogy mi, azt pontosan épp oly kevéssé tudjuk meg, mint azt, hogy a szorosan vett kulturális ügyeken kivül még mi tartoznék a nemzetek kompetenciájába, vagyis a *Staatenstaat* (ez kedvenc kifejezése, ami terve lényegének valóban sokkal jobban felel meg, mint a *Bundesstaat,* mely ugy elméletben, mint gyakorlatban oly szuverén államok szövetsége, melyek a szuverenitásuk egy részéről a szövetség javára lemondottak) a kulturális és a mezőgazdasági ügyeket a nemzeteknek, illetőleg a „tagállamnak“ engedi át, sőt Renner azzal is biztat, hogy az összállam további ügyeket is át fog ruházni a nemzetekre és az államokra. De hogy melyek legyenek ezek az ügyek, azt — ismétlem — sohasem halljuk meg, ellenben minden félreértést kizáró világossággal hangsulyozza, hogy a hadügynek, a vám és a kereskedelmi politikának, a közlekedésnek, az igazságszolgáltatásnak, a szociálpolitikának, az egész jogi törvényhozásnak, a pénzügyi felségjognak — amennyiben az nem a kulturális ügyekre és a *Landeskultur*-ra vonatkozik — továbbra is az összállam kizárólagos rendelkezése alatt kell maradni.

Világos, hogy ez a mai helyzetnél is merevebb és szigorubb központositás volna — természetesen az állam nyelvén, amely természetesen a német maradna, ami szöges ellentétben áll a szövetséges állam valódi lényegével. Ámde ezt a német centralizációt Renner a „nemzetek“ javára enyhiteni akarja a következő intézkedésekkel: A nemzetek — mint már jeleztem — helyi önkormányzatot kapnak a *Kreis*-ban, mely körülbelül a mai magyar vármegye szerepét töltené be, természetesen komoly demokratikus alapon. A *Kreis*-ek $^{9}/_{10}$ része egynyelvü volna úgy, hogy a nemzeti önkormányzatnak semmi akadálya nem léteznék. A vegyesnyelvü körök bifurkáltatnának s mindegyikben teljesen anyanyelvü közigazgatás folynék nemcsak a szorosan vett nemzeti ügyekben, hanem az össz-

állam ügyeiben is. Község, kerület, kör: ez kizárólag a nemzeteké volna. A helyi közigazagtásnak ez a homogén nemzeti jellege enyhitené a német centralizáció nyomását. Legalább a széles néptömegek többé alig éreznék. De Renner, amennyire lehet, a polgárságot és az intellektüelleket is meg akarja nyugtatni. A magasabb egységekben, a *Landschaft*-oknál, a *Gubernium*-oknál s a *Bundesstaat* szerveiben is alkotmányos biztosíték volna arra nézve, hogy a kinevezéseknél a nemzetek igényei figyelembe vétessenek, valamint arra is nagy sulyt helyez, hogy bárhol is jelentkezik az összállam végrehajtó szerve, az ne mint gyülölt idegen álljon a tömegekkel szemben. A Renner gondolkodásmódjára e tekintetben szerfölött jellemző a következő megállapitás, melyet — talán nem is véletlenségből — a régi centralista rendőrállam legtipikusabb érdeklődési köréből vesz: „A csendőrség közbelépésének — úgy mond — egy lázadás alkalmával például sok emberi és embertelen oldala van, de nemzeti oldala nincs. De ha a dolgot személyileg és formailag vesszük, akkor a nemzetiségnek nagy hordereje van: megnyugtatja a tömeget, ha a kirendeltség vezetője a saját nyelvén szólitja meg s ezáltal, mint nemzetbeli társat ismerteti meg magát előtte, mig csak még jobban elkeseriti, sőt teljesen meghiusitja közbelépése célját, ha a szétoszlásra való felhivása idegen nyelven történik, ha a honiak felett idegen parancsol. Eme formális és személyi vonatkozásokban rejlik a nemzeti problémák ama részének főnehézsége, mely a hivatalnokok és az alkalmazottak kiválogatására vonatkozik. A nemzetek anyagi, jogi igényei minden ilyen esetben már a szövetségi kormány kereteiben figyelembe vétettek, csak a hivatalnok-kérdés vár még megoldásra." (I. m. 287.)

Ez a passzus azért is jellemző, mert mutatja, hogy ez a furcsa *Bundesstaat* tagállamainak még egy olyan aránylag másodrangu müködési kört, mint aminő a csendőrségé, sem szolgáltatna ki, hanem azt is a bécsi centralizáció kizárólagos rendelkezése alá helyezné. Mindössze Renner annak a szükségét hansulyozza — amit különben már egy Bach és egy Schmerling is tisztán látott —, hogy a központositás ok nélkül ne froásszirozza a nemzetiségek érzékenységét.

A legfontosabb államügyek merev centralizálását már láttuk. De ez a központositás kiterjed egy olyan ügykörre is, melynek természete hozná magával a demokratikus decentralizációt. Renner egy jozefinus titkos tanácsos merevségével til-

takozik az ellen, hogy a választott biróságot a nemzetekre bizzák: „Az állam a polgárai érdekei felett itélkező választott biróságot kár nélkül sohasem adhatja ki kezéből s legkevésbbé sem delegálhatja azt provincionális csoportokra. Csak oly vidékeket lehet önszabályozási joggal felruházni, melyek tényleges érdekhomogenitással birnak s csak addig a határig, amig ez az érdekmegegyezés terjed. De még homogén érdekek is csak akkor nyerhetik el ezt a jogot az államtól — feltéve, hogy az állam fennmaradni és nem feloszlani akar —, ha azok az állami érdekekkel megegyeznek, mert máskülönben állandó ellenzékiségben maradnak az állammal, gyengitik őt s feloszlásba hozzák.“ (I. m. 246. l.)

Könnyü volna számos ilyen gondolatoktól és érzelmektől átitatott megállapitást idézni, melyek valamennyien mutatják, hogy Renner oly mértékig beleélte magát a centralizálni akaró osztrák állam tradicióiba, hogy egy igazi szövetséges állam demokratikus levegőjének felfogására képtelen.

Világos, hogy a Renner-féle centralizációval minden igazi állami autonómia a szövetséges államon belül összeférhetetlen. Ezért kellett olyan szövetséges államokat csinálni, melyek voltaképp nem is léteznek, csak egy erősen centralizált s a *Kreis*-től felfelé teljesen szuverén *Staatenstaat* létezik az ő koncepciójában. Az ő államisága voltakép a *Kreis Eigenstaatlichkeit*-je, mint ő maga világosan megmondja: „A körnek az a képe, melyet igy nyerünk, mutatja az állami helyhatósági kormányzat lezárt egészét, mely az összes állami funkciót magában egyesiti és centralizálja. Egy ily terület ennélfogva valóban képes önálló államiságra.“ (I. m. 199. l.) Vagyis körülbelül egy magyar vármegye, melynek régibb önkormányzatát visszaadnák — természetesen szigoru állami ellenőrzés mellett s gondoskodva arról, hogy az állami akarat mindenütt akadálytalanul érvényesüljön — volna az az önálló államiság, melyet Renner Ausztria nemzeteinek kinál.

Az összállamot félti tehát ő, amikor tudni sem akar róla, hogy a német, a cseh, a lengyel és a délszláv részek komoly önálló államiságba egyesittessenek s hogy a szövetséges állam emez önálló részek között létesittessék. Minthogy azonban magának a közigazgatásnak és a kormányzatnak szükségletei elkerülhetetlenné teszik bizonyos széles kiterjedésü állami *Mittelgebilde*-k kialakitását, Renner hajlandó ugyan a nyolc nemzet számára ilyen adminisztrativ egységet biztositani, de

a leghevesebben tiltakozik az ellen, hogy azok bárminő nemzeti felosztásokkal vagy tartalommal összefüggésbe hozassanak.

„A nemzetfeletti állami igazgatás, amelynek középhelyekre és középterületekre van szüksége, képes a köröket az ő saját igényei szerint a nemzetekre való tekintet nélkül egybefoglalni középterületekké *(Mittelgebiete)*, mert az ilyen összefoglalás a nemzeti életet közvetlenül nem érinti. A nemzeti igazgatásnak, mint ilyennek, nincs szüksége középterületekre, ehelyett sürgős szüksége van a nemzeti központi szervre. (I. m. 230. l.) Vagyis a nemzet a körön túl semmiféle területi szubstrátumot nem kapna. A nemzet ebben a koncepcióban megszünik egy földhöz kötött organizmus lenni.

Vagy talán még világosabban: „Ha a nemzeti élet egyrészt a körökbe, másrészt a nemzeti tanácsokba helyeztetik át, akkor ezek a területek (a középső és magasabb területi egységek) nemzetileg illetékességi körükben közömbösek, akkor csak mint törvényhozó és közigazgatási egységek lehetségesek politikailag. Ez az illetékességük azonban, minthogy területek, nem lehet más, mint territoriális, a szónak általunk használt pregnáns értelmében, tehát nemzeti tekintetben semleges és közömbös.“ (I. m. 235. l.) Világos tehát, hogy Renner a körön túl hallani sem akar a nemzeteknek bárminő területi-közigazgatási egybefoglalásáról.

A nemzeti kapcsolat területi kiépitése ellen Renner főleg a következő érveket alkalmazza:

1. Magukra a nemzetekre nézve káros volna a területi szervezkedés, mert ezáltal le kellene mondani ama gyakran igen jelentős kisebbségeikről, melyek a szorosan vett nemzeti területen kivül élnek. Ezzel szemben a perszonalitási elv alapján való szervezkedés lehetővé tenné, hogy az összállamon belül minden egyes nemzet valamennyi nemzettagot egybefoglaljon, azok kulturális érdekeit kielégitse s még a legkisebb nemzeti diaszpórát is hathatós védelemben részesitsen. Igy például már a dualizmus is milyen káros volt a németség szempontjából: a magyarországi németséget, a szászok és a svábok százezreit végleg elveszitette az önálló magyar állam kiépitése által. A Monarchia további föderalizálása ennek a folyamatnak folytatása volna. Az osztrák németség elveszitené a csehországi, lengyelországi, bukovinai németséget stb. De a területi szervezkedés a többi nemzetek szempontjából is csak káros volna: igy a csehek elveszitenék a német területeken élő számos faj-

rokonaikat. Ellenben a személyiségi elv alapján történő nemzetszervezés voltakép a csehek régi álmát valósitaná meg: az egész cseh-tót faj egyesitését Furttól Kassáig. (I. m. 135. l.)

A nemzeti érzületre és hiuságra való ez az appellálás azonban nem fogja a kivánt eredményt elérni, mert a nemzeteknek elsősorban nem az kell, hogy összes hozzátartozóikkal, minden bárhol is élő kisebbségükkel vagy diaszpórájukkal maradék nélkül ugyanazon iskolai-kulturális szervezetben egyesittessenek, hanem hogy ősi telepterületeiken a saját *sui generis* életüket élhessék, a nekik legjobban megfelelő gazdasági szervezetet épithessék ki, fiaikat a saját hadseregeikben képezhessék ki, a saját nemzeti akaratukat ne az összállam igényeinek rendeljék alá, hanem a külön nemzeti akaratokból kovácsoljanak ki egy mindnyájuknak megfelelő szövetségi akaratot. Hiába kinálnák az ireknek, hogy messzemenő nemzetterületi autonómia helyett épitsék ki az amerikai ir millióknak iskolai-kulturális szervezeteit. Hiába kinálnák a délszláv népeknek, hogy az összes nemzettagokat egyetlen kulturális organizációban tömöritsék. Ők nemcsak ezt akarják, hanem *valóságos államot* is akarnak: szervezni összes erőiket gazdasági, közlekedési, kulturális problémáik megoldására.

Annál kevésbbé fognák *az igazi történelmi öntudattal* biró nemzetek a Renner tanácsait elfogadni, mivel nem is áll az a dilemma, melyet a kitünő iró elébük tár, hogy vagy államiságukat választják, vagy pedig idegen területeken élő honfitársaikat végleg kiszolgáltatják egy idegen államhatalom önzésének. Mert az, ami a Renner tervében valóban lényeges, az éppugy — sőt még jobban — megvalósitható a demokratikus szövetséges államban, mint a bürokratikus *Staatenstaat*-ban. *Mindaz, amit ő az összállamra nézve javaslatba hoz a nemzetiségi kérdés megoldására: tehát a nemzetek személyi alapon való szervezése, kulturális autonómiája, a vegyes kerületek bifurkációja, a nemzetek kandidacionális joga, az anyanyelvü helyi autonómia, a kisebbségek szövetségi védelme — mindez éppugy megvalósitható Csehországon, Lengyelországon, Illyrián, német-Ausztrián belül is, mint a Staatenstaaton belül*, sőt egy igazán demokratikus szövetségi alkotmány teljes mértékben gondoskodhatnék róla, hogy a nemzetiségi kérdés a szövetségi parlament és a szövetségi biróság kompetenciája elé kerüljön. (L. erre nézve tett javaslatainkat.)

2. Renner maga is érezhette emez ellenvetés horderejét, mert egyik további érve a nemzet-területi szervezkedés ellen az, hogy az egyes nemzeti államokra nem lehet rábizni a bennük élő nemzetiségi kisebbségek sorsát. Ezt az álláspontot Magyarország példájával bizonyitja: Deák igen messzemenőleg biztositotta rögtön a kiegyezés után a magyarországi nemzetiségek közigazgatási, kulturális és egyházi szabadságait, ámde ezek az intézkedések mind a papiron maradtak s a legdurvább asszimilációs törekvéseknek adtak helyet. Mármost Ausztria föderalizálása ugyanilyen eredményekre vezetne. A cseh nemzeti állam elnyomná a németeket, a német a cseheket és az olaszokat, a lengyel a ruténeket és igy tovább. Ezen a helyzeten csak a személyiségi elv alapján szervezett nemzetek szövetséges államisága segithet! Ámde ezen okfejtésben Renner két dologról feledkezik meg. Az egyik az, hogy minden komoly szövetségi terv lényege és előfeltétele a szövetség tagállamainak teljes demokratizálása, holott a kiegyezés Magyarországon a feudalizmus és a finánckapitalizmus uralmát szankcionálta. A másik körülmény, mely az analógiát alkalmazhatatlanná teszi, az, hogy a kiegyezés egyáltalán nem létesitett egy olyan demokratikus szövetségi kapcsolatot, mely az egyes nemzeteket egymáshoz csakugyan közelebb hozta volna s egy közös szövetségi szuverenitást létesitett volna a felmerült nehézségek és kontroverziák elháritására.

3. Renner egyik további érve a nemzet-területi szervezkedés ellen az, hogy ez voltakép az 1526 előtti partikularizmusok rendszerét állitaná vissza, melyet a központositó abszolutizmus évszázadok véres áldozatai árán sepert ki. Ez a figyelmeztetés azonban minden alapot nélkülöz. Az általunk tervezett demokratikus föderalizmus bizonyára épp olyan kevéssé jelentené a középkori katonai feudalizmus s a partikularista vámrendszerek visszaállitását, miként a német Bund, a helvét konföderáció s az Amerikai Egyesült Államok nem a feudális szakadozottságot eredményezték, dacára annak, hogy tagállamaiknak igen messzemenő területi autonómiájuk van, hanem az indusztriális egybeolvadást, a mind nagyobb piacok kialakulását, a szövetségi törvényhozás fokozódó kitágulását. A szövetségbe tömörülő népek ma már nem is álmodnak egykori feudális uraik gazdasági partikularizmusáról és fegyveres viszályairól, hanem egész

világosan látják, hogy a vámterület egysége, a hadügy és a külügy közös igazgatása s a nagy gazdaság- és szociálpolitikai összefüggések közös szabályozása ma már egy életképes államrend *sine qua non*-ját képezik.

4. Renner mintegy elébevág ennek az ellenvetésnek és siet tiltakozni az ellen, hogy a német Bund példáját alkalmazzák Ausztria népeire. A német tagállamok széleskörü autonómiáját, igazi *Eigenstaatlichkjeit*-jét nem lehetne Ausztriában megvalósitani, mert annak előfeltételei egészen mások.

Mi sem tagadtuk, hogy a Monarchia népeinek soknyelvüsége, eltérő kulturális és történelmi tradiciói a szövetséges államszervezet megalkotását szerfelett megnehezitik, de épp e probléma megoldásában láttuk a Monarchia tulajdonképeni történelmi misszióját s kifejtettük, hogy bár itt a szövetség létesitésének nagyobb nehézségei vannak, mint az egynyelvü államokban, azért e nehézségek csak kvantitativ s nem kvalitativ természetüek. Ezzel szemben Renner azt állitja, hogy Ausztria viszonyai a német példától anynyira eltérők, hogy a szövetséges alkotmány német formája reá alkalmazhatatlan.

Ez a kérdés döntő fontosságu a Monarchia jövőjére nézve. Lássuk tehát egyenként az osztrák politikus érveit:

a) Az alapvető különbség az, hogy ott a nemzet, a kultura és többnyire a gazdasági szervezet is egységes s ez az egység parancsolólag tört az egységes állam felé; a szövetséges állam okos kompromisszum volt a monarchák és bürokraták sokféleségével: ellenben a Monarchiában a kulturában eltérő népek sokasága, melyek szét akarnak menni; az egyesitő erő az államfő személyének s hivatalnokságának egysége.

Ez az érv nem állja ki a kritikát. A német egység előtt nem lehetett sem kulturális, sem gazdasági egységről beszélni a német birodalmon belül, sőt a közigazgatási, törvényhozási, jogrendbeli egység jóval csekélyebb volt, mint a mai Ausztriában. Épp a területi szuverén államfők és a hozzájuk nőtt bürokrácia hiánya a helyzetet Ausztriára nézve nagyon megkönnyiti. Teljesen hiányzik itt az, ami a német egység létrejöttét s megerősödését annyira megnehezitette: a helyi feudális-militarista partikularizmusok szivós, öncélu maradványai. A Renner ellentétében igazi nehéz-

ségként tehát csak az a már kiemelt szempont marad meg: Ausztria népei soknyelvüek s külön nemzeti tradiciók szerint motiváltak. De hisz épp ez a létesitendő szövetség tulajdonképeni problémája s aki azt hiszi, hogy a nyelvi és a nemzeti szolidaritás összeegyeztethetetlen egy demokratikusan föderalisztikus államrenddel, az voltakép a Monarchia halálos itéletét irja alá.

b) Renner egy másik érve tulajdonkép az első korrolláriuma. A német birodalomban a tagállamokat személyi szempontok választják el, de a tárgyiak összetartják. Ellenben Ausztriában „az egység az államfő személye s az egykor teljesen centralizált bürokráciája folytán létesült, mig a szétválási tendenciák a dolgokban vannak“. (247.) Ez az argumentum nagyon furcsán hangzik épp a Renner szájából, akinek egész életmunkássága ama tétel megalapozásának és védelmének volt szentelve, hogy a Monarchia egy gazdasági és geográfiai egység, az itt élő népek sorsszerü egymásrautaltsága, valóságos *Schicksalsgemeinschaft*. Most egyszerre azt halljuk, amit a Monarchia ellenségei és az entente-ideológusok szoktak mondani, hogy ezt a szétválni akaró népkaoszt csak az államfő és bürokráciájának centralizáló egysége tartja össze. Ezt a helyzetet Renner ugy illusztrálja, hogy a birodalmi kormány nyugodtan használhatja fel a bajor állami hivatalnokokat a birodalmi törvényhozás végrehajtó közegeiként is, ellenben az osztrák *Kronland-föderalizmus* partikularista szellemmel van eltelve, mely az államhatalom érvényesitését gyakran lehetetlenné teszi.

c) A *Kronland*ok autonómiája! Ez a Renner leggyülöltebb *bête noir*-ja, mely az állami igazi egységet s ami szerinte körülbelül egyet jelent, a népek boldogulását lehetetlenné teszi. Ezt a feudális jellegü anachronizmust kell lerombolni, hogy a nemzeti autonómiák korszaka bekövetkezhessék. És tényleg Renner hatalmas érvekkel mutatja ki, hogy a mai tizenhét *Kronland* rendszere szöges ellentétben van a modern állami, kulturális és közgazdasági feladatokkal. De vajjon miért? Talán azért — mint Renner véli —, hogy a területi autonómiák minden rendszere szükségkép lehetetlen eredményekre vezet Ausztriában? Semmi ok sincs egy ilyen *sui generis* osztrák törvényszerüség feltételezésére, mely az államok és a népek általános tapasztalataival ilyen alapvető ellentétben állana. Ez a rendszer azért nem funkcionál, mert

a területi autonómiák elve Ausztriában alkalmazhatatlan volna, hanem azért, mivel a *Kronland*-beosztás már teljesen elavult, a legtöbb *Kronland* nem rendelkezik egy igazi autonómia komoly előfeltételeivel sem gazdaságilag, sem etnográfiailag, sem geográfiailag (lévén azok nagyobbrészt a régi feudális partikularizmusnak értelmetlenekké vált csökevényei); mivel a nemzeti gondolat ereje sok esetben robbantani akarja őket; mivel ezek a területi autonómiák nem modern demokratikus alakulatok, hanem még mindig jórészt rendi képződmények.

A mai *Kronland*-anarchia és abszolutizmus egyrészt, a *Kronland*-tehetetlenség pedig másrészt még egyáltalában nem jelenti azt, hogy ha csakugyan életképes, földrajzilag, történelmileg és gazdaságilag összetartozó, reális állami tudattól és nemzeti aspirációktól áthatott országos területeket egybefoglalunk, hogy akkor is a mai képtelen eredményekre fognak jutni.

Csodálatos, hogy egy olyan eminenter történelmi látásu gondolkodó, mint Renner Károly, ebben a kérdésben annyira elveszíti a fejét s félreismeri azokat a legmélyebb fejlődési tendenciákat, melyek pedig világosan előirják az osztrák politika utjait. Egyrészt ő maga megállapitja, hogy a legtöbb *Kronland* lehetetlen alakulat, komoly szerepet nem tölt be az állam életében; másrészt ő maga konstatálja, hogy egyesek közöttük nemcsak életképesek, de hatalmi körük egyre inkább növekedik az összállam rovására, valóságos *via facti* államokat alkotnak. Ezek: „Galicia, Csehország, sőt Alsó-Ausztria, azután Felső-Ausztria, Tirol és Dalmácia magukat kormányozzák, mint *via facti* államok. Nem véletlenség, hogy többnyire a prágai és a lembergi kormányzó lesz miniszter Ausztriában. A rendszerben van, hogy a ‚kisebb *Kronland*ok minisztériuma' — ez a bécsi központi minisztérium — Ausztriában sok tekintetben tehetetlen, ugyszólván puszta tiszteletbeli méltóság s a centralizmus látszata a *Kronland*ok legteljesebb elkülönitésének tényét leplezi el.“ (I. m. 209. l.)

De mi következik ebből a nagy tényből, melyet Renner nem győz hangsulyozni s haraggal vagy elkeseredéssel kommentálni? Az-e, hogy minden területi autonómia lehetetlenség, tehát azok romjain érvényt kell szerezni a centralizáló állam akaratának? Semmi esetre. Aki a történelmi erők reális utmutatását megérti, inkább arra fog következtetni, hogy az

életképtelen *Kronland*ok elszáradtak, ellenben az életképesek megerősödtek. Természetesen átmenetileg az összállam rovására, hisz az életképes *Kronland*ok fejlődését is természetellenes irányba terelik az értelmetlen területi beosztások, az antidemokratikus alkotmány s a nemzetiségi küzdelmek mai rendszere. De épp a Renner megállapitása mutatja, hogy a Monarchia német, cseh, lengyel és délszláv részeiben megvan a természetes tendencia életképes területi autonómiák fejlesztésére, még pedig annyira megvan, hogy Renner némi rezignációval jelenti ki: ‚Tényleg ugy igazgatnak bennünket, mint egy szövetséges államot, de a mi képzeletünkben s a törvénylapok papirosán még egységes állam vagyunk.‘ (I. m. 239. l.) *Ez a tendencia annyira világos, hogy maga Renner az összállam kormányzatának területi szerveiül is a Monarchia négy fő történelmi alkotórészét ajánlja, „a birodalom történelmi alkotórészeinek megfelelő autonóm territoriális kapcsolatokként“.* (I. m. 231. l.)

Ismételten hangsulyozza, hogy a németalpi tartományokat, a tengerpartot, a Szudet-országokat és a Kárpátok előterét (Galicia), melyeket természetesen adott *Sonderstellungsgebiete*-nek nevez, mint a helyi autonómiákat összefoglaló középső területi szerveket kell organikusan beilleszteni az összállam életébe, mert ezek négy teljesen eltérő természetü territóriumot alkotnak, amelyeket különben is már térbeli elhelyezésüknél fogva nem lehet célszerüen és eredményesen állami ügyekben egy centrumból kormányozni és igazgatni.“ (I. m.) Ezen vidékek számára Renner is territoriális kormányzatot követel. *(Szóval nem a nyolc nemzet, hanem a négy történelmi terület számára!)* Valamint külön tartománygyülést is: „Közelfekvő, hogy a territoriális külön államiság hordozóiul ne a nyolc guberniumot (amelyek inkább a nemzeti felosztásokkal esnek egybe!), de az u. n. *Sonderstellungsgebiet*-et fogadjuk el, vagyis az alpesi tartományokat, a Szudeta-országokat, a Kárpátelőteret és a tengerpartot, vagyis a birodalom nagy történelmi és geográfiai alkotórészeit ugy, hogy a négy egyesitett *Landtag*gal a négy tagállam-kormány Bécsben, Prágában, Lembergben és Trieszthen állna szemben.“ (I. m. 258. l.)

Tehát a nemzetektől megtagadott területi szervezés *nolens-volens* felüti a fejét a Renner koncepciójában is. De hisz ez — épp a Renner okfejtése szellemében! — az ezen területeken élő egyéb nemzetek degradálása vagy szolgaságra juttatása

volna... Szó sincs róla, mondja nagyon helyesen az élesszemü politikus, hisz a körön belüli nemzeti önkormányzat és a kulturális nemzeti egybefoglalás mellett „minden territoriális kapcsolat elveszíti nemzeti veszély jellegét“. (I. m. 259. l.)

Épp ez az a kardinális pont, melyet Rennerrel szemben állitunk: a nemzetiségi autonómia és az egyenjogusitás épp ugy elképzelhető az *Einheitsstaat*, mint a *Bundesstaat* keretein belül. Ámde tényleges megvalósitásuk egy demokratikus *Bundesstaat*on belül csak valószinübb lehet, mert ez alapjellegénél fogva inkább alkalmazhatja a decentralizációt és az önkormányzatot, a nemzetiségi ellentétek megszüntetésének ezt a két alapfeltételét.

5. Szóval maga a történelmi fejlődés logikája rávezeti Rennert a középfoku kormányzatnak Ausztria négy nagy történelmi alkotó része szerinti tagolására. De ahelyett, hogy e helyzet természetes következményeit levonná s a négy nagyon erősen kialakult nemzeti integrációnak megfelelő szilárd és széleskörü önkormányzati rendszert biztositana a szövetséges államon belül: a *Kronland*-autonómiáktól való félelme és a *Gesamtstaat* iránti rajongása ezen megoldás olyan érzelmi ellenségévé teszik az osztrák-német szocialistát, hogy a területi autonómia elleni érvelése olykor a rabulisztika határán van.

Igy egyszer azt állitja, hogy a nemzeti területi autonómiák rendszere azért alkalmazhatatlan, mivel a két nagy királyság, Csehország és Galicia, valamint Tirol is „olyan diszparat érdekeket ölelnek fel, hogy a *Kronland*-autonómia nem öntörvényhozás volna többé, hanem az egyik törvényhozása a másik felett úgy, hogy nem maradhatna ki az egyik kerület kulturális elhanyagolása a másikkal szemben. És ez annál is inkább, mivel a gazdasági ellentéteket a nemzetiek még jobban kiélezik“. (248.)

Ha ennek az érvelésnek nemzeti vonatkozásától eltekintünk — mellyel már más vonatkozásban foglalkoztunk — ugy annak felszinessége kézenfekvő. Ha már Csehországon, Galicián és Tirolon belül olyan nagy ellentétek vannak, hogy azokat a törvényhozáson belül nem lehet kiegyenliteni, hogyan lehetne remélni, hogy az összállam, mely a dolog természete szerint még nagyobb és bonyolultabb nemzeti és gazdasági ellentéteket rejt magában, ezt a problémát simábban és igazságosabban intézhetné el?

Hogy a *Kronland*okkal szembeni heves ellenszenve olykor

minő érvekre ragadtatja el ezt a különben oly éleselméjü gondolkodót, arra szerfelett jellemző a következő aggálya: A *Kronland*ok minden szélesebbkörü öntörvényhozásra tökéletesen alkalmatlan és veszedelmes „képletek" volnának. Miért? Mert külön érdekeket foglalnak magukban. Igy a cseh *Landtag*ban minden mezőgazdasági rendszabálynak az ipari országrészeket és minden ipari rendszabálynak a mezőgazdaságiakat kell nyugtalanitani, mert hisz ők is hozzájárulnak a költségekhez. (I. m. 246. l.) De hisz ezen okfejtés alapján minden állami élet egyáltalán lehetetlenség volna!

Renner itt arról is megfeledkezik, hogy korunk demokratikus törekvéseinek egyik legszembetünőbb vonása épp a területi autonómiák rendszerének egyre teljesebb kiépitése, mert teljes lehetetlenség, hogy egy nagy birodalom összparlamentje és kormányzata heterogén részeinek különleges érdekeit és fejlődési tendenciáit jól megoldhassa. Ez a törekvés vezetett Anglia *home rule all around* mozgalmához, az egyre hevesebb támadásokhoz a francia centralizmussal szemben, a *Mezzogiorno* autonómiájának követeléséhez az olasz centralizáló bürokráciával szemben.

De hogy ezt az érvet maga Renner sem veszi túlságosan komolyan, mutatja, hogy gondolatmenetét közvetlenül a következő passzusban igy folytatja: „Ha Csehország és Galicia belső érdekei homogének volnának, akkor még kevésbbé volna szabad ezeket a *Kronland*okat fontosabb dolgokban autonómokká tenni, ameddig Ausztria államiságát fenntartani tudjuk és akarjuk. Mert az ő külön érdekük nem mindig és nem szükségkép esik egybe az összállam érdekével." (248.) Ez az érvelés annyira felületes s oly szöges ellentétben áll az előbbi kikezdés bizonyitékával, annyira rokon az alexandriai könyvtár elégetését követelő kórán-érveléssel, hogy komolyabb cáfolatot nem érdemel. De ha egy oly komoly és mély gondolkodó, mint Renner, ilyenféle álokoskodásra csuszamlik, mutatja, hogy a német nacionalizmus és az összállamiság szenvedélyének érzelmi logikája mennyire lehet képes egy ilyen jelentékeny szocialista politikust is megzavarni.

6. Egy nemzetközi szempontra is nagy sulyt helyez Renner a nemzeti államiságok elleni harcában: „Egy félévszázada még az önálló Magyarország, az önálló Csehország, az önálló Szerbia a világpolitikai ideál lehetett. De ma oly országok, melyeknek átmérője egynapi gyorsvonati útnál nem hosszabb, a világ-

gazdasági rendnek nem életképes hordozói többé." (I. m. 136. l.) Ez igy is van, de ez az érv nem szól a nemzetterületi autonómiák ellen, melyek jól összeférnek olyan szövetséges államisággal, mely a gazdasági forgalom közösségén alapszik.

7. Van azonban Rennernek egy utolsó, s mindezeknél komolyabban hangzó érve a nemzetek területi tagolása ellen, mely igy szól: „A különállás terve, ha ezt általánositanák, négy elsőrangu nemzetet teremtene: a németet, a csehet, a lengyelt és a szerb-horvátot; ezek mellett pedig négy másodrangu nemzetet: az olaszt, a szerbet, a románt és az ukránt és emellett Ausztria németjeinek legfontosabb részét, a szudeti németeket egy másodrangu nemzet szerepére sülyesztené. Ez pedig elviselhetetlen állapot volna." (251.)

Rennernek ez az érve, mely itt hatásosan játssza ki a nemzetek egyenjogusitásának természetjogi doktrináját, véleményem szerint szintén nem állja ki a tárgyilagos birálatot. Ez az egész érv Renner azon hibás elméleti álláspontjából ered, mely a *nemzet* és *nemzetiség* között nem különböztet elég élesen. Amit ő rendszerint nemzetnek nevez, voltakép nemzetiség: a nyelvben és tradicióban szolidáris embertömegek kulturális közössége. Ellenben a nemzetiség nem szükségkép nemzet. Nemzetté a nemzetiség csak akkor válik, ha megvannak benne az önálló államalkotás előfeltételei és törekvései. Ez pedig minden esetben külön vizsgálandó meg s bizonyos gazdasági, geográfiai s főleg tömeglélektani előfeltételektől függ: van-e megfelelő gazdasági és népességi alap külön állami lét folytatására? Megvannak-e ezen állami lét történelmi szervezetei? Van-e az állami lét folytatásához szükséges osztálydifferenciáció? És mindenekfelett megvan-e az állami akarat történelmi és tömeglélektani folytonossága?

Világos, hogy a nemzetiségi törekvés igen gyakran nem jelent még államalakitási törekvést, hanem csak a szabad kulturális autonómia és helyhatósági önkormányzat követelését a Renner formulázása szerint.

Ellenben ott, hol igazán nemzeti államalakulási törekvésekkel állunk szemben, a szorosan vett nemzetiségi igények kielégitése nem elegendő. Renner ezt a fontos különbséget hagyja figyelmen kivül, amikor a nemzet és a nemzetiség fogalmát összekeveri. És ekkor két irányban is téved. A történelmi nemzeteket merőben nemzetiségi koncessziókkal akarja kibékiteni, ami lehetetlenség; másodszor a nem-

zetek igényeivel szembehelyezi a nemzetiségeknek nem létező államalkotó igényeit s valamennyit egy területileg s nemzetileg nem létező formális *Eigenstaatlichkeit* konstrukciójával akarja kielégiteni.

Eme megkülönböztetés alapján nézve most már Renner ellenvetését, mindenekelőtt a „másodrangu“ szerb nemzetet rögtön kikapcsolhatjuk, hisz a szerb-horvát-szlovén részeknek közös államiságot kell adni. Ami most már az olaszokat illeti, nyilvánvaló, hogy alig 800.000 ember nem folytathat komoly állami életet. Az olaszok észszerü követelése nem lehet tehát területi államiság (amennyiben ez a háboru az irredenta igényeket végleg lehetetlenné tenné), hanem csak kulturális autonómia, épp a Renner terve szerint, egy nekik legjobban megfelelő állam-territoriális kapcsolatban. Ugyanez áll a nem egész 300.000 ausztriai románról. Marad tehát a felpanaszolt négy degradált nemzet közül mint egyetlen komoly probléma a 3½ millió rutén. Ámde a rutén-kérdés is egy eminenter nemzetiségi és nem államalakitási kérdés: egy a lengyel feudalizmus által elnyomott parasztnép iskolai és adminisztrativ problémája. És ez a kérdés a lengyel államiság kereteiben épp a Renner bölcs terve szerint épp oly jól megoldható, mint a német-kérdés a cseh állam történeti kereteiben, ha egyszer az ember nem a múlt, hanem a jövő szemüvegén át nézi a dolgokat. (Persze egy nagy ukrán nemzeti állam kialakulása lényegesen megnehezitené az osztrák diaszpóra problémáját s mi csak szivesen látnók, ha a megalkotandó uj lengyel állam ettől a tehertételtől a lehetőségig mentesittetnék. Ámde ezt a dilemmát a Renner-féle centralizált *Staatenstaat* nem csökkentené, hanem fokozná.) S végtelenül jellemző, hogy ugyanaz a Renner, aki energikusan tiltakozik az ellen, hogy az olasz és a román diaszpóra ne legyen olyan államiság, mint a cseh, a lengyel és a délszláv: ugyanakkor elképzelhetőnek tartja, hogy a nagy történelmi nemzetek (mert a magyart nyilván csak taktikai okokból nem emliti), a magyar, a cseh, a lengyel és a délszláv belenyugodjanak egy oly rendszerbe, mely nemzetállami létüket a centralizáló német *Staatenstaat*-nak szolgáltatná ki!

Arra az eredményre jutunk tehát, hogy *a Renner Károly éleselméjü s nagyvonalu terve nemcsak alkalmas a nemzetiségi kérdés megoldására, de annak egyetlen radikális orvos-*

szere is. A nemzetiségi elv alapján felépülő kulturális autonómia — Kossuth Lajos emigrációs tervének ez az ujjászületése — a nemzetiségi sérelmek legsulyosabb részét szüntetné meg. A demokratikus, anyanyelvü helyi önkormányzat és a nemzetiségek törvényes kandidacionális joga az állami tisztségek betöltésében, a kétnyelvüség elvének lehetőleg széleskörü alkalmazása s a diaszpórák hatékony védelme a nemzetiségek többi jogos igényeit is kielégitené.

Mindebben Rennerrel tökéletesen és fenntartás nélkül egyetértek. Ahol utjaink elválnak, ez az a pont, amelyen nem veszi észre, hogy a nemzet és a nemzetiség fogalma nem szükségkép fedik egymást, hogy a nemzeti államért folyó küzdelem, a történelmi nemzetek államalakitási törekvése egy *sui generis* jellegü tünemény, mely nem merül ki a szorosan vett nemzetiségi követelésekben. Ez az az igazság, melyet Renner lépten-nyomon félreismer. Nem veszi észre, hogy a történelmi nemzeteknek nem elegendő a kulturális autonómia és az anyanyelvü helyi közigazgatás, hanem ők a terület és a nép, az állam és a kulturának amaz átitatottságára törekszenek, mely a nemzeti államfejlődés speciális vonása. Ezt a törekvést ugyan Renner is látja, de nyilván nem tartja egyébnek, mint a burzsoázia sovén nacionalizmusának. Micsoda tévedés egy oly férfiu részéről, akinek lelki világa annyira német nemzeti érzelmektől van átitatva! Területileg, népességileg és a történelmi öntudat és kultura kontinuitásában elegendően erős nemzetek sohasem fognak lemondani arról, hogy ősi telepterületeiken szuverének legyenek (ha ennek fizikai, politikai és nemzeti előfeltételei fennforognak) s szuverenitásuk egyes attributumairól más alapon, mint kölcsönös szerződés alapján nem lesznek hajlandók lemondani. Ezért a demokratikus szövetséges állam az egyedüli államalakulat, melyben szabad és egyenlő nemzetek jogositványaik egyrészéről lemondhatnak a közös szövetségi érdekek javára.

És ez a nemzeti államalakitási törekvés nemcsak a polgárság és a felsőbb osztályok szentimentális, presztizsbeli, vagy gazdasági érdeke, hanem a parasztság és a proletariátus reális érdeke is. Igy például épp ez a világháboru mutatta ki, hogy a nemzeti hadseregnek micsoda eminens fontossága van épp a nép széles rétegeinek szempontjából. A *divide et impera* átkos politikáját csak ugy lehet véglege-

sen megtörni, ha minden nép megtalálja a maga egységes katonai szervezetét és vezetését. Tulzás nélkül lehet mondani, hogy a nemzeti hadseregek hiánya sok-sok ezer ember életébe került, mert csak az anyanyelvü vezetés tarthat távol szükségtelen veszélyeket és kockázatokat, csakis a nemzeti szervezés küszöbölheti ki a gyülölet és a bizalmatlanság, az indokolatlan kedvezés és hátrányban részesités mérgezett levegőjét.

Épp igy alapvetően fontos népies érdek, hogy a nemzet szabadon rendelkezzék természeti kincsei, közlekedési politikája, közigazgatása és birói szervezete teljessége felett s ne legyen kitéve egy idegen összállam központositó bürokráciája önkényének és tudatlanságának, mely nem képes a speciális nemzeti törekvéseket helyesen mérlegelni. A nemzeti állam szabadsága és függetlensége tehát nemcsak érzelmi kérdés, presztizs-szempont és osztályérdek, hanem a termelő erők és a szellemi energiák fejlesztésének is a kérdése.

Renner nem mondja ugyan nyiltan sehol se ki, de könyve egész szelleméből és okfejtéséből következik, hogy az osztrák-magyar dualizmust ő nem azért tartja rossznak, mert antidemokratikus s két nemzet igazságtalan szupremáciáját mozditja elő, hanem elsősorban azért, mert a magyar állam függetlenségének biztositásával megrepesztette az osztrák-német állam centralizáló egységtörekvéseit. Renner jól érzi, hogy ugyanaz a gondolat és törekvés, mely annyi küzdelem után a dualizmushoz vezetett, kopogtat most az osztrák-német bürokratikus állam kapuján a lengyelek, a csehek, a délszlávok és a németek részéről is. Renner, aki nem akarja látni a nemzet és a nemzetiség közötti különbséget, visszaborzad ettől a látványtól s nem azt mondja, hogy itt a történelmi fejlődés folytatódik s a magyar mellett egy önálló lengyel, cseh, délszláv és német államiság kialakulása elkerülhetetlenné vált, szóval az arisztokratikus dualizmusból egy demokratikus pentarchiát: egy német-amerikai mintáju szövetséges államot kell csinálni, hanem ő még a magyar különválást is meg szeretné szüntetni s uj konkurrens „nemzetek“ létesitésével, mint az abszolutizmus germanizátorai a *Konkurrenznationalitäten* segitségül hivásával, azt szeretné elérni, hogy a kulturális autonómia és az anyanyelvü helyi önkormányzat csábitó igéreteivel visszaállitsa és megerősitse a centralizáló osztrák-német állam egységét.

Nos, ez az, ami ma már teljesen lehetetlen. Ha ezt a módszert — mert lényegében ugyanez volt az alapgondolata! — Bach és Schmerling eredménytelenül alkalmazták a magyarokkal szemben olyan korszakban, melynek demokratikus és nemzeti erőforrásai a maiaknál sokkal gyengébbek voltak: csak nem tételezhető fel, hogy a német centralizáció keresztülvihető lenne a csehek, a lengyelek és a délszlávok izzó faji öntudatával szemben olyan időben, mely a nemzetek önrendelkezési jogát proklamálta!

Persze abban ismét Rennernek van tökéletesen igaza — és sajnos, erről a különféle nacionalisták minduntalan megfeledkeznek! — hogy *a nagy négy osztrák történelmi nemzet államterületi berendezkedése egymaga a problémát nem oldja meg, ha ugyanakkor az egyes nemzeti államokon belül — még pedig a szövetséges állam végrehajtásának és biráskodásának oltalma alatt — nem létesitjük mindazokat az intézményeket a nemzetiségi kisebbségek javára, melyek ugyan nem principiálisan uj követelések, de amelyeknek logikusan befejezett konstrukcióba való összefoglalása a Renner Károly és iskolája hervadhatatlan érdeme.* Amit ő a cseheknek mond, hogy: ha a csehek csakugyan, mint politikai egységet akarják felállitani Csehországot, akkor azt valóban mint egységet kell organizálniok s organizálni annyit tesz, mint sajátosság és működés szerint differenciálni, a differenciált szerveket pedig ujra integrálni, vagyis hogy „ha a cseh királyság a jövőben bárminő értelemben egységes egész akar lenni vagy maradni, mely békésen oldja meg feladatait s ha meg akar szünni az az ellenséges testvérek háza lenni, akik egymással a megsemmisitésig küzdenek: akkor mindenekelőtt eme királyság kereteiben kell a föderalizmusnak békés hivatását megkezdenie, akkor a cseheknek mindenekelőtt a saját országukban kell föderalistáknak lenni“ (i. m. 255. l.), olyan bölcs szavak, melyek épp oly igazak németekre, magyarokra, lengyelekre, délszlávokra alkalmazva is. Renner csak abban téved, hogy az időrendi sorrendet eseréli fel. Az egyes államok belső demokratizálásának és föderalizációjának folyamata — a Renner gyönyörü terve szerint — nem indulhat meg addig, amig egyrészt a centralizáló német *Staatenstaat* eszméjét egyszer s mindenkorra el nem temetik, másrészt pedig a dualizmus feudalis-bürokratikus alkotmányát egy demokrata szövetséges államisággal nem helyettesitettük!

TÁRGYMUTATÓ

(A számok az oldalokat jelzik)

TARTALOM.

„Világosság"-könyvnyomda rt. Budapest, VIII, Conti-u. 4.

